

TURUN KAUPPAKORKEAKOULU
Turku School of Economics

KUKA TÄSTÄ ON VASTUUSSA?

Julkinen ja yhteisöllinen hyvinvointivastuu vuosituhanen vaihteen Suomessa.

Taloussosiologian pro-gradu -tutkielma

Laatija

Kaisa Lundén 8646

Ohjaajat

Ph.D. Terhi-Anna Wilska

FT Jani Erola

18.12.2007

Turku

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	HYVINVOINTIVALTIO SOSIAALISEN VASTUUN INSTITUUTIONA	9
2.1	Vastuu ja solidaarisuus	9
2.2	Hyvinvointivaltio – institutionalisoitu solidaarisuus.....	11
2.3	Erilaiset hyvinvointivaltiotyypit.....	12
2.3.1	Hyvinvointiregiimit	15
2.3.2	Esping-Andersenin mallin kritiikki	17
2.3.3	Hyvinvoinnin tuottamisen neljä pilaria.....	19
3	HYVINVOINTIVALTION HAASTEET.....	21
3.1	Taloudellisen toimintaympäristön muutokset.....	21
3.2	Väestön ikääntyminen sekä elinkaaren ja perherakenteen muutos	23
3.3	Hyvinvointivaltion legitimiteetti	25
3.3.1	Yleiset kannatuksen motivaatiotekijät	26
3.3.2	Hyvinvointivaltion kannatukseen vaikuttavat demografiset muuttujat.....	28
3.4	1990-luvun laman vaikutukset suomalaiseen hyvinvointivaltioon	30
4	HYVINVOINTIPLURALISMI	32
4.1	Palveluntuotannon yksityistäminen.....	34
4.2	Palveluntuotannon yhteisöllistäminen	35
5	KOLMAS SEKTORI KASVAVAN VASTUUN EDESSÄ	38
5.1	Käsitteiden kirjo – kolmannen sektorin määrittely.....	38
5.2	Kolmas sektori ja vapaaehtoistyö Suomessa.....	41
5.3	Kolmannen sektorin mahdollisuudet ja haasteet hyvinvointivastuun kantajana	45
5.3.1	Kolmannen sektorin sisäiset seikat	45
5.3.2	Julkisen sektorin ja kolmannen sektorin väliset suhteet	47
5.3.3	Vapaaehtoisten rekrytointi	50
5.3.4	Luottamus kolmannen sektorin palveluihin	52
5.3.5	Kulttuuriset tekijät ja yhteiskunnalliset trendit.....	53
6	TUTKIMUSASETELMA.....	57
6.1	Tutkimusongelma	57
6.2	Aineisto	59

6.2.1	Aineiston keruu.....	59
6.2.2	Vuosien 1990 ja 2000 aineistojen yhdistäminen.....	60
6.2.3	Aineiston arviointi ja tutkimuksen luotettavuus.....	61
6.3	Menetelmät.....	63
7	TULOKSET	64
7.1	julkinen vastuu – yksilö vs. valtio	64
7.1.1	Suomalaisten asenteet julkiseen vastuuseen vuonna 2000.....	64
7.1.2	Taustamuuttujien yhteys mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta.....	69
7.2	Vapaaehtoinen vastuunotto – yksilö vs. yhteisö	77
7.2.1	Suomalaisten vapaaehtoiseen vastuunottoon liittyvät asenteet ja toiminta vuonna 2000	77
7.2.2	Taustamuuttujien yhteys vapaaehtoistyöhön.....	83
8	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	91
	LÄHTEET.....	98
LIITE 1	Muuttujien vastaavuustaulukko aineistojen yhdistämiseen.....	109
LIITE 2	Yhdistetyn tulomuuttujan muodostaminen.....	111
LIITE 3	Selittävien muuttujien jakaumat ja tunnusluvut.....	112
LIITE 4	Vapaaehtoistyön tekemisen yhteys valmiuteen auttaa eri väestöryhmiä: ristiintaulukot ja Khin neliö –testi.....	114

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1	Kolmas sektori valtion, kotitalouksien ja markkinoiden leikkauspisteessä	40
Kuvio 2	Vastaajien mielipiteet yksilön ja julkisen vallan vastuusta	65
Kuvio 3	Vastaajien mielipiteet eläkkeiden järjestämisestä.....	66
Kuvio 4	Vastaajien mielipiteet asumisen järjestämisestä.....	66
Kuvio 5	Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne perheenne hyvinvointia?.....	78
Kuvio 6	Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne lähialueenne/naapurustonne hyvinvointia?.....	78
Kuvio 7	Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne maamme vanhusten hyvinvointia?.....	79
Kuvio 8	Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne maahanmuuttajien hyvinvointia maassamme?	79
Kuvio 9	Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne maamme sairaiden ja vammaisten elinoloja?	80

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1	Vastaaajien mielipiteet siitä minkälaisista asioista yhteiskunnan tulisi huolehtia	68
Taulukko 2	Keskiarvovertailu: Mielipiteet eläkkeiden ja asumisen järjestämisestä dikotomisoidun vastuuasenteen luokissa.....	69
Taulukko 3	Logistinen regressioanalyysi: sosiodemografisten taustamuuttujien ja luottamuksen vakioimattomat päävaikutukset mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta	72
Taulukko 4	Logistinen regressioanalyysi: Sosiodemografisten taustamuuttujien vakioidut päävaikutukset mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta	74
Taulukko 5	Vastaaajien osallistuminen vapaaehtoistyöhön erilaisissa järjestöissä .	81
Taulukko 6	Logistinen regressioanalyysi: Sosiodemografisten muuttujien ja luottamuksen vakioimattomat päävaikutukset vapaaehtoistyön tekemiseen	84
Taulukko 7	Logistinen regressioanalyysi: Sosiodemografisten taustamuuttujien vakioidut päävaikutukset vapaaehtoistyöhön osallistumiseen.....	85
Taulukko 8	Logistinen regressio: luottamuksen, järjestöihin kuulumisen ja vastuuasenteen vakioidut päävaikutukset vapaaehtoistyöhön osallistumiseen (osa 1)	88
Taulukko 9	Logistinen regressio: luottamuksen, järjestöihin kuulumisen ja vastuuasenteen vakioidut päävaikutukset vapaaehtoistyöhön osallistumiseen (osa 2)	89

1 JOHDANTO

Suomalaisessa yhteiskunnassa on laman jälkeen ollut käynnissä vastuudiskurssi, jonka pääkysymyksenä on, miten, ja kenen toimesta, suomalaisten hyvinvointi turvataan 2000-luvulla. Vaikka Suomen valtiolla ei ole koskaan ollut suoranaista monopolia hyvinvointipalvelujen tuottamisessa, se on jo useita vuosikymmeniä ollut merkittävä vastuunkantaja jokaisen suomalaisen hyvinvoinnista. Ruotsin mallin mukaan rakennettiin kansankotia, jossa jokaisella kansalaisella on oikeus tasa-arvoisiin ja tasalatuisiin palveluihin, eikä kenekään tarvitse elää perheen tai yhteisön hyväntekeväisyyden ja armeilaisuuden varassa. Viime vuosikymmenenä hyvinvointivaltiota kohdanneet taloudelliset vaikeudet, uhkaava ikääntyminen sekä muut elämänkaaren ja perherakenteen muutokset ovat kuitenkin nostaneet keskusteluihin hyvinvointivaltion arvot ja rakenteen. Meitä haastetaan etsimään uudenlaisia ratkaisuja hyvinvoinnin tuottamiseen. On alettu puhua siirtymisestä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan ja kartoitettu yhä enemmän ja monipuolisemmin julkisen sektorin ulkopuolisia toimijoita (esim. Koskiahon, Nurmi & Virtanen 1999; Matthies 1996, 2006.) Voisivatko yksityiset terveysasemat ja päiväkodit korvata julkista palveluntuotantoa? Miten tukea ja laajentaa järjestöjen ylläpitämiä kriisipuhelimia, omaishoitajien vertaistukiryhmiä tai maahanmuuttajien ystävöitymistä? Tulisiko ihmisiä kannustaa ottamaan entistä enemmän yksityisiä eläke- ja sairausvakuutuksia? Käydyn vastuudiskurssin valossa näyttää ilmeiseltä että tarjolla on enemmän omaa vastuuta (Julkunen 2006, 20). Vastuuta niin omista teoista, eettisistä valinnoista, toimeentulosta ja läheisten hoivasta kuin laajemmin maamme vanhuksista, sairaista ja muista apua tarvitsevista. Julkisten ratkaisujen täydentäjiksi ja korvaajiksi etsitään uusia hyvinvointivastuun kantajia pääasiassa markkinoilta ja kansalaisyhteiskunnasta. Kummassakin keskeisenä toimijana ja vastuunottajana on yksilö – suhteessa markkinoihin, perheeseen tai toisiin ihmisiin.

Keskeinen ero entiseen ajatteluun voidaan nähdä juuri vastuunoton henkilökohtaisuudessa ja yksilöllistymisessä. Perinteisestihän Suomessa on huolenpitovastuuta kannettu valtiovälitteisen anonyymisti vailla henkilökohtaista kontaktia ja auttaja-autettava -asetelmaa. Kuten Julkunen (2001, 281) asian ilmaisee, nyt käytävä keskustelu ”pyrkii murtamaan tämän arkisen eetoksen, tekemään omasta ja toisten hyvinvoinnista läpinäkyvää, henkilökohtaisen eettisen vastuun ja sankarillisten tekojen paikan”. Yksityisiltä ihmisiltä odotetaan enemmän aktiivisuutta ja tietoisia päätöksiä. Samalla on nostettu esiin kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin merkitys hyvinvoinnin rakentajina. Siinä, missä kolmannen sektorin rooli nähtiin hyvinvointivaltion kasvun aikana marginaalisena, on nyt kiinnostuttu yhä enemmän sen mahdollisuuksista hyvinvointipalvelujen tuottajana ja erityisesti kuntien taakan keventäjänä. Yhteisöllistä vastuunottoa on tutkittu mm. välittävien verkstojen (mm. Matthies), hyvinvointipluralismin (mm. Ervasti 1996) ja kolmannen sektorin palveluntuotannon (mm. Särkelä, Vuorinen &

Peltosalmi 2005) näkökulmasta. Myös poliitikot ovat osoittaneet kiinnostuksensa kansalaisyhteiskuntaa kohtaan. Jyrki Katainen (2004) kirjoittaa eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisun esipuheessaan aiheesta seuraavasti: ”Valtion velvollisuutena on huolehtia hyvinvointipalvelujen rahoittamisesta, mutta toteuttajina voivat olla julkisen tahon lisäksi myös yritykset ja kansalaisjärjestöt (...) Erittäin tärkeää on kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen niin, että hyvinvointivaltiosta edetään hyvinvointiyhteiskuntaan. Valtion roolin pienentämisen tulee vastuullistaa ja aktivoida kansalaisia toisistaan välittämiseen.”

Tämä tutkimus sijoittuu hyvinvointivaltiotutkimuksen ja kolmannen sektorin tutkimuksen väliin ja pyrkii tuomaan niitä yhteen uudistuvan hyvinvointivastuun näkökulmasta. Hyvinvointivaltiotutkimuksessa on perinteisesti keskitytty, nimensä mukaisesti, ensisijaisesti julkisten hyvinvointiratkaisujen ja niiden nauttiman kannatuksen tutkimiseen. Muiden sektorien panos on ollut lähinnä jäännös tai lopputulos tietynlaisesta hyvinvointivaltio politiikasta julkisella sektorilla. Toisaalta kolmannen sektorin tutkimuksessa huomiota on kiinnitetty erityisesti vapaaehtoistyön merkitykseen kolmannen sektorin toiminnassa, vapaaehtoistyön laajuuteen, siihen vaikuttaviin taustatekijöihin ja motiiveihin. Vähemmälle huomiolle on jäänyt kolmannen sektorin hyvinvointivastuu ja suhde muihin yhteiskunnan sektoreihin. Tässä tutkimuksessa vapaaehtoistyö nähdään ensisijaisesti vapaaehtoisen, kolmannen sektorin vastuunoton välineenä ja ilmentäjänä.

Viime vuosikymmeninä hyvinvoinnin vastuukysymystä on laajimmin tutkittu Sihvon ja Uusitalon (1993) ilmestyneessä tutkimuksessa. Tutkimuksessa käytettiin kuitenkin erilaisen aineiston lisäksi erityyppistä jakoa sektoreiden välillä. Omavastuu liitettiin siinä kansalaisvastuuseen, siis samaan ryhmään järjestötoiminnan kanssa. Tässä tutkimuksessa omavastuuta käsitellään osana yksityistä vastuuta ja markkinoiden nähdään ensisijaisesti toimivan omavastuun välineenä vakuuttamalla ihmisiä erilaisia riskejä vastaan sekä tarjoamalla vaihtoehtoisia hyvinvointipalveluja.

Tutkielmassa pyritään selvittämään hyvinvoinnin vastuunjakoon liittyviä asenteita ja toimintaa Suomessa rajoittuen kahteen näkökulmaan. Yhtäältä ilmiötä tarkastellaan julkisen vastuun näkökulmasta. Pyritään selvittämään asenteita yksityisen ja julkisen hyvinvointivastuun välistä suhdetta sekä siinä tapahtuvia muutoksia. Yksityisellä vastuulla tarkoitetaan tässä yksilön kantamaa vastuuta itsestään eikä oteta kantaa tapahtuuko se markkinoiden vai esimerkiksi perheen roolin kasvattamisena. Tässä pohdinnassa keskeisiä aihepiirejä ovat hyvinvointivaltion käsite, hyvinvointivaltion kohtaamat ongelmat sekä vastuun yksityistäminen. Oletuksena on, että erilaisista hyvinvointivaltiota kohtavista haasteista johtuen valtiollinen vastuu on heikkenemässä. Toisaalta tässä tutkielmassa hyvinvointivastuuta tarkastellaan vapaaehtoisen, yhteisöllisen vastuun näkökulmasta. Tässä keskeisiksi aiheiksi nousevat vapaaehtoistyö ja kolmannen sektorin toiminta. Näin tutkimusongelmasta rajataan ulos markkinoiden vastuu muutoin kuin yksilön vastuun välineenä. Kokonaisuutena näiden kahden lähestymistavan avulla pyritään

valottamaan hyvinvointivastuun tilaa ja muutosta Suomessa. Tutkielman keskeiset tutkimuskysymykset on tiivistetty seuraavasti:

1. *Millaisia ovat suomalaisten julkiseen vastuuseen liittyvät asenteet, miten ne ovat muuttuneet aikavälillä 1990–2000 ja millaisia taustatekijöitä niihin vaikuttaa?*
2. *Millaisia ovat suomalaisten vapaaehtoiseen vastuunottamiseen liittyvät asenteet ja toiminta, miten se on muuttunut aikavälillä 1990–2000 sekä millaisia taustatekijöitä vapaaehtoistyöhön vaikuttaa?*

Pohjaa koko tutkimusaiheelle rakennetaan aluksi luvussa kaksi perehtymällä vastuun ja solidaarisuuden käsitteisiin, sekä erityisesti hyvinvointisolidaarisuuden institutionaaliseen muotoon, hyvinvointivaltioon. Erilaisten hyvinvointimallien kautta pyritään yhtäältä tarkastelemaan valtion roolia suhteessa toisiin hyvinvointia tuottaviin sektoreihin – erityisesti markkinoihin, perheeseen mutta myös kansalaisyhteiskuntaan – ja toisaalta hahmottamaan mihin Suomi sijoittuu tässä erilaisten valtiollisten hyvinvointiratkaisujen kentässä. Tullaan huomaamaan, että hyvinvointivaltio on laaja käsite ja sen muoto vaihtelee valtioittain johtuen erilaisista kulttuureista ja poliittisista traditioista. Hyvinvointivaltio ei myöskään ole staattinen rakennelma, joka kerran muodouduttuaan pysyy muuttumattomana, vaan siihen kohdistuu jatkuvasti erilaisia sisäisiä ja ulkoisia muospaineita. Viime vuosikymmeninä keskustelu hyvinvointivaltion ongelmista ja haasteista, jopa kriisistä, on ollut vilkasta. Luvussa kolme annetaan läpileikkaus keskeisimpiin hyvinvointivaltiota kohtaaviin haasteisiin, joita ovat globalisaation ja palvelutalouden aiheuttama taloudellisen toimintaympäristön muutos, perhe- ja väestörakenteen muutos sekä hyvinvointivaltion legitimitetin eli kannatuksen kehittyminen. Lisäksi sivutaan 1990-luvun laman vaikutuksia suomalaiseen hyvinvointivaltioon. Luvussa neljä perehdytään hyvinvointipluralismin käsitteeseen sekä niihin uusiin yksityisiin ja yhteisöllisiin hyvinvointiratkaisuihin, joita on pluralismikeskustelun yhteydessä esitetty valtiokeskeisen vastuun täydentäjiksi tai jopa korvaajiksi. Luvussa viisi syvennyttään lähemmin kolmannen sektorin käsitteeseen ja kolmannen sektorin rooliin suomalaisessa yhteiskunnassa. Erityisesti pohditaan kolmannen sektorin toimijoiden mahdollisuuksia ja rajoitteita hyvinvoinnin vastuunkantajina. Tutkielman empiirisessä osassa keksitytään, yllä olevien tutkimuskysymysten mukaisesti, tutkimaan hyvinvoinnin vastuunjakoon liittyviä asenteita ja toimintaa sekä niiden muutoksia World Values Surveyn aineiston pohjalta. Luvussa kuusi eritellään tarkemmin empiirinen tutkimusasetelma ja luvussa seitsemän esitellään kvantitatiivisen analyysin tulokset.

2 HYVINVOINTIVALTIO SOSIAALISEN VASTUUN INSTITUUTIONA

2.1 Vastuu ja solidaarisuus

Vastuu on tuttu sana, jota käytämme monissa tilanteissa. Kotona kiistellään kuka on vastuussa astioiden tiskaamisesta ja lakimiehen kanssa keskustellaan onko vuokralainen vastuussa aiheuttamastaan vesivahingosta. Työpaikalla henkilöstöjohtajan vastuuseen kuuluvat rekrytointi ja työhön perehdyttäminen kun taas talousjohtaja vastaa yrityksen taloushallinnon toimivuudesta. Vastuu on sanakirjamääritelmän (Suomen kielen perussanakirja 1994) mukaan ”velvollisuus vastata jostakin asiasta, henkilöstä, toiminnasta tms”. Vastaaminen puolestaan tarkoittaa yleisemmin hoitamista ja huolehtimista.

Ihmiset huolehtivat, siis kantavat vastuuta, ensisijaisesti itsestään ja läheisistään, mutta nykyisin enemmän kuin koskaan myös täysin tuntemattomista kanssaihmisistä. Vastuu voidaankin Heleniuksen (1971, 37) määritelmän mukaan jakaa omavastuuseen ja yhteisvastuuseen. Omavastuulla Helenius tarkoittaa ”taloudellista turvallisuutta, johon yksilöt, perheet ja tietyt yhteiskuntaryhmät pyrkivät tai ovat päässeet oman työnsä ja yritteliäisyytensä avulla ilman yhteiskunnan apua”. Yhteisvastuulla puolestaan viitataan vastuuseen, joka on jollakin tavalla jaettu yhteiskunnassa yksilöiden, perheiden ja yhteiskunnallisten ryhmien välillä.

Tutkielman aluksi perehdytään lyhyesti siihen, miksi ihmiset toimivat yhteisvastuullisesti eli kokevat olevansa velvollisia huolehtimaan toisistaan. Miksi ajatellaan, että on oikein tai välttämätöntä kantaa vastuuta kanssaihmisistä? Solidaarisuudessa on yksinkertaisimmillaan kyse juuri tästä; miksi ja missä olosuhteissa ihmiset ovat valmiita asettamaan yhteisen hyvän etusijalle, silloinkin kun se on ristiriidassa yksilön omien etujen kanssa (Hellsten 2000, 238). Toisin sanoen yhteisössä tai yhteiskunnassa vallitsevan solidaarisuuden määrittää se missä määrin yksilöt kokevat olevansa vastuussa toistensa hyvinvoinnissa ja toisaalta luottavat oman hyvinvointinsa toisten käsiin.

Solidaarisuudessa nähdään usein olevan kyse yhtäältä yhteiseen identiteettiin pohjautavasta yhteenkuuluvuuden tunteesta (shared identity), toisaalta yhteisten hyötyjen ja tavoitteiden ajamisesta (shared utility) (Oorschot 2001, 36). Durkheimin klassisen teorian mekaaninen solidaarisuus perustuu yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja vallitsee puhtaimmillaan yhteiskunnassa, missä on vähän työnjakoa ja hierarkkisia rakenteita ja siksi useimmilla ihmisillä sama arvopohja ja yhteiset kokemukset. Durkheimin orgaaninen solidaarisuus puolestaan perustuu yhteiseen hyötyyn ja toteutuu yhteiskunnassa, jossa on pitkälle eriytynyt ja monimutkainen työnjako. Yhteiskunnan osat ovat tällöin riippuvaisia toisistaan ja jokaisen yksilön hyvinvointi riippuu koko yhteisön hyvinvoinnista.

Myös muiden klassisten sosiologien, kuten Weberin ja Tönniesin teorioissa viitataan vastaaviin sosiaalisiin rakenteisiin (Tönniesin *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft* ja Weberin *Vergemeinschaftun* ja *Vergesellschaftung*), joissa solidaarisuus nousee joko jaetusta identiteetistä tai hyödystä. (Bergman, Thorslund & Lindberg 2000, 239)

Solidaarisuuden tutkijat ovat pohtineet vaatiiko solidaarisuuden toteutuminen aina molempia edellä mainittuja elementtejä. Asiasta on sangen ristiriitaisia näkemyksiä. Sweigertin (2002, 26–28) mukaan solidaarisuutta ei voida kutistaa pelkäksi vastavuoroisuudeksi ja yhteisten hyötyjen tavoitteluksi. Vastavuoroisuushan perustuu siihen, että ennemmin tai myöhemmin toisille tarjotusta avusta on hyötyä itselle. Sweigertin mukaan nämä odotukset rikkoontuvat vääjäämättä ja odotusten rikkoutuminen rikkoo yhteiskunnallista luottamusta. Esimerkkejä tällaisesta vastavuoroisuuden odotusten rikkoutumisesta ovat esimerkiksi rikollisuus ja veronkierto tai naapurisuhteissa vaikkapa talkootyöstä kieltäytyminen. Sweigert näkee solidaarisuuteen sisään kirjoitetun yhteenkuuluvuuden tunteen ja ihmisarvon kunnioittamisen ylittävän nämä vastavuoroisuuden pettymykset. Sweigert toisin sanoen pitää solidaarisuutta ilman jonkinlaista yhteenkuuluvuudentunnetta mahdottomana. Tällöin ei olisi enää puhe solidaarisuudesta vaan pitkänäköisestä vastavuoroisuudesta. Klassinen Durkheimin orgaaninen solidaarisuus ei Bergmanin, Thorslundin ja Lindbergin (2000, 239) mukaan ole konfliktissa individualismin kanssa. Myös Rothstein (2002) näkee solidaarisuuden ja individualismin ainakin jossain määrin yhteensopivina ja esittelee artikkelissaan ”solidaristisen individualismin” käsitteen, joka viittaa siihen, että solidaarisuuden ei välttämättä tarvitse olla kollektiivista. ”Solidaristisella individualismilla” tarkoitetaan yksilöiden halukkuutta tukea toisia yksilöitä hyväksyen, että heillä on oma arvomaailmansa ja tavoitteensa. Tuki annetaan olettaen, että muut antavat tukensa hänen elämätyylilleen ja tavoitteilleen. (Rothstein 2002, 307–308) Rothsteinin esittämässä solidaarisuudessa yhteenkuuluvuudentunteeksi riittää siis molemminpuolinen yksilönvapauden kunnioittaminen.

Riippumatta siitä mistä motiiveista solidaarisuus kumpuaa, ihmisillä on taipumus kääntyä tarpeineen ensin niiden ihmisten puoleen jotka ovat häntä lähimpinä. Paul Spicker (1991, 3–14) on tutkinut solidaarisuutta subsidiariteetin, toissijaisuuden, käsitteen kautta. Erilaiset solidaarisuudet on järjestetty hierarkkisesti siten, että voimakkainta solidaarisuutta tunnetaan perhettä kohtaan ja siitä solidaarisuuden kehät heikkenevät yleisemmälle tasolle tultaessa. Spickerin mukaan yksilö turvautuu apua saadakseen aina alimpaan mahdolliseen solidaarisuuden kehään.

Artsin ja Gelissenin (2001) mukaan solidaarisuuden voimakkuus yhteiskunnassa on funktio sekä vertikaalisen että horisontaalisen solidaarisuuden määrästä. Vertikaalisessa solidaarisuudessa vahvat auttavat heikkoja jakamalla uudelleen etuuksia ja taakkoja, kun taas horisontaalinen solidaarisuus ilmenee siten, että vahvat ja heikot jakavat riskejä yhdessä. Vertikaalisesta solidaarisuudesta hyviä esimerkkejä ovat hyväntekeväisyys ja tarveharkintaiset toimeentulotuet. Horisontaalisen solidaarisuuden ilmentymänä voidaan

puolestaan pitää mm. universaalialia terveydenhuoltojärjestelmää tai peruskoulutusta. Sosiaalinen solidaarisuus on sitä suurempaa mitä enemmän vahvat auttavat heikkoja ja molemmat edistävät yhteisiä etuja (Arts & Gelissen 2001, 285). Artsin ja Gelissenin määritelmä käsittelee solidaarisuutta hyvin pitkälti sen institutionaalisessa, valtiollisessa, muodossa, jonka ilmentymänä hyvinvointivaltio nähdään.

2.2 Hyvinvointivaltio – institutionalisoitu solidaarisuus

Hyvinvointivaltion ideologia perustuu ajatukselle yhteiskunnallisesta solidaarisuudesta ja yhteisvastuusta, joka ulottuu omaa sukua, yhteisöä ja elinpiiriä laajemmalle. Hyvinvointivaltiota kutsutaankin siksi usein sosiaalisen solidaarisuuden institutionaaliseksi muodoksi (Arts & Gelissen 2001, 285). Yksilöistä ja kotitalouksista pidetään hädän ja tarpeen hetkellä huolta valtiollisesti, kenenkään tarvitsematta olla riippuvaisia yksittäisten henkilöiden tai ryhmien hyväntahtoisuudesta. Yksilöt osoittavat solidaarisuuttaan hyväksymällä hyvinvointivaltion järjestelyt ja tekemällä sen toiminnan mahdolliseksi veroja maksamalla. Se, millaiseen tasa-arvoisuuteen ja kuinka laajaan solidaarisuuteen yhteiskunnassa pyritään, määrittää hyvinvointivaltion konkreettisen muodon. Tämän suhteen valtiot poikkeavatkin huomattavasti toisistaan, kuten myöhemmin luvussa 2.3 näemme. Solidaristiseksi hyvinvointivaltioksi kuvataan usein erityisesti Pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Tällöin viitataan laajan julkisen sektorin lisäksi hyvinvointivaltion arvopohjaan jossa painottuvat demokraattisuus ja tasa-arvoisuus sanan laajimmassa, resurssien uudelleenjakoa painottavassa, merkityksessä. (Bergmark ym. 2000, 238). Yhteiskunnallisen solidaarisuuden kysymyksiin pyritään löytämään vastauksia kuitenkin myös muiden hyvinvointivaltioiden puitteissa.

Hyvinvointisolidaarisuus perustuu sille, että tunnustetaan tiettyjen sosiaalisten riskien olemassaolo. Tiedostamme, että eläessä saatamme joutua tilanteisiin, jotka johtavat elinolosuhteiden heikentymiseen ja avun tarpeeseen. Toiset riskeistä ovat sattumanvaraisia. Emme voi sosiaalisen aseman perusteella kovin hyvin ennustaa esimerkiksi kuka tulee joutumaan auto-onnettomuuteen tai sairastumaan syöpään. Toiset riskit taas noudattavat sosiaalista säännönmukaisuutta ja saattavat jakaantua epätasaisesti yhteiskuntaluokkien välillä tai keskittyä tiettyihin elämänkaaren osiin, erityisesti lapsuuteen ja vanhuuteen. Joillakin riskeillä puolestaan on taipumus siirtyä sukupolvelta toiselle. Köyhien lapset ”perivät” usein heikomman koulutuksen ja sitä kautta heikomman toimeentulon vanhemmiltaan. (Esping-Andersen 1999, 37–40)

Näitä erilaisia riskejä varten tarvitsemme jonkinlaisen vakuutuksen. Vakuutuksia voimme ostaa ensinnäkin markkinoilta kävelemällä lähimmän vakuutusyhtiön tiskille. Edellä kuvatusta riskien epätasaisesta jakaantumisesta ja ennustettavuudesta johtuen joidenkin ihmisten ja väestöryhmien on kuitenkin hankalaa, kallista tai jopa mahdotonta

ostaa vakuutuksia markkinoilta. Vakuutusmyyjä, joka haluaa pitää työpaikkansa, ei myy sairaskuutusta kuolemansairaalle tai työttömyysvakuutusta pitkäaikaistyöttömälle. Yksityisen henkilön on myös vaikeaa kerätä riittävästi tietoa toimiakseen tasapuolisena kauppakumppanina monilla hyvin erikoistuneilla aloilla. Yksityisen henkilön olisi suhteellisen vaikeaa vertailla vaikkapa munuais-siirrännäisten hintaa ja laatua. (Esping-Andersen 1999, 37–40)

Kun yksilön oma kapasiteetti riskeiltä suojautumiseen ei riitä, siirrytään solidaarisuuden alueelle. Ensimmäisenä turvaututaan usein lähimpään solidaarisuuden kehään eli perheeseen ja sukuun. Voimme lapsina ja nuorina pääasiassa luottaa siihen, että vanhempamme pitävät huolen perustarpeistamme. Vanhuksina voimme saada huolenpitoa ja taloudellista tukea lapsiltamme. Yhden perheenjäsenen jäädessä työttömäksi, toisen tulot takaavat myös työpaikkansa menettäneelle toimeentulon. Perhe toimiikin hyvänä turvaverkkona monia riskejä vastaan. Koska perheenjäsenillä kuitenkin on taipumus kuulua samaan yhteiskuntaluokkaan, on todennäköistä että monet riskit, kuten työttömyys, kohtaavat heitä ryhmänä. Toisaalta sukupolvelta toiseen siirtyvien riskien kiertäminen ei ole mahdollista katkaista perheen sisäisin voimin. Nykyaikana myös perhesiteiden heikkeneminen horjuttavat perheen asemaa turvan tarjoajana. (Esping-Andersen 1999, 37–40)

Erityisesti tapauksissa, joissa perhe ja markkinat eivät voi taata turvaa riskien varalta, valtio voi tukien ja palvelujen avulla tarjota yhteisöllisesti tuotettua turvaa. Monia riskejä on myös siirretty valtion kannettavaksi, koska ne ovat liian monimutkaisia yksilöiden hallittaviksi. Hyvinvointivaltion keskeinen tavoite on siis kollektiivisesti turvata yksilöitä sellaisien riskien varalta, joihin heillä itsellään tai heidän perheenjäsenillään ei ole realistisia mahdollisuuksia varautua. (Esping-Andersen 1999, 37–40)

Esping-Andersenin (1999, 40–43) mukaan voidaan erotella kolme hyvinvointisolidaarisuuden mallia sen mukaan, millaiset riskit yhteiskunnassa käsitetään sosiaalisiksi ja miten niitä vastaan pyritään vakuuttautumaan. Residuaalinen solidaarisuus keskittää valtion roolin vain ns. pahoihin riskeihin, eli riskeihin joita vastaan yksilö ei pysty itseään markkinoilla vakuuttamaan. Korporatiivisessa hyvinvointisolidaarisuudessa eri statusryhmien jäsenet kokoavat riskinsä yhteen. Näin ne saadaan jaettua perhettä ja sukua laajemmalle ryhmälle, mutta ryhmän jäsenten välillä on kuitenkin paljon luottamusta luovaa samankaltaisuutta. Universaalinen solidaarisuuden mallissa kaikkien ryhmien kaikki riskit, niin hyvät ja kuin pahat, kasataan yhteen nippuun valtion sisällä.

2.3 Erilaiset hyvinvointivaltiotyypit

Hyvinvointisolidaarisuus saa konkreettisen muodon instituutiona nimeltä hyvinvointivaltio. Termiä ”hyvinvointivaltio” alettiin käyttää sen englantilaisessa muodossa, ”Wel-

fare state”, 1930-luvulta lähtien (Cousins 2005, 4). Käsitettä on määritelty eri tavoin, jotka voidaan karkeasti jakaa kapeaan ja laajaan määrittelyyn. Kapeasti määriteltynä hyvinvointivaltiolla viitataan valtion kansalaisilleen tarjoamaan sosiaaliturvaan eli tulonsiirtoihin ja palveluihin. Laajemmin hyvinvointivaltio määritellään valtioksi, poliittiseksi tai yhteiskunnaksi, jossa valtio puuttuu tavalla tai toisella talouden toimintaan ja-kaakseen elinmahdollisuuksia uudelleen yksilöiden tai luokkien välillä. (mm. Pierson, 1998, 7; Esping-Andersen 1990, 1–2) Tämän tutkimuksen kannalta on oleellista huomioda, että hyvinvointivaltion käsite, ja sitä kautta hyvinvointivaltiotutkimus, keskittyy nimensä mukaisesti pääasiassa hahmottamaan erilaisia vastuun jakamisen muotoja ja tapoja valtion ja yksilön välillä. Yksilön käsitettä laajennetaan usein käsittämään koko perheen hyvinvointi, mutta harvat perinteiset hyvinvointivaltiot teoriat keskittyvät muihin yhteisöllisiin hyvinvointisolidaarisuuden muotoihin.

Monet hyvinvointivaltion määritelmät ovat luonteeltaan normatiivisia (esim. Leisering, 2003, 179). Niissä edellytetään, että ollakseen hyvinvointivaltio valtion politiikan tulee pyrkiä tiettyihin tavoitteisiin, joita voivat määritelmästä riippuen olla esimerkiksi tasa-arvon lisääminen, tiettyjen ryhmien oikeuksien ja vapauksien kasvattaminen tai markkinavoimien vallan vähentäminen. (Cousins 2005, 5) Tällöin ongelmaksi luonnollisesti nousee se, kuka määrittelee tavoiteltavat arvot ja sen tason mille hyvinvointivaltion tulisi ylittää. Hyvinvointivaltion tunnusmerkkejä on kuitenkin käytännössä vaikea täsmentää ottamatta mukaan joitakin normatiivisia näkemyksiä esimerkiksi valtion osallistumisen toivottavuudesta. Rajauksiin ja määrittelyihin vaikuttavatkin aina rajoja piirtävän tutkijan omat arvostukset ja kokemukset sekä kulttuuritausta. Aihetta käsittelevän kirjallisuuden perusteella Kosonen (1995, 14–15) esittää kaksi hyvin yleistä hyvinvointivaltion tunnusmerkkiä: sosiaalisten oikeuksien tilan ja tasa-arvon asteen. Sosiaalisten oikeuksien tilalla tarkoitetaan sitä, kuinka korvaaviin tulonsiirtoihin ja laadukkaisiin julkisiin palveluihin kansalaiset ovat oikeutettuja. Sekä sitä, kuinka suuri osa kansalaisista on oikeutettuja näihin tulonsiirtoihin ja palveluihin. Mitä paremmat sosiaaliset oikeudet yksilöllä valtiossa on, sitä selkeämmin voidaan valtiota nimittää hyvinvointivaltioksi. Kosonen ei ota kantaa siihen, turvataanko nämä palvelut ensisijaisesti yksityisesti, yhteisöllisesti, työmarkkinasopimuksin vai valtiollisesti. Toinen Kososen esittämä hyvinvointivaltiollisuuden merkki on tasa-arvo. Tällä ei tarkoiteta täydellistä tulojen, palvelujen tai varojen tasajakoa, vaan jonkinasteista tasa-arvon lisäämistä julkisin tulonsiirroin. Yhteiskuntaluokkien välisen tasa-arvon lisäksi mittarina voidaan pitää myös sukupuolten välisen tasa-arvon sekä alueellisen tasa-arvon määrää. Tavallisesti hyvinvointivaltioiksi lasketaan pariakymmentä vaurainta OECD:n jäsenmaata (Uusitalo 1994, 72).

Edellä esitetyt rajat ja määritelmät ovat varsin karkeita ja siksi hyvinvointivaltion käsitteellä voidaan tarkoittaa hyvinkin erilaisia yhteiskuntia. Jo tasa-arvon käsite vaihtelee suuresti hyvinvointivaltiosta toiseen. Jotkut valtiot, kuten Suomi tai Ruotsi, perustavat

hyvinvointipolitiikkansa tasa-arvokäsitykselle, joka perustuu yhdenvertaisuuteen ja resurssien solidaariseen uudelleenjakoon (ns. equality-lähestymistapa). Toiset valtiot, vaikkapa USA ja Britannia, puolestaan vaalivat kohtuuteen ja oikeudenmukaisuuteen pohjaavaa käsitystä tasa-arvosta (ns. equity-lähestymistapa). (Arts & Gelissen 2001, 283.) Tasa-arvon määrittely vaikuttaa olleellisesti siihen millaisiin palveluihin ja elintasoon kaikilla tulisi olla oikeus ja mahdollisuus. Paljon vaihtelua löytyy myös siitä, kuinka laaja rooli valtiolla on hyvinvoinnin tuottamisessa. Hyvinvointityologioissa pyritään löytämään tämänkaltaisia eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia yksittäisten hyvinvointivaltioiden välillä.

Typologioiden hyödyllisyydestä hyvinvointivaltiotutkimuksessa ollaan montaa mieltä. Hyvinvointivaltiotypologiat, kuten typologiat missä tahansa muussakin tieteenalassa, ovat hyödyllisiä erityisesti siinä, että ne auttavat meitä selkeyttämään tietoa ja näkemään olennaisen sekä löytämään ilmiöiden taustalla olevia prosesseja, logiikoita ja riippuvaisuussuhteita. Lisäksi teoriaan pohjautuvat typologiat ovat hyödyllisiä toimiesseen tutkimustyössä pohjana testattaville hypoteeseille. (Esping-Andersen 1999, 73.) Hyvinvointivaltiotyypittelyjä tutkineet Arts ja Gelissen (2002) pitivätkin tärkeänä juuri sitä, ettei typologoista tule itseisarvoa, vaan ne ensisijaisesti palvelevat tutkimusta helpottaen ilmiön selittämistä. Tarkoituksena ei siis saa olla uusien hyvinvointivaltioyhmien luominen ja nimeäminen, vaan esimerkiksi erilaisten hyvinvointivaltiotyyppien vertaileminen toisiinsa. Artsin ja Gelissenin mielestä typologiat ovat erityisen käyttökelpoisia tutkimusalan ollessa nuori ja jäsentymätön. Ongelmallisiksi typologiat puolestaan tekee se, että ryhmittelyjen mukana väistämättä katoaa informaatiota ja sävyjä. Kovin harva, jos yksikään, valtio sopii täydellisesti mihinkään ideaalityyppiin. Typologioita hyödynnettäessä pitäisikin muistaa, että ne ovat aina omaan aikaansa sidottuja ideaalityyppejä, joita vasten monimutkaisempaa empiiristä aineistoa voidaan peilata, eivät toisensa poissulkevia ja tyhjentäviä luokituksia. (Esping-Andersen 1999, 73)

Seuraavissa kappaleissa tullaan syventymään erilaisiin tapoihin luokitella hyvinvointivaltioita. Kappaleessa 3.1.1 keskitytään perinteisempään regiimi-lähestymistapaan, jossa keskeisenä luokittelevana tekijänä on kysymys siitä, kuka hyvinvointivaltiossa saa etuuksia, kuinka paljon ja millä ehdoilla. Kappaleessa 3.1.3 perehdytään kolikon kääntöpuoleen, ns. pilari-lähestymistapaan, eli siihen kuka maksaa etuuksia ja tuottaa palveluita sekä miten regimit ja pilarit liittyvät toisiinsa. (Goodin & Rein 2001, 770) Koska tässä tutkielmassa kiinnostuksen kohteena ovat nimenomaan vastuu hyvinvoinnin tuottamisesta, pilarilähetymisen tarjoaa mielenkiintoisen lähestymistavan verrattuna perinteisempään regiimiajatteluun. Tämän tutkimuksen kannalta ei kuitenkaan ole oleellista ottaa kantaa siihen, mikä lähestymistapa tai typologia on paras tai oikea. Tämän tutkimuksen tarpeisiin riittää, että erilaisten tyypittelyjen kautta saadaan tarvittavaa perspektiiviä erilaisiin hyvinvoinnin tuottamisen tapoihin ja eri sektorien kantamaan

hyvinvointivastuuseen. Tärkeää on myös hahmottaa mihin suomalainen hyvinvointivaltio nykyisellään sijoittuu tässä erilaisten toimintamallien kirjossa.

2.3.1 *Hyvinvointiregiimit*

Hyvinvointivaltioita on pyritty typologisoimaan lukuisilla tavoilla (mm. Titmuss 1974; Ferrera 1996; Boboli 1997; Korpi & Palme 1998). Vaikutusvaltaisimmaksi typologiaksi on kuitenkin noussut Gosta Esping-Andersenin vuonna 1990 julkaisema ja myöhemmin (1999) täydentämä hyvinvointivaltioregiimien teoria, joka pohjaa Richard Titmussin 1970-luvulla hahmottelemiin kolmeen sosiaalipolittikan perusmalliin. Esping-Andersenin lähestymistapaa on pidetty mielekkäänä mm. siksi, että se ei ainoastaan tyydy luokittelemaan valtioita empiirisen aineiston perusteella, vaan se perustuu teoriaan hyvinvointivaltioiden kehityksestä ja ominaispiirteistä (Cousins 2005, 109). Hyvinvointiregiimi on siis tietynlaisen poliittisen valtarakenteen tulos, ja kertoo millaisia etuuksia yhteiskunnassa on tarjolla, kenelle, ja millä ehdoilla. Esping-Andersenin (1990) 'regiimit' ovat institutionaalisia järjestelyjä, jotka ohjaavat sosiaalipoliittista päätöksentekoa sekä sitä, millaiset asiat koetaan sosiaalisiksi ongelmiksi ja mitä kansalaiset pitävät hyvinvointivaltion palveluvalikoimaan kuuluvina asioina. Esping-Andersen (1990, 21–26) erottelee regiimejä kolmella keskeisellä muuttujalla. Ensimmäkin regiimit eroavat ”dekommodifikaation” asteessa. ”Dekommodifikaatiolla” Esping-Andersen tarkoittaa sitä, kuinka paljon hyvinvointivaltio ”sekaantuu” markkinavoimien toimintaan takaamalla joitakin oikeuksia ja palveluita riippumatta yksilön osallistumisesta työmarkkinoilla. Mitä dekommodifikoituneempi hyvinvointivaltio on, sen vähemmän yksilöiden hyvinvointi on siis riippuvainen markkinoista ja sitä laajemmat sosiaaliset oikeudet kansalaisille on myönnetty. Toiseksi Esping-Andersenin regiimejä erottelee markkinoiden ja valtion suhde, jolla pyritään kuvaamaan hyvinvoinnin tuottamisen vastuunjakoa yhteiskunnassa. Kolmantena kriteerinä pyritään arvioimaan sosiaaliturvajärjestelmän yhteiskunnallista stratifikaatiota, eli kerroksellisuutta, vähentävää tai säilyttävää vaikutusta. Myöhemmin Esping-Andersen nostaa keskeiseksi käsitteeksi myös ”de-familialisaa-tion”, joka käsittelee siitä kuinka paljon hyvinvointivaltion politiikat vähentävät yksilön riippuvaisuutta perheestä (Esping-Andersen 1999, 45).

Esping-Andersen (1990; 1999) erottelee siis edellä mainittujen kriteerien perusteella kolme hyvinvointiregiimiä. Ensimmäinen näistä on liberaali hyvinvointiregiimi, jonka pohjalla on käsitys tasa-arvosta sen oikeudenmukaisuutta (equity) ja tasapuolisia mahdollisuuksia korostavassa muodossa (Arts & Gelissen 2001, 286). Kunhan yhteiskunta on avoin ja samat mahdollisuudet avoinna kaikille, liberaalin regiimin pääperiaatteena on markkinoiden ensisijaisuus ja ylivertaisuus sosiaalisten riskien hallinnassa. Yksilöllä on itsellään vastuu omasta hyvinvoinnistaan. Hän ostaa työpanoksellaan ansaitsemillaan

resursseilla vakuutuksia ja palveluksia vapailta markkinoilta; pyritään siis yksilöiden maksimaaliseen kommodifikaatioon. Tästä johtuen hyvinvointivaltion rooli pyritään minimoimaan ja sen tuottamat edut ja palvelut keskittyvät ns. 'pahoihin riskeihin' eli niihin tapauksiin, jolloin yksilö ei syystä tai toisesta voi ostaa tarvitsemiaan palveluita ja vakuutuksia markkinoilta. Etuudet ovat tarveharkintaisia ja usein sosiaalisesti leimavia. Valtion rooli on siis Titmussin terminologiaa käyttäen residuaalinen. Liberaali hyvinvointivaltio kehittyi historiallisesti yhteiskunnissa, joissa sekä sosialistien että kristillisdemokraattisten konservatiivien poliittinen vaikutus oli vähäinen. Tämänhetkisistä hyvinvointivaltioista liberaalia ideaalityyppiä lähimpänä ovat USA, Canada, Australia, Irlanti, Uusi-Seelanti sekä Iso-Britannia. Hyvinvointivaltioregiimien solidaarisuustyyppejä tutkineiden Artsin ja Gelissenin (2001, 286) mukaan liberaalin hyvinvointivaltiotyyppin solidaarisuus on vähäistä sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Yksilöt siis auttavat vieraita 'toisia' vain siinä määrin, kuin se on yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämätöntä.

Sosiaalidemokraattinen hyvinvointiregiimi perustuu liberaaliin nähden täysin päinvastaiselle tasa-arvoisuusperiaatteelle. Sosiaalidemokraattisessa mallissa käsitellään tasa-arvoisuuden tavoitetta sen yhdenvertaisuutta (equality) ja näin resurssien uudelleen jakoa painottavassa muodossa (Arts & Gelissen 2001, 286). Siinä, missä esimerkiksi liberaalissa mallissa etsitään ratkaisua köyhyyteen, sosiaalidemokraattisessa mallissa ratkaisua haetaan laajemmin yhteiskunnalliseen epätasa-arvoon. Valtio ei pyri ainoastaan takaamaan kaikkein heikoimmille perustoimeentulon vaan pyrkii aktiivisesti tasaamaan tuloeroja ja vähentämään sosiaalista stratifikaatiota. Sosiaalidemokraattisen regiimin pääperiaatteena onkin universaalisuus. Etuudet ja palvelut ovat kattavia, ulottuvat yksilön välttämättömien tarpeiden ulkopuolelle ja niiden saanti perustuu ensisijaisesti kansalaisuuteen, ei tarveharkintaan tai saavutuksiin. Kansalaisten hyvinvointi pyritään näin tekemään mahdollisimman riippumattomaksi markkinoista. Sosiaalidemokraattinen hyvinvointivaltio on nimensä mukaan syntynyt maissa, joissa sosialistinen aatesuunta sai jalansijaa ja vaikutti toisen maailmansodan jälkeisessä politiikassa. Koska ryhmään kuuluvat erityisesti Pohjoismaat, kutsutaan kyseistä hyvinvointivaltiomallia usein myös Skandinaaviseksi tai Pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi. Sosiaalidemokraattisen tyyppin solidaarisuus on voimakasta sekä vertikaalisesti että horisontaalisesti (Arts & Gelissen 2001, 286). Eli kaikki yksilöt, niin hyvin kuin heikomminkin toimeentulevat, osallistuvat aktiivisesti yhteisen hyvinvoinnin tuottamiseen.

Konservatiivinen hyvinvointiregiimi syntyi Keski-Euroopassa, missä konservatiivisen kristillisen vaikutuksen takia sekä liberalismi että sosialismi saivat politiikassa suhteellisen vähän valtaa. Myös konservatiivinen regiimi painottaa tasa-arvoisuutta sen oikeudenmukaisuutta painottavassa muodossa. Toisin kuin liberaalissa regiimissä, painotus ei ole yksilöiden, vaan statusryhmien välisessä oikeudenmukaisuudessa. Yhteiskunnallisella kerrostuksellisuudella nähdään olevan oikeutuksensa ja konservatiivisen re-

giimin tavoitteena ei ole häivyttää statuseroja, vaan päinvastoin säilyttää niitä. Tällöin myös solidaarisuus on erityisesti statusryhmien sisäistä eli enemmän vertikaalista kuin horisontaalista (Arts & Gelissen 2001, 286). Konservatiivisessa regiimissä etuuksien saanti onkin sidonnainen statukseen, erityisesti suoriutumiseen ja saavutuksiin työelämässä. Regiimin sosiaalipolitiikan tavoitteena on myös säilyttää perinteisiä perhearvoja ja perheen asemaan hyvinvointiinstituutiona. Familialismi on oleellinen piirre konservatiivisessa hyvinvointivaltiossa ja työelämän ulkopuolella olevien (kuten kotiäidit, lapset, opiskelijat ja vanhukset) ensisijainen hyvinvoinnin lähde on perhe. Ensisijaisen elättäjän (useimmiten miehen) työsuhde on tärkeä ja varjeltu koska siihen sidotut etuudet kattavat usein myös muut perheenjäsenet. Valtion tuet ovat tarveharkintaisia ja tulevat kysymykseen vasta kun perhe epäonnistuu hyvinvointivastuunsa kantamisessa. Konservatiivista ideaalityyppiä lähinnä ovat Saksa, Italia, Espanja ja Ranska.

Kullakin regiimillä on siis omat periaatteensa siitä millä ehdoilla hyvinvointivaltion tarjoamia etuuksia on tarjolla ja kenelle. Ideaalityypisessä sosiaalidemokraattisessa regiimissä on tarjolla universaaleja etuuksia periaatteessa kaikille kansalaisille ilman ehtoja. Ideaalityypisessä liberaalissa regiimissä edut ovat vain perustarpeet kattavia ja tarveharkintaisia eli niitä saa vain köyhin kansanosa. Korporatistisen regiimin ideaalityypisessä etujen ehtona on osallistuminen työelämään ja edut ovat suhteessa aiempiin ansioihin ja työpanokseen. Puhtaita ideaalityyppejä ei kuitenkaan esiinny, vaan käytännössä kaikki hyvinvointivaltiot hyödyntävät eri suhteissa universaalisuuden, tarveharkinnan ja työsidonnaisuuden periaatteita. (Goodin & Rein 2001, 777–778) Esimerkiksi Suomessa suuri osa palveluista, kuten koulutus ja terveydenhuolto, ovat universaalisia. Tarveharkintaisia tukia on kuitenkin olemassa erityisesti heikoimmin toimeentulevalle osalle kansalaisista. Tällaisista tuista esimerkkinä ovat toimeentulotuki ja yleinen asumistuki. Työttömyyskorvauksesta osa puolestaan kertyy ansioista työssäkäynnin aikana ja on näin suhteessa aikaisempiin ansioihin.

2.3.2 *Esping-Andersenin mallin kritiikki*

Esping-Andersenin lähestymistapaa kohtaan on kiitoksen lisäksi esitetty myös paljon kritiikkiä. Pääpiirteiltään kritiikki voidaan jakaa kahtia niihin, jotka kyseenalaistavat kolmen regiimin kattavuuden sekä niihin, jotka kyseenalaistavat tyypittelyn kriteerit. Lisäksi vuosien varrella on myös tuotettu lukuisia kilpailevia hyvinvointitypologioita (mm. Castlesin 1998).

Monien yksittäisten maiden sijoittelua regiimeihin on kyseenalaistettu ja empiirisesti monet maat sopivatkin ideaalityyppeihin vain väljästi tai ne voidaan sijoittaa useampaan regiimiin näkökannasta riippuen. Mm. Arts and Gelissen (2002, 149), jotka yleisesti ottaen kannattavat Esping-Andersenin typologiaa, ovat sitä mieltä että vain neljä maata

voidaan yksiselitteisesti sijoittaa. Nämä ovat USA, Saksa, Ruotsi ja Norja. Yksittäisistä maista selkeimpiä rajatapauksia ovat Iso-Britannia, joka seurasi 70-luvulle asti sosiaalidemokraattista kehitystä, mutta muistuttaa nykyisin enemmän liberaalia mallia, sekä Alankomaat, joka on toimeentuloturvaltaan sosiaalidemokraattisen kattava ja antelias, mutta palvelurakenteeltaan lähempänä konservatiivista mallia. Esping-Andersen (1999, 87–88) itse tunnustaa, että mikään maa ei puhtaasti vastaa ideaalityyppiä, vaan ovat enemmän tai vähemmän hybridejä. Edellä mainitut rajatapaukset ovat muita esimerkkejä epätyypillisempiä regiiminsä edustajia.

Välimeren maiden sopivuudesta konservatiiviseen regiimiin on käyty kenties vilkainta keskustelua. Useat tutkijat (mm. Ferrera 1996; Bonoli 1997) ovat sitä mieltä, että alue muodostaa kokonaan oma hyvinvointiregiiminsä. Australian ja Uuden-Seelannin kuuluminen liberaaliin regiimiin on puolestaan koettu ongelmalliseksi siksi, että vaikka valtion suoraan tarjoamat tuet ja etuudet ovat kapeita ja tarveharkintaisia, koko hyvinvointimalli perustuu omanlaiselle valtion puuttumiselle markkinatilanteeseen mm. palkkasääätelyn ja kotimaisia yrityksiä tukevan talouspolitiikan kautta. (Castles 1996.) Japanin ja Itä-Aasian hyvinvointivaltioiden osalta mm. Goodman ja Peng (1996) kritisoivat Esping-Andersenia ja muitakin länsimaisia tutkijoita siitä, että he toimivat länsimaisessa viitekehyksessä. Sen sijaan, että ne käsittelisivät Aasian maiden hyvinvointijärjestelmiä niiden omista lähtökohdistaan, ne on pyritty sijoittamaan poikkeavana tapauksena jo olemassa olevaan, Eurooppa-keskeiseen, regiimijaotteluun. Kuitenkaan ei voida osoittaa, että Itä-Aasian maat olisivat kopioineet jonkun länsimaisen hyvinvointivaltiomallin tai edes seuranneet jotain tiettyä länsimaissa aikaisemmin havaittua kehitystä.

Esping-Andersenin käyttämien kriteerien suhteen paljon kritiikkiä on herättänyt se, että malli jättää liian vähälle huomiolle hyvinvointivaltion sukupuolirakenteen. Mm. Ann Shola Orloff (1993) kritisoi Esping-Andersenin kriteerejä siitä, että ne jättävät liian vähälle huomiolle perheessä tapahtuvan hyvinvoinnin tuottamisen sekä ottavat annettuna tietyn miesten ja naisten välisen työnjaon sekä kotitalouksissa että yhteiskunnassa laajemminkin. Näin typologia ei huomioi esimerkiksi naisten tekemän palkattoman työn määrää kotitalouksissa tai myöskään palkatun hoivatyön sukupuolirakenteita. Orloff ehdottaakin hyvinvointiregiimien jaottelussa kriteeriksi mm. naisten palkkatyöhön osallistumista. Samoja puutteita korjatakseen Lewis (1992) on ehdottanut kriteeriksi sitä, kuinka vahvasti hyvinvointivaltion rakenteet perustuvat mies-elättäjän (male breadwinner) konseptille. Tämän kategorisoinnin mukaan mm. Iso-Britannia, Irlanti ja Saksa ovat vahvasti yhden elättäjän, lähes aina miehen, varaan rakennettuja hyvinvointivaltioita, kun taas esimerkiksi Ruotsissa hyvinvointivaltio kannusti kahden elättäjän talouksiin (dual-earner households). Edellä mainittujen feminististen kritiikkien jälkeen Esping-Andersen (1999) onkin tuonut omaan regiimijaotteluunsa vahvemmin familialismin kriteerin ja perehtynyt paremmin hyvinvointivaltio politiikan sukupuolivaikutuksiin. Pitää myös huomioida, että hyvinvointivaltio projekti, regiimistä riippumatta, on alku-

jaan perustunut miesten palkkatyölle ja naisten palkattomalle työlle kotitalouksissa. Sittemmin mallit ovat kehittyneet tässä suhteessa toisistaan eroaviin suuntiin, mutta Pohjoismaissakin, missä hyvinvointivaltion katsotaan olevan naisystävällisin, kehitys on vienyt useita vuosikymmeniä. (mm. Hernes 1987, 140; Esping-Andersen 1999, 54)

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisen kritiikin esittää Evers (2006) tuodessaan esille Esping-Andersenin teorian sokeuden kolmannella sektorilla tapahtuvalle hyvinvointityölle. Eversin mukaan malli keskittyy liaksi valtion, markkinoiden ja perheen suhteisiin jättäen kolmannen sektorin täysin huomiotta. Regiimijattelua ei nähdä tässä olevan väärä tai harhaanjohtava vaan yksinkertaisesti puutteellinen ja mm. Evers (2006, 176–177) on pyrkinyt sisällyttämään Esping-Andersenin malliin myös kolmannen sektorin. Evers kiteyttää aikaisempien tutkimusten perusteella kolmannen sektorin rooliksi Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa kritiikin ja uusien innovaatioiden esilletuomisen. Kolmas sektori siis toimii eräänlaisena vahtikoirana ja kansalaisten äänitorvena. Konservatiivisen regiimin maissa hyvinvointipalveluja tarjoavien organisaatioiden juuret ovat usein katolisessa traditiossa ja kolmannen sektorin organisaatiot toimivat yhteistyökumppaneina palvelujen tuotannossa ottaen usein vahvankin roolin. Erona esimerkiksi USA:han on juuri tämä kolmannen sektorin puoli-virallinen rooli. Liberaalissa regiimissä julkinen sektori ja kolmas sektori toimivat selkeämmin toisistaan erillään.

2.3.3 Hyvinvoinnin tuottamisen neljä pilaria

Yllä esitetyssä regiimikeskustelussa on perinteisesti keskitytty siihen, miten erityisesti hyvinvointivaltion panostus näkyy sosiaaliturvan tuottamisessa. Keskeinen kysymys on ollut, kuinka laajoja valtion takaamat etuudet ovat ja missä määrin ne ovat universaaleja, suoriteperusteisia tai tarveharkintaisia. Pyritään siis ensisijaisesti vastaamaan kysymyksiin ”kenelle (valtion tuottamia) etuuksia on tarjolla?” ”millä ehdoilla?” ja ”kuinka paljon?”. Goodinin ja Reinin (2001, 773) mukaan lähestymistapa oli perusteltu hyvinvointivaltion kasvukaudella, kun hyvinvointivastuuta siirrettiin valtiolle, mutta viimeaikaisen kehityksen valossa se ei yksinään ole enää käyttökelpoinen. Uutta painoarvoa on asetettu muiden tahojen, kuten perheen ja markkinoiden, vastuulle hyvinvoinnin tuottamisessa. Ja tässä ilmapiirissä pilari-lähestymistapa tuo uusia näkökulmia siihen, miten hyvinvointia yhteiskunnassa tuotetaan.

Pilari-ajattelu lähestyy hyvinvoinnin tuottamista erilaisesta näkökulmasta pyrkien vastaamaan kysymyksiin ”kuka maksaa yksilöiden hyvinvoinnista?” ja ”kuka tuottaa tarvittavat palvelut?”. Ideaalituypisessä valtio-pilarissa hyvinvointi rahoitetaan verorahoista ja se tuotetaan julkisesti. Ideaalituypisessä markkina-pilarissa yksilö maksaa

hyvinvointinsa omasta palkkapussistaan, se ostetaan vapailta markkinoilta ja sen tuottavat tuntemattomat ”toiset”. Ideaalittuypisessä perhe-pilarissa talouden työssäkäymättömien jäsenten hyvinvointi maksetaan perheen työssäkävien varoista ja tuotetaan perheen sisällä. Yhteisö-pilarissa yhteisön työssäkäymättömien jäsenten hyvinvoinnista vastaavat yhteisön muut jäsenet, sen tuottavat kanaslaisyhteiskunnan organisaatiot ja se rahoitetaan vapaaehtoisin avustuksin. (Goodin & Rein 2001, 779)

Aikasemmassa keskustelussa pilari-lähestyminen on usein alistettu regiimi-lähestymisen sisään. On pidetty itsestään selvänä, että liberaali regiimi nojasi markkina-pilariin, konservatiivinen regiimi perhe-pilariin ja sosiaalidemokraattinen regiimi valtio-pilariin. Tiettyyn pisteeseen Goodin ja Reinkin hyväksyvät tämän. Heidän mukaansa jokaisen regiimin tapa jakaa etuuksia sopii luonnollisimmin yhteen tietyn pilarin kanssa. Sosiaalidemokraattisen regiimin periaatteena on tarjota universaaleja etuuksia kaikille. Tämä on nyky-yhteiskunnassa toteutettavissa parhaiten valtion toimesta. Kaikilla ei ole perhettä tai työtä, mutta käytännöllisesti jokainen on jonkin valtion kansalainen. Konservatiivisessa regiimissä etuudet ovat suhteessa työpanokseen, ne maksetaan perheen elättäjälle ja jaetaan perheen kesken. Tähän logiikkaan sopivat luonnollisimmin markkina- ja perhe-pilarit. Liberaalissa regiimissä toivotaan ensisijaisesti markkina-pilarin tuottavan hyvinvoinnin ja valtio auttaa residuaalisten etuuksien muodossa silloin, kun se on välttämätöntä. (Goodin & Rein 2001, 770–784)

Tämä lähestymistapa on kuitenkin yksinkertaistettu ensinnäkin siksi, että monessa suhteessa kaikki regiimit ottavat annettuina tiettyjä oletuksia yhteiskunnan vastuunjaosta. Kaikki regiimit olettavat, että toimitaan yhteiskunnassa, missä perhe on keskeinen hyvinvoinnin tuottaja. Kaikki regiimit olettavat, että on olemassa valtio joka huolehtii kansalaistensa turvallisuudesta ja yhteisistä asioista, kuten puolustuksesta ja ympäristöstä. Ja kaikki regiimit toimivat, kuten vaikkapa Esping-Andersen (1990) jo kirjansa nimessäkin toteaa, hyvinvointikapitalismin puitteissa. (Goodin & Rein 2001, 781.) Yksilön keskeisenä toimentulonlähteenä pidetään näin kaikissa regiimeissä ansiotyötä markkinoilla.

Toisaalta pilareita voidaan yhdistellä monin eri tavoin, jotka poikkeavat edellä esiteytyistä regiimien luonnollisista yhteyksistä. Esimerkiksi sen sijaan, että sama taho tuottaisi ja maksaisi palvelun, nämä toiminnot eriytyvät eri pilareille. Esimerkiksi tästä voidaan ottaa vaikkapa järjestöiltä ja säätiöiltä ostettavat julkiset sosiaalipalvelut tai Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama järjestöjen toiminta. Toisaalta usein yhden sosiaaliturvan muodon sisällä voidaan käyttää useampaa pilaria toistensa rinnalla. Monet suomalaiset käyttävät jo nyt kunnallisten terveystyöpalveluiden ohella yksityisiä palveluvaihtoehtoja, usein yksityisten terveysturvatien turvin. (Goodin & Rein 2001, 794–795) Tällaiset uudet hyvinvoinnin tuottamisen ratkaisut ovat tulleet viimeisen vuosikymmenen aikana yhä kiinnostavammiksi, kun hyvinvointivaltiot etsivät ratkaisuja niitä kohtaaviin uusiin haasteisiin.

3 HYVINVOINTIVALTION HAASTEET

Hyvinvointivaltion kohtaamat ongelmat ovat olleet 90-luvulta eteenpäin tutkijoiden ja poliitikkojen yhteisenä huolen- ja keskustelunaiheena kaikissa länsimaissa. Hyvinvointivaltion ongelmia on diagnosoitu lukuisissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa (esim. Esping-Andersen 1999; Kovalainen 2002, 165; Goul-Andersen, 2002; Kautto, Heikkilä, Hvinden, Marklund & Ploug 1999). Toistuvia teemoja kirjallisuudessa ovat globalisaatio, palvelutalouteen siirtymisestä johtuva tuottavuuden lasku, ikääntyminen, perherakenteen muutos sekä hyvinvointivaltion horjuva legitimiteetti eli kannatus. Seuraavissa kappaleissa syvennyttään tarkemmin näihin teemoihin. Näiden länsimaille yhteisten teemojen lisäksi Suomessa on keskusteltu paljon 1990-luvun poikkeuksellisen syvän laman vaikutuksista hyvinvointivaltion arvopohjaan ja rakenteisiin. Näihin kysymyksiin pureudutaan kappaleessa 3.4. Tässä tutkielmassa hyvinvointivaltion kohtaamat haasteet käsitellään suhteellisen lyhyesti, koska niiden tarkoituksena on lähinnä luoda pohjaa sille, *miksi* tällä hetkellä ollaan kiinnostuneita löytämään vaihtoehtoja valtiokeskeiselle hyvinvoinnin tuottamiselle.

Ennen kun sukellamme syvemmälle haasteisiin, on hyvä muistaa, että hyvinvointivaltio on ollut kritiikin ja kriisiintymissyytösten kohteena käytännöllisesti koko historiansa ajan. 1950-luvulla arvostelijoina oli oikeisto, jonka mielestä hyvinvointivaltio vahingoitti talouskasvua ja aiheutti inflaatiota. 1960-luvulla arvostelu tuli vasemmalta, missä oltiin tyytymättömiä hyvinvointivaltion byrokraattisuuteen ja sen kykyyn tuottaa toivottua tasa-arvoisuutta. Esping-Andersenin (1999, 2–3) mielestä leimallista viime vuosikymmenille on ollut se, että haasteet tulevat yhä enemmän hyvinvointivaltion ulkopuolelta, sellaisista tekijöistä, joihin poliittisilla päätöksillä on vaikea vaikuttaa.

3.1 Taloudellisen toimintaympäristön muutokset

Kolme keskeistä teemaa hallitsevat keskustelua hyvinvointivaltion rahoituskriisistä. Näitä toisiinsa liittyviä teemoja ovat globalisaatio, teknologian muutos ja siirtyminen palvelutalouteen. (ks. mm. Esping-Andersen 1999, 99) Kaikkien näiden on nähty vaikeuttavan hyvinvointivaltion toimintaa luomalla työttömyyttä tai lisäämällä eriarvoisuutta. Työttömyyden kasvu lisää hyvinvointivaltion menoja ja samalla leikkaa sen tulopohjaa. Kasvavan työttömyyden vaihtoehtona oleva tuloerojen kasvu ja yhteiskunnan eriarvoistuminen on puolestaan ongelmallinen vaihtoehto hyvinvointivaltion ideologialle.

Globalisaatioon liittyen on keskusteltu ehkä eniten tuotannon siirtymisestä länsimaista halvempien tuotantokustannuksien maihin. Globalisaation on nähty vaikuttavan erityisesti kouluttamattoman työväestön tilannetta. Halpatuotannon vaikutuksia

työllisyyteen on kuitenkin kyseenalaistettu esimerkiksi siksi, että suurin osa EU:n kaupankäynnistä on edelleen EU:n sisäistä, eikä siihen näin ollen voi vaikuttaa halpatuonti (Esping-Andersen 1999, 101–102). Esping-Andersenin mukaan faktat puhuvatkin sen puolesta, että teknologisella kehityksellä olisi enemmän vaikutusta tuotantotyöpaikkojen vähenemiseen kuin tuotannon siirtämisellä ulkomaille. Vain sellaisissa maissa, kuten USA ja Isossa-Britannia, joissa työllisyys on edelleen ollut hyvin tuotantovaltiasta, tuotannon siirtymisellä ulkomaille on nähty olevan merkittävää vaikutusta työllisyyteen.

Toinen keskeinen globalisaation mukanaan tuoma ongelma on kansallisten päätöksentekomahdollisuuksien heikkeneminen. Mm. Garrett ja Michell (1999) ovat tutkimuksissaan löytäneet näyttöä sille käsitykselle että globalisaatio rajoittaa hyvinvointivaltion toimintamahdollisuuksia. Käytännössä rajoittuneen kansallisen päätöksenteon voidaan nähdä johtavan siihen, että sosiaaliturvajärjestelmät lähenevät toisiaan joutuesaan alistumaan globaalin talouden rajoituksiin

Globalisaation on yhteydessä myös kiristynyt verokilpailu, jossa verotusta lasketaan entistä liikkuvamman pääoman houkuttelemiseksi maahan. Samalla hyvinvointivaltion rahoituspohja kärsii ja palveluita joudutaan leikkaamaan. Tutkimuksessa ei kuitenkaan ole pystytty havaitsemaan mitään merkitsevää muutosta Euroopan maiden hyvinvointimenoissa viime vuosikymmenien aikana (mm. Castles 2004). Verokilpailusta puhuttaessa keskustellaankin yleensä virheellisesti maan kokonaisveroasteesta. Suomen kokonaisveroaste oli vuonna 1999 46,9 prosenttia kun samana vuonna EU maiden keskiarvoksi arvioitiin noin 41,3 prosenttia. Euroopan ulkopuolisissa OECD-maissa veroaste oli vielä selkeästi alhaisempi. Yhdysvalloissa esimerkiksi vain 28,9 prosenttia. Kokonaisveroasteen vertailuissa unohdetaan kuitenkin usein se, mitä veroilla kussakin maassa saadaan. Korkean veroasteen maissa kuten Suomessa ja muissa Pohjoismaissa verojen vastineeksi saadaan paljon sellaisia palveluja (kuten ilmainen koulutus ja terveydenhuolto), jotka alhaisemman veroasteen maissa joudutaan ostamaan markkinoilta. Tuloveroasteita on siksi vaikea suoraan vertailla maiden välillä. Tutkijoiden mielestä verokilpailusta puhuttaessa pitäisikin keskittyä vain niihin verotuksen osiin, jotka koskevat liikkuvia tuotannontekijöitä, erityisesti pääomaa. Tämä johtuu yhtäältä edellä kuvatuista vaikeuksista vertailla henkilöverotuksen tasoa eri maissa, toisaalta siitä, että hitaammin liikkuvat tuotannontekijät, kuten työvoima, eivät reagoi yhtä herkästi muutoksiin verotuksen tasossa. Verokilpailun vaikutuksia tutkittaessa on huomattu, että Suomesta lähtee tällä hetkellä verrattain vähän sekä yrityksiä että työvoimaa. Yritysten sijoituspäätöksiä säätelevät veroastetta enemmän markkinat sekä työvoiman saatavuus ja työvoiman muuttoa puolestaan hillitsevät kulttuurierot ja erot hyvinvointijärjestelmien välillä. (Kantola & Kautto 2002, 24–27.)

Samalla, kun teollisuustuotanto siirtyy pois länsimaista, yhä suurempi määrä länsimaiden väestöstä saa toimeentulonsa palveluammateista. Palvelut ovat työvoimavaltaisia ja siksi niiden tuottavuutta on hankalaa tai mahdotonta kasvattaa samalla tahdilla,

kun olemme tottuneet teollisuuden tuottavuuden kasvavan. (Pierson 2001, 3; Esping-Andersen 1999, 103–115.) Esimerkiksi kampaaja voi päivän aikana tehdä vain tietyn määrän hiustenleikkuita, eivätkä edes uusinta teknologiaa olevat saksat lisää tätä määrää kovinkaan merkittävästi. Kampaamopalveluiden tehostaminen on siis äärimmäisen hankalaa. Sama pätee vaikkapa psykologin tai aerobic-ohjaajan palveluihin. Koska palvelujen tuottavuus kasvaa hitaasti, monien yksityisten palvelujen palkkakehitys tulee hidastumaan tai pysähtymään. Mikäli siis työllisyyttä halutaan ylläpitää yksityisellä sektorilla, on hyväksyttävä palkkaerojen kasvaminen ja yhä useampien ihmisten ajautuminen matalapalkkaiseihin töihin. Mikäli palkkakehitystä julkisesti rajoitetaan, palveluiden hinnat nousevat, niille ei ole kysyntää, eivätkä ne pysty korvaamaan teollisuudensa poistuvia työpaikkoja. Julkisen sektorin palveluissa palkkojen voidaan luonnollisesti antaa tasa-arvosyistä seurata muuta palkkakehitystä, mutta tällöin julkiset menot kasvavat. (Esping-Andersen 1999, 111–113) Useimmat valtiot ja kansainväliset tahot ovat myös sitoutuneet pitämään julkiset menot nykyisellä tasolla. (Cousins 2005, 202) Hyvinvointivaltio on siis puun ja kuoren välissä. On valittava kasvavan työttömyyden, kasvavien tuloerojen ja kasvavien julkisten menojen välillä.

3.2 Väestön ikääntyminen sekä elinkaaren ja perherakenteen muutos

Yksi keskeisistä hyvinvointivaltiota kannattelevista sopimuksista on sukupolvisopimus. Sukupolvisopimuksessa on institutionalisoitu tavat, joilla sukupolvien välisiä vastuuta ja velvoitteita hoidetaan. Keskeisin näistä instituutioista linee eläke eli se, miten yksilön toimeentulo turvataan ns. tuottavan työn loputtua. Tämän sukupolvisopimuksen pitämiseen väestön ikääntyminen aiheuttaa kasvavia haasteita. (Kantola & Kautto 2002, 47.) Perherakenteen muutokset puolestaan heikentävät perheen kykyä huolehtia yksilön hyvinvoinnista ja kasvattaa riippuvuutta valtiosta (mm. Esping-Andersen 1999, 49; Cousins 2005, 36–37)

Eläkeläisten osuus Suomenkin väestöstä kasvaa jatkuvasti. Viisikymmentä vuotta sitten Suomeen syntyivät suuret ikäluokat, joista ensimmäiset ovat nyt tulleet eläkeikään. Sen lisäksi että eläkkeelle siirtyvät ikäluokat ovat suuria, ne ovat myös edellisiä hyväkuntoisempia ja tulevat näin viettämään eläkkeellä aiemmin ajateltua pidempää. Tähän eliniän pidentymiseen ei eläkejärjestelmiä luotaessa varauduttu. (Kantola & Kautto 2002, 49; Lehto 2003, 17.) Koska odotettu elinikä edelleen kasvaa, ei eläkeläisten kokonaismäärän voida odottaa laskevan lähitulevaisuudessakaan, vaikka eläkkeelle siirtyvät ikäluokat ovatkin pienempiä (Parkkinen 1999, 19). Merkittävä eläkeläisten määrää kasvattava seikka on myös se, että eläkkeelle siirrytään nykyisin paljon aiemmin

kuin vielä 50 vuotta sitten. Lehdon (2003, 18) mukaan 1960-luvun alussa 60–64-vuotiaista miehistä oli työelämässä vielä 80 %, kun tänä päivänä osuus on noin 25 %.

Samaan aikaan kun vanhusväestö lisääntyy, syntyvyys ja sen myötä alle 18-vuotiaiden määrä vähenee jatkuvasti. Jos näin jatkuu, Suomen väkiluku alkaa vähentyä jo muutaman vuosikymmenen päästä (Suomen tilastollinen vuosikirja 2005, 125). Työikäisten lukumäärä alkaa Parkkisen (1998, 3–4) mukaan alentua jo tämän vuosikymmenen lopulla niin nopeasti, että vuonna 2050 Suomessa on puoli miljoonaa työikäistä (18–64-vuotiaita) vähemmän kuin nyt.

Yllä mainittujen ikärakenteessa tapahtuvien muutosten johdosta vanhushuoltosuhte kasvaa tulevaisuudessa siten, että kun vuonna 1980 jokaista sataa työikäistä kohden oli noin 20 eläkeläistä, on heitä tällä hetkellä jo noin 25. Voidaan odottaa, että vuonna 2030 jokaista sataa työikäistä kohti on noin 50 eläkeläistä. (Kantola & Kautto 2002, 50–51.) Kehitys on saman suuntaista kaikissa länsimaissa ja Suomi on toistaiseksi syntyvyysluvuiltaan jopa paremmassa tilanteessa kuin monet muut Euroopan maat (Eurostat 2007).

Väestön ikääntyminen aiheuttaa eläkemenojen kasvuna kustannuksia hyvinvointivaltiolle ja samanaikaisesti työikäisten eli veronmaksajien joukko pinenee. Koska myös muut julkiset menot asukasta kohti ovat suurimmat juuri ikääntyneillä, esimerkiksi runsaan terveys- ja sosiaalipalvelujen käytön takia, ovat ikääntymisestä aiheutuvat kokonaiskustannukset hyvinvointivaltiolle vielä eläkemenojen kasvua suuremmat. (Kantola & Kautto 2002, 46; Parkkinen 1999, 17.) Yksi mahdollisuus huoltosuhteen korjaamiseen olisi työikäisten maahanmuuttajien määrään lisääminen. Esimerkiksi Euroopan komissio (2003, 16) on kuitenkin ollut sitä mieltä, että laajamittaista maahanmuuttoa ei voida pitää realistisena mahdollisuutena, johtuen aiheutuvista ongelmista maahanmuuttajien integroinnissa ja yhteiskunnan yhtenäisyyden säilyttämisessä.

Vaikka ikääntymisen aiheuttamat ongelmat ovat vakavia, mm. Castles (2004) huomauttaa, että tilanne ei mitenkään dramaattisesti poikkea viime vuosisadan kehityksestä. Vuodesta 1960 vuoteen 1998 vanhushuoltosuhte nousi 5,3 prosenttia kun sen arvioidaan vuoteen 2030 mennessä nousevan 9 prosenttia. Lisäksi OECD maissa odotettavissa oleva elinikä on samana aikana noussut noin neljällä vuodella ja eläkkeelle jääminen aikaistunut kolmella vuodella. Hyvinvointivaltio on siis syntynyt ja kypsynyt vastaavissa heikentyvän vanhushuoltosuhteen oloissa. Tämä ei toki vähennä ikääntymisen huolestuttavia vaikutuksia hyvinvointivaltion rahoitukselle, mutta luo asialle perspektiiviä, joka siltä usein julkisessa keskustelussa puuttuu.

Vanhushuoltosuhteen ohella elatussuhte on keskeinen käsite hyvinvointivaltion rahoitus pohjaa tarkasteltaessa. Elatussuhte kertoo työssäkäyvien määrän suhteessa työssä käymättömään väestöön, kuten lapsiin, eläkeläisiin, opiskelijoihin ja työttömiin. Väestön ikääntymisen ohella elatussuhteen odotettavaan heikkenemiseen vaikuttavat muutkin tyypillisessä elämänkaareissa tapahtuneet muutokset. Esimerkiksi vaatimukset vapaa-ajan suhteen ovat muuttuneet ja yksilön elinaikanaan tekemän työn määrä tämän

takia vähentynyt. Työura aloitetaan myös entistä myöhemmin pitenevien opiskeluaikojen takia. (Lehto 2003, 19; Kantola & Kautto 2002, 49) Käynnissä on myös nopea perherakenteiden muutos; avioliittoja solmitaan vähemmän ja myöhemmin kuin aikaisemmin, ensimmäinen lapsi hankitaan entistä myöhemmin, valittu lapsettomuus on lisääntynyt ja yhden hengen talouksia on yhä enemmän (mm. Esping-Andersen 1999, 49, Cousins 2005, 203). Suomessa synnyttäjien keski-ikä on noussut 80-luvun alusta vuoteen 2004 noin kahdella vuodella. Keskimääräinen avioliiton solimimisikä puolestaan on noussut samassa ajassa yli viidellä vuodella. (Suomen tilastollinen vuosikirja 2005, 132.) Nämä muutokset heikentävät perheiden mahdollisuiksi toimia turvaverkkona erilaisten ongelmien kohdatessa. Kantola ja Kautto (2002,61) sanovatkin osuvasti: ”Jos aikuisuuden kriteereinä voidaan pitää ammattitaitoa, työpaikkaa ja perheen perustamista ”aikuisuus” elämänvaiheena on siirtynyt myöhemmäksi.” Näistä muutoksista johtuen tulevaisuudessa yksi työkäinen joutuu elättämään entistä useampia työelämän ulkopuolella olevia.

3.3 Hyvinvointivaltion legitimitetti

Hyvinvointivaltion ideologialla ja hyvinvointisolidaarisuudella yleensä sekä jokaisella sosiaaliturvajärjestelmällä erikseen, on toimiakseen oltava oikeutus ja kansalaisten hyväksyntä. Voidaan jopa sanoa, että tämä legitimitetti on hyvinvointivaltion ja sosiaaliturvajärjestelmän välttämätön ehto. Tutkijat ovat jo pitkään ennustaneet hyvinvointivaltion kannatuksen laskua johtuen lukuisista erilaisista poliittisista, kulttuurisista ja rakenteellisista syistä. Yksi keskeinen ongelma liittyy hyvinvointivaltion kykyyn tuottaa vaaditun taseisia palveluja. Crozier, Huntington ja Watanuki (1975, 64) ennustivat 1970-luvulla kansalaisten odotusten hyvinvointivaltiota kohtaan kasvasvan jatkuvasti, kunnes se ei enää pysty tuottamaan vaadittua hyvinvoinnin tasoa. Myös Wilensky (1975, 107–119; ks. myös Forma 2004; 146) uskoi kasvavan keskiluokan protestoivan hyvinvointipalveluja, koska eivät koe saavansa siitä hyötyjä samassa määrin kuin alemmat yhteiskuntaluokat tai koulutettu eliitti. Keskiluokalle eivät enää kelpaa yhteiskunnan tuottamien palvelujen taso, vaan he alkavat suosia yksityisiä palveluja. Samalle keskiluokan halukkuus maksaa julkisten palvelujen yllpäämisestä vähenee. Toisaalta hyvinvointivaltiosta tavalla tai toisella riippuvaisien ihmisten osuus yhteiskunnasta on kasvanut hyvinvointivaltion laajentumisen myötä ja näin hyvinvointivaltio pelkällä olemassaolollaan luo omaa legitimitettiään. (Pierson 1996, 146) Suomi lienee ääriesimerkki tästä. Meillä noin 28 % kaikista työllisistä on töissä julkisella sektorilla ja palvelualalla osuus on yli 70 % (Suomen tilastollinen vuosikirja 2005, 376). Lisäksi käytännössä kaikki ovat jossain elämänsä vaiheessa julkisen tuen saajia tai palvelujen käyttäjiä.

Hyvinvointivaltiosolidarisuuden ideologisesta kestävydestä on tehty paljon spekulatioita. Zijderweld (1979, Oorschotin 2001, 34 mukaan) on ennustanut että erityisesti kattava hyvinvointivaltio luo jo itsessään moraalittomuuden ilmapiirin, jossa kansalaiset yrittävät hyötyä mahdollisimman paljon ja maksaa mahdollisimman vähän. Tämän on nähty heikentävän yhteiskunnan solidaarisuutta sekä rappeuttavan hyvinvointivaltion rahoitus pohjaa. Myös muuttoliikkeen ja sosiaalisen liikkuvuuden on katsottu heikentävän hyvinvointisolidaarisuutta tukevia rakenteita ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Andersen, Pettersen, Svallfors & Uusitalo 1999). Inglehart puolestaan (1977; 1990) puhuu paljon post-materialististen arvojen noususta yhteiskunnassa. Post-materialistisessa yhteiskunnassa lämän laatua mitataan muilla kuin materiaalisilla ja taloudellisilla mittareilla, joten hyvinvointiyhteiskunnan tarjoama tuki ei enää täytä vaatimuksia. Heikkilä (1997, 25) on sitä mieltä että arvojen muutosta on tapahtunut kahteenkin suuntaan. Toisaalta sosiaaliset liikkeet ovat vahvistuneet, toisaalta on tapahtunut arvojen kovenemista esimerkiksi uusliberalististen ja rasististen liikkeiden muodossa. Hyvinvointivaltion kannalta molemmat muutoksen suunnat ovat negatiivisia ja lisäävät hyvinvointivaltiokritiikkiä. Viime vuosikymmeninä riskiyhteiskunnasta kirjoittanut Beck (mm. Beck 1992; Beck, Giddens & Lash 1994) on pohtinut myös sen vaikutuksia hyvinvointivaltion kannatukselle. Uudet riskit ylittävät vanhoja sosiaalisia rajoja ennenäkemättömällä tavalla, mutta samalla ihmisten usko valtion kykyyn hallita riskejä on laskenut.

Vaikka kannatuksen laskusta on esitetty paljon teorioita, empiiristä näyttöä sille ei ole löydetty. Kausittaisia vaihteluja hyvinvointivaltion kannatuksessa toki esiintyy, mutta pitkäaikaista laskevaa trendiä ei ole havaittavissa (Andersen et al 1999) Päinvastoin, monet tutkimukset osoittavat, että hyvinvointivaltion kennatus on pysynyt korkeana (mm. Pettersen, 1995) tai jopa noussut (mm. Forma 2004, 160). Forman tutkimuksen mukaan suomalaiset suhtautuvat aiempaa kriittisemmin sosiaaliturvan leikkauksiin ja ovat myös aikaisempaa valmiimpia investoimaan verovaroja julkisiin palveluihin ja tulonsiirtoihin.

3.3.1 Yleiset kannatuksen motivaatiotekijät

Miksi ihmiset sitten vastoin kaikkia odotuksia niin sitkeästi kannattavat hyvinvointivaltiota? Karkeasti jaettuna hyvinvointivaltion kannatukseen on löydetty kahdenlaisia perussyitä (Peillon 1996; Taylor-Gooby 1985; Hansfield & Rafferty, 1989) Ensinnäkin kannatusta voi motivoida jonkinlainen hyötynäkökulma. Yksilö kokee että lyhyellä tai pitkällä tähtäimellä sosiaalipolitiikasta on hänelle itselleen jotain hyötyä. Tämä hyöty voi tulla suoraan esimerkiksi tulonsiirtojen kautta tai sitä voidaan odottaa välillisesti esimerkiksi rikollisuuden vähenemisen muodossa. Toisaalta motivaatio voi olla hyvin-

kin altruistinen ja perustua yksilön arvomaailmaan ja hänen arvioonsa siitä, mikä on moraalisesti oikein. Vim van Oorschot (Oorschot 2001. 48) tuo tutkimuksessaan esille myös kolmannen tekijän, tunnesiteet avunsaajiin ja samaistuminen heidän hätäänsä.

Esimerkiksi Hollannissa, jossa Oorschot toteutti tutkimuksensa, hyvinvointivaltion kannatus perustuu pitkälti koettuun hyötyyn. Hollannin hyvinvointivaltio on kattavuudellaan luonut oman oikeutuksensa, kun lähes kaikki kansalaiset kokevat saavansa hyötyjä sosiaaliturvajärjestelmästä. Järjestelmän rakenne kuitenkin selvästi edesauttaa ja rakentaa omaa kannatustaan. Oorschotin mukaan suurimmalla osalla ihmisistä on kuitenkin useita samanaikaisia syitä kannattaa hyvinvointivaltiota. Useimmille myös moraaliset ja tunnepohjaiset syyt ovat tärkeitä. Voidaan myös ajatella, että yhteiseen hyötyyn perustuva laaja hyvinvointivaltio voi syntyä vain, kun yhteiskunnassa vallitsee tietty samankaltaisuus, jolle luottamus ja solidaarisuus perustuvat.

Kannatuksen takaa löytyy edellä mainitun karkean jaottelun lisäksi monenlaisia tekijöitä. Ensinnäkin luottamuksella, sekä hyvinvointivaltion instituutioihin että toisiin ihmisiin yleisemminkin, on keskeinen rooli hyvinvointivaltion kannatuksessa. Ihmiset, jotka uskovat, että poliittinen systeemi sekä instituutiot toimivat korruptoimattomasti ja tehokkaasti, ovat taipuvaisempia kannattamaan valtiollisia hyvinvointiratkaisuja (Bergmark ym. 2000). Ihmisillä ei ole taipumusta käyttäytyä solidaarisesti, mikäli hän uskoo, että muutkaan eivät niin tee. Syntyy niin sanottu ”sosiaalinen ansa” (social trap), jossa kaikki osapuolet ajautuvat luottamuksen puutteen vuoksi huonompaan tilanteeseen kuin mihin olisivat päässeet, jos kaikki toisiinsa luottaen olisivat osallistuneet solidaristiseen projektiin (Platt 1973). Toisaalta Oorschot (2002, 49) on tutkimuksessaan osoittanut, että yksilön ominaisuudet, kuten solidaarisuus, luottamus toisiin ihmisiin ja poliittinen ideologia, ovat tärkeämpiä motivaation määrittäjiä kuin käsitys siitä, kuinka luotettavasti ja reilusti hyvinvointivaltio toimii.

Myös taloudellisen suhdanteen on havaittu vaikuttavan hyvinvointipolitiikan kannatukseen. Noususuhdanteen aikana ihmiset ovat valmiita sijoittamaan enemmän rahaa julkisiin palveluihin kuin laskusuhdanteen aikana. Esimerkiksi Suomessa asenteet julkisen talouden kasvattamiseen tiukkenivat 1990-luvun laman aikana siten, että sosiaaliturvaan käytettävät verovarot haluttiin pitää ennallaan. Huomattavaa on kuitenkin, että edes laman aikana hyvinvointimenojen leikkaukset eivät saaneet suurta kannatusta. (Forma 1999; Sihvo & Uusitalo 1993)

On myös huomioitu, että kansalaiset eivät tee arviotaan hyvinvointivaltiosta tyhjiössä vaan heidän asenteisiinsa vaikuttaa oleellisesti myös julkinen keskustelu. Yhtäältä keskustelujen kautta voidaan lisätä kansalaisten tietoisuutta julkisen talouden tilasta. Toisaalta julkisuudessa voidaan nostaa esille sosiaalisia ongelmia, joihin kaivataan julkisia ratkaisuja. (Forma 2004. 146). Lisäksi julkisuudessa voidaan nostaa esille uusia käsityksiä siitä, miten palveluja voidaan tuottaa ja perusteluja sille, kenen niistä pitäisi olla vastuussa.

Julkisen keskustelun merkitys on keskeinen myös siksi että, kuten mm. Ervasti (1996,3) tuo esille, hyvinvointivaltion kannatus ei ole absoluuttista, vaan aina suhteellista. Järjestelmässä nähdään hyviä ja huonoja puolia aina suhteessa joihinkin muihin järjestelmiin. Kansalaisten mielissä valtion sosiaalipolitiikka esimerkiksi vertautuu muiden maiden hyvinvointiratkaisuihin sekä yksityisesti tai epävirallisesti organisoituun hoivaan. Kannatukseen vaikuttaa siis esimerkiksi se, kuinka laajasti nykyiselle järjestelmälle nähdään vaihtoehtoja sekä arvioon näiden vaihtoehtojen toimivuudesta. Näihin arvioihin puolestaan vaikuttavat keskeisesti saatavilla oleva tieto ja julkinen keskustelu.

3.3.2 Hyvinvointivaltion kannatukseen vaikuttavat demografiset muuttajat

Hyvinvointivaltion kannatuksen on havaittu vaihtelevan merkittävästikin yhteiskunnan eri ryhmien välillä. Seuraavaksi käsittelem lyhyesti sukupuolen, iän, koulutuksen, tuen saamisen ja tulojen vaikutusta asenteisiin hyvinvointivaltiota ja sosiaalipolitiikkaa kohtaan. Tutkimuksissa on löydetty jonkin verran tukea sille, että naiset asennoituisivat keskimäärin myönteisemmin hyvinvointivaltioon kuin miehet. Tämän on nähty johtuvan toisaalta naisten huolenpitoa ja yhteisvastuuta korostavasta arvomaailmasta, toisaalta siitä, että hyvinvointipolitiikka parantaa naisten riippumattomuutta ja tarjoaa naisille työpaikkoja kodin ulkopuolella, joten sen kannattaminen on järkevää myös itsekästä hyötynäkökulmasta (Hernes 1987; 44–45 ; Deitch, 1988; Forma 1999,73). Oorschot (2001, 49) kuitenkin päätyi yllättäen tutkimuksessaan päinvastaiseen tulokseen. Hänen aineistonsa perusteella miehet suhtautuvat hyvinvointivaltioon naisia positiivisemmin, joskin ero sukupuolten välillä oli tilastollisesta merkitsevyydestään huolimatta pieni.

Nuorten uskotaan yleisesti kannattavan hyvinvointivaltiota vähemmän kuin vanhempien ihmisten. Syynä tähän voidaan pitää esimerkiksi sitä, että nuorilla todennäköisyys sairastua tai joutua työkyvyttömäksi on pienempi, eikä heillä vielä ole vastuuta puolison tai lasten hyvinvoinnista. Vanhemmat ihmiset ovat myös ehtineet sijoittaa melkoisen määrän hyvinvointivaltion ylläpitämiseen ja heillä on näin syytä toivoa systeemin pysyvän pystyssä niin kauan, että he ehtivät hyötyä siitä. (mm. Oorschot 2001, Forma 1999) Toisaalta Sihvon ja Uusitalon (1993,55) tutkimuksessa saatiin päinvastainen tulos; vanhemmat ikäluokat olivat kriittisempiä hyvinvointivaltion julkista rahoittamista kohtaan. Tässä saattaisi olla kyse Erolankin (2004) tutkimasta sukupolvivaikutuksesta, eli siitä, että eri sukupolvilla olisi erilaisia näkemyksiä suhteessa yhteiskunnalliseen solidaarisuuteen. Sihvon ja Uusitalon tarkemmissa tutkimuksissa selvisi kuitenkin, että vanhemmat ihmiset haluavat kriittisestä asenteestaan huolimatta lisätä verovarojen käyttöä esimerkiksi kansaneläkkeisiin ja sairausvakuutukseen, toisinsanoen etuuksiin, jotka kohdistuvat juuri vanhuksiin. Näyttäisi siis siltä, että riippumatta mahdollisesta

sukupolvivaikutuksesta hyötynäkökulmista kumpuava hyvinvointivaltion kannatus lisääntyy iän myötä.

Koska hyvinvointivaltion luonteeseen kuuluu jakaa elinmahdollisuuksia ottaen paremmassa asemassa olevilta antakseen heikompiosaisille, voidaan ajatella hyvä- tai huono-osiasuuden olevan yhteydessä asenteisiin. Koulutus on tässä yksi keskeinen mittari. Koulutuksen vaikutuksesta hyvinvointivaltion kannatukseen on kuitenkin hieman ristiriitaisia näkemyksiä. Kuten nuorilla, myös hyvin koulutetuilla, todennäköisyys sairastua, jäädä työttömäksi tai työkyvyttömäksi on muita ryhmiä pienempi. Heillä on myös keskimäärin korkeamman tulotason vuoksi paremmat mahdollisuudet huolehtia omista hyvinvointitarpeistaan. (Oorschot 2002, 38) Myös aiemmin mainitut, ja hyvinvointivaltiokriittisyyteen liitetyt, post-materialistiset arvot ovat yleisempiä hyvinkoulutettujen keskuudessa (Pettersen 1995). Kaikki edellä mainittu viittaa siihen, että hyvin koulutetuilla olisi vähemmän kiinnostusta kannattaa hyvinvointivaltiota. Tähän on saatu vahvistusta myös Sihvon ja Uusitalon (1993) tutkimuksessa. Toisaalta koulutetut ihmiset juuri koulutuksensa ansiosta ymmärtävät paremmin yhteiskunnan toimintaan liittyvän yhteisvastuun ja solidaarisuuden merkityksen ja ovat sitoutuneempia edistämään sosiaalista tasa-arvoa. (Oorschot 2001, 38, 49)

Tulotaso on toinen keskeinen muuttuja, joka jakaa yhteiskuntaa parempi- ja heikompiosaisiin. Heikomman tulotasonsa ansiosta pienituloisten on hankalampaa turvautua mahdollisten vastoinkäymisten varalle, joten heidän oletetaan yleisesti olevan suurituloisia innokkaampia hyvinvointivaltion kannattajia (mm. Sihvo & Uusitalo 1993; Taylor-Gooby 1983) Oorschotin (2001, 38,49) tutkimuksessa kuitenkin tuli esille, että tuloilla sinänsä ei ollut vaikutusta kannatukseen, vaan tulotaso vain välitti kahden muun muuttujan vaikutuksen. Hyvätuloiset olivat poliittiselta kannaltaan muita oikeistolaisempia ja he myös uskoivat muita ryhmiä enemmän tuen saajien olevan itse vastuussa ongelmistaan, mikä puolestaan oli yhteydessä hyvinvointikriittisiin näkemuksiin.

Poliittis-ideologisilla näkemyksillä uskotaan myös suhteellisen yksimielisesti olevan yhteys hyvinvointivaltiomielipiteisiin (mm. Pettersen 1995; Oorschot 2001). Poliittiselta kannaltaan vasemmistoon kuuluvat kannattavat vahvaa, universalistista hyvinvointivaltiota lämpimämmin kuin oikeiston kannattajat. Toisaalta on myös selvää, että yksilön ideologiset ja poliittiset näkemykset eivät synny tyhjästä, vaan niihin vaikuttavat mm. ammatillinen asema, yhteiskuntaluokka, koulutus sekä tulotaso (mm. Hoel & Knutsen 1989).

Myös elämäntilanteen ja hyvinvointivaltion kannatuksen välillä voidaan nähdä yhteys. Hyvinvointivaltion kannatus on luonnollisesti korkeampi hyvinvointivaltion palveluista ja tulonsiirroista riippuvaisilla ihmisillä. (Oorschot 2001, 49) Koska Suomessakin suurin osa ihmisistä on jossain vaiheessa elämäänsä tuen vastaanottajana, voidaan olettaa, että erot ryhmien välillä ovat pienempiä kuin esimerkiksi liberaalin hyvinvointi-

valtiomallin maissa, missä hyvinvointivaltion toimenpiteet koskevat lähinnä heikkotuloisia.

3.4 1990-luvun laman vaikutukset suomalaiseen hyvinvointivaltioon

1990-luvun alun lama laittoi erityisesti Suomessa ja Ruotsissa hyvinvointivaltion mekanismit koetukselle. Suomessa lama oli monilla mittareilla syvempi kuin missään länsimaassa sitten toisen maailmansodan. Työttömyys nousi vuoden 1990 3,4 %:sta 18,4 %:iin vain viidessä vuodessa. (Kiander & Vartia 1998.) Työttömyyden myötä tarve tulonsiirtoihin ja hyvinvointipalveluihin kasvoi ja julkinen talous ajautui epätasapainoon. Pelkästään työttömyysturvaan ja työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin käytetyt menot monikertaistuivat vuoden 1990 muutamasta miljardista vuoden 1993 yli 20 miljardiin markkaan. Verotulot pienenevät samanaikaisesti, kun julkiset menot kasvoivat. Valtion velka, joka oli vuosikymmenen alussa vain kymmenen prosenttia, nousi vuoteen 1996 mennessä 70 %:iin. (Julkunen 2000, 55; Kiander & Vartia 1998, 147). Niukkuus pakotti palvelujen ja etuuksien leikkaamiseen. Lama-aikana julkisen talouden säästöt olivat laskutavasta riippuen 35–50 miljardia markkaa ja ne kohdistuivat erityisesti kotitalouksien tulonsiirtoihin ja kuntien saamiin valtionapuihin, josta ne heijastuivat hyvinvointipalveluihin kuten terveydenhuoltoon ja koulutukseen. Suhteellisesti suurimmat leikkaukset kohdistuivat työttömyysturvaan, sairaskassoihin ja asumistukeen, mutta leikkauksista ei ole ollut löydettävissä mitään erityistä systematiikkaa; leikkauksia tehtiin tasaisesti kaikkialta ja erityisesti sieltä mistä niitä saatiin helpoiten läpi. Lisäksi kotitalouksien taloudellista tilannetta vaikeuttivat verojen kiristyksiset ja korkeat korot. (Kiander & Vartia 1998, 113–114, 148; ks. myös Kosunen 1997)

Kiander ja Vartia huomauttavat, että laman yllättävyydestä johtunut yleinen pessimismi ja kriisimieliala tekivät mahdollisiksi sellaisiakin toimia, jotka eivät aikaisemmin olisi tulleet kuulonkaan. Laman pakottamana alkanut hyvinvointivaltion menokontrolli on jatkunut myös nousukausien aikana. Uusien hyvinvointi-investointien sijaan etusija annetaan valtion velan lyhentämiselle tai verojen keventämiselle. Keskustelu ei liiku siis vain hyvinvointivaltion rahoituksellisen vaan myös ideologisen pohjan kestävydessä. Suomessa, kuten myös muissa länsimaissa, on viime vuosikymmenen aikana keskusteltu yhä enemmän palveluiden yksityistämisestä, työhön kannustamisesta, aktivoinnista ja kriteerien tiukentamisesta. Monien mielestä enää ei ole kyse vain yksittäisistä muutoksista sosiaaliturvassa vaan kokonaisvaltaisemmasta hyvinvointivaltion ideologisesta muutoksesta. Siinä missä ennen keskusteltiin solidaarisuudesta ja kattavuudesta, puhutaan nyt yksilön vastuusta ja kohdentamisesta. Köyhyyden ja epätasa-arvoisuuden sijaan

olla huolissaan passivoitumisesta, riippuvuudesta ja tukien väärinkäytöstä. (Julkunen 2000, 56–57; Hellsten 2004, 219, 241)

Länsimaisten hyvinvointivaltioiden onkin kuvattu siirtyneen 1980-luvulta alkaen hyvinvointivaltion jälkiekspansiiviseen vaiheeseen (Julkunen 2001). Jälkiekspansiivisen termillä Julkunen viittaa laman jälkeiseen, hyvinvointivaltion laajenemisen jälkeiseen, jälkitekolliseen yhteiskuntaan, jossa syntyy uusi julkisten menojen kontrolliin ja rajoittamiseen pyrkivä toiminta- ja hallintatapa. Vaiheeseen liitetään rahamarkkinoiden vapauttaminen, julkisen sektorin uudistaminen ja menokontrolli, työmarkkinoiden joustavoittaminen, aktivointi, ja yksilöiden vastuu omasta elämästään (Hänninen 2004, 271).

Näin siis keskustelun tasolla. Käytännössä mitään dramaattista siirtymää pois pohjoismaisesta hyvinvointivaltiomallista ei ole tutkimuksissa havaittu. Suomalainen hyvinvointivaltio on monien tutkijoiden mukaan pitänyt sinnikkäästi pintansa leikkauksista ja ympäristön paineista huolimatta. Köyhyys ja epätasa-arvo eivät lisääntyneet laman aikaan ja valtio pystyi tarjoamaan turvaverkon, joka kantoi monet kansalaisista vaikean ajan yli. Vaikka kotitalouksien taloudellinen tilanne heikkeni merkittävästi laman aikana, tutkimusten mukaan suomalainen sosiaalturvajärjestelmä selviytyi lamasta hyvin. Hyvinvointivaltion mekanismien onnistui estää suurien väestöryhmien ajautuminen köyhyyteen ja pitää tuloerot pieninä (Halleröd & Heikkilä 1999; 194), vaikka riippuvaisuus valtiosta kasvoikin laman aikana merkittävästi. Julkisten palveluiden yksityistämisesäkin Suomessa ollaan oltu monia muita maita maltillisempia. (Harisalo & Miettinen 2004, 1; Uusitalo 1997) Joukko pohjoismaisia tutkijoita sanookin osuvasti, että ”Pohjoismainen malli seisoo vakaana, mutta horjuvalla pohjalla” (Kautto ym. 1999, 262). Edeltäneen kriisikeskustelun jälkeen on vastapainoksi muutenkin hyvä todeta, että kiivaasta keskustelusta ja uhkaavista merkeistä huolimatta tähän mennessä länsimaisten hyvinvointivaltioiden julkinen kulutus on pysynyt hyvin muuttumattomana ja todellisia muutoksia on tapahtunut vain muutamassa maassa (Castles 2004).

4 HYVINVOINTIPLURALISMI

Muuttuvan toimintaympäristön paineissa hyvinvointivaltiolle etsitäänkin nyt uusia suuntia ja tulevaisuutta niin politiikassa, julkisessa keskustelussa kuin tieteellisessä tutkimuksessa. Poliittisessa kielenkäytössä hyvinvointivaltion käsitteen korvaa yhä useammin hyvinvointiyhteiskunnan käsite (ks. Julkunen 2000, 63; Helne, Hänninen & Karjalainen 2004, 11), joka jättää pelikentän vapaammaksi uusille hyvinvoinnin tuottamisen muodoille. Puhuttaessa hyvinvointivastuun jakamisesta uudelleen yhteiskunnan sektoreitten kesken käytetään laajaa kirjoa käsitteitä kuten hyvinvointipluralismi, hyvinvointiyhteiskunta, welfare mix, ”new welfare”, hyvinvoinnin sekatalous ja hyvinvoinnin monitoimijamalli (Matthies 1996, Julkunen 1991; 1992, Hokkanen 2003, Kovalainen 2002, Möttönen & Niemelä 2005). Kaikilla näillä viitataan samaan ilmiökenttään, jossa on keskeisesti kyse jonkinlaisesta hyvinvointivastuun uudelleenjaosta tai uudelleenjärjestämisestä yhteiskunnan sektoreiden, valtion, markkinoiden, perheen ja kansalaisyhteiskunnan, kesken.

Pluralismikeskustelussa avainsanoja ovat hajauttaminen ja osallistaminen (Johnson 1987, 59, Möttönen & Niemelä 2005, 3). Vastuuta hyvinvoinnista pyritään siirtämään mahdollisimman lähelle yksilöä ja kannustaa ihmisiä itseään ottamaan aktiivisempaa roolia sekä omasta, että läheistensä hyvinvoinnista. Hyvinvoinnin sekatalouden malli perustuu ajatukselle siitä, että jokaisella yhteiskunnan sektorilla on omat vahvuutensa palveluiden tuottajana. Tärkeintä on löytää niiden välille optimaalinen työnjako ja toimivat yhteistyömallit. (Matthies 1996, 45.)

Hyvinvointipluralismin käsitettä ei kuitenkaan käytetä yksiselitteisesti. Ervastin (1996,24) mukaan tutkimuksessa esiintyy ainakin kolme erilaista tapaa määritellä hyvinvointipluralismi. Ensinnäkin termillä voidaan viitata siihen, että yhteiskunnassa hyvinvoinnin tuottajina on erilaisin painoituksin useampia sektoreita. Hyvinvoinnin sekatalouden mallihan ei varsinaisesti ole mikään uusi keksintö, vaan käytännössä kaikissa yhteiskunnissa kaikki sektorit osallistuvat hyvinvoinnin tuottamiseen ainakin jossakin määrin (Matthies 1996, 26–27). Tutkimuksissa vertaillaan tyypillisesti näitä erilaisia hyvinvoinnin tuottamisen malleja ja hahmotetaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Toiseksi hyvinvointipluralismin käsitteellä viitataan joissakin yhteyksissä uusien ja erilaisten yhteistyö- ja toimintamuotojen etsimiseen eri toimijoiden kesken tai niiden sisällä, eikä niinkään keskitytä vastuunjakoon toimijoiden välillä. Kolmanneksi tutkimuksissa, ja erityisesti julkisessa keskustelussa, hyvin usein käytetään hyvinvointipluralismin käsitettä normatiivisesti yhteyksissä, joissa julkista vastuuta pyritään vähentämään ja muiden sektoreiden vastuuta lisäämään. Julkisen vastuun vähenemisellä ei kuitenkaan välttämättä tarkoiteta julkisen rahoituksen vähenemistä, vaan voidaan myös nähdä, että julkiset varat siirretään suorasta palveluntuotannosta markkinoiden tai epävirallisten pal-

veluntuottajien tukemiseen (Johnson 1987, 176). Suomalaisessa julkisessa ja tieteellisessä keskustelussa hyvinvointipluralismista puhuttaessa käytetään lähes poikkeuksetta viimeksi mainittua, normatiiviseen määritelmään eli viitataan jonkinasteiseen yksityisten sektorien vastuun lisäämiseen (esim. Julkunen 2006, 105; Kovalainen 2002; Matthies 2006b; Hokkanen 2003).

Hyvinvointiyhteiskunnan ja hyvinvointipluralismin teoriat vaihtelevat suuresti myös siinä, minkä yksityisen sektorin toimintaa ne painottavat. Pääasiassa keskustelu jakautuu kahtia niin, että toiset etsivät ratkaisuja painottaen kaupallisia toimijoita ja markkinointumista, toiset epävirallisia toimijoita ja vapaaehtoista auttamista (Ervasti 1996, 23). Pluralismikeskustelussa törmätäänkin usein yksityistämisen käsitteeseen. Käsitettä käytetään useissa eri merkityksissä ja laajimmillaan sillä tarkoitetaan tehtävien ja vastuun siirtämistä ei-julkisille, eli tässä mielessä yksityisille, yhteiskunnan osille. Tällöin suuntana voivat olla niin markkinat (kaupallistaminen), kansalaistoiminta (yhteisöllistäminen) kuin yksilö itse sekä hänen lähipiirinsä (omaehtoistaminen) (Jonnenen 1995, 17). Tässä tutkimuksessa viitataan jatkossa yksityistämällä kapeamman määrittelyn mukaisesti yksilön omaan vastuunkantamiseen markkinoiden, eli lähinnä ostopalvelujen ja vakuutusten, välityksellä. Viitattaessa vastuun siirtymiseen kansalaisyhteiskunnalle puhutaan yhteisöllistymisestä.

Julkunen (2006, 156–157) tuo esille, että vastuun siirtäminen valtiolta muille yhteiskunnan sektoreille voi tapahtua joko tietösten päätösten tai hiipivän rapautumisen kautta. Raja näiden kahden välillä on häilyvä koska julkinen vastuu määräytyy monien pienien päätösten ja päättämättä jättämisten kautta. Jokainen pieni päätös voi olla tietoinen, mutta niiden yhteisvaikutuksena syntyy kumulatiivista julkisen vastuun rapautumista, jonka seurauksena vastuuta hiljalleen siirtyy muille tahoille.

Hyvinvoinnin sekatalouden muodot ja uudet toimijat voivat olla moninaisia. Se millaisia hyvinvoinnin uudet toimijat ovat, vaihtelee suuresti esimerkiksi Britannian ja Pohjoismaiden kesken, jopa Pohjoismaiden sisällä. Esimerkiksi Ruotsissa uusia toimijoita hyvinvointipalveluissa ovat olleet järjestäytyneet hoitoringit, osuuskunnat ja työntekijäyritykset. Suomessa eniten vastuuta ovat ottaneet omaiset, yhdistykset, järjestöt ja yritykset. (Kovalainen 2004, 201)

Koska hyvinvoinnin sekatalous voi saada hyvin erilaisia muotoja riippuen siitä mitä yhteiskunnan sektoria painotetaan, se on saanut kannatusta monelta eri suunnalta ja hyvin eri syistä. Yleisesti nähdään hyvinvoinnin monituottajamallin sopivan hyvin jälkiteolliseen aikaan, jossa yhteiskunta hajaantuu ja yhä enemmän korostetaan yksilön valinnanmahdollisuutta ja yksilöllisiä palveluja. Poliittisista ryhmittymistä konservatiiveihin vetoaa perheen, vapaaehtoisuuden ja moraalisen vastuun korostaminen. Vasemmisto ja vihreät puolestaan voivat kannattaa hyvinvoinnin sekatalouden sallimaa paikallista itsemääräämistä ja kansalaisyhteiskunnan voimistumista. Uusliberaalit taas allekirjoitta-

vat markkinoistamisen idean ja yritysten kasvavan roolin palvelujen tuottamisessa. (Julkunen 1991, 89; Jokinen & Saaristo 2002, 136.)

4.1 Palveluntuotannon yksityistäminen

Viime vuosien poliittisessa keskustelussa yksityistäminen on ollut yksi keskeisistä lääkkeistä julkisen talouden ongelmiin. Sosiaalisia oikeuksia, tasa-arvoisia palveluja ja julkista vastuuta korostava näkökanta on vähitellen haastettu uudemmalla ajattelulla, joka pitää sosiaalisia palveluja vapaan kilpailun alueena sekä korostaa valinnanvapautta ja yksilön vastuuta. (Julkunen 1993; Matthies 2006d, 90.)

Julkisen sektorin muutoksessa puhutaan sekä yksityistämisestä (privatization) että markkinoitumisesta (marketization). Nämä käsitetään usein virheellisesti yhdeksi ja samaksi mekanismiksi, jolla valtaa ja vastuuta siirretään julkiselta sektorilta markkinoille. Kovalaisen (2002, 171) mukaan ”julkisen sektorin markkinoitumisella tarkoitetaan täsmällisemmin määriteltynä sitä, että markkinoiden toimintalogiikka omaksutaan olennaiseksi ja elimelliseksi osaksi julkisen sektorin toimintaa ja toimintatapoja”. Markkinoitumisessa omistussuhteet ja vastuu eivät siis välttämättä siirry pois julkisen vallan alaisuudesta. Koska tässä tutkielmassa kiinnostuksen kohteena on nimenomaan vastuun siirtyminen julkisen sektorin ulkopuolelle, julkisen sektorin markkinoitumiseen, mikä sinänsä on kiinnostava ilmiö, ei mennä tämän lähemmin.

Yksityistämistä voi tapahtua monilla eri tasoilla. Lievimmillään yksityistäminen tarkoittaa esimerkiksi palvelumaksujen käyttöönottoa terveydenhuollossa. (Ervasti 1996, 26.) Seuraavalla tasolla julkinen sektori voi ostaa palveluja yksityisiltä palveluntuottajilta. Tällöin palvelun tuottaa yksityinen sektori, mutta rahoittaja on edelleen valtio, joka myös vastaa palvelun saatavuudesta ja laadusta. (Kovalainen 2002, 172) Toisaalta rahoitusta voidaan yksityistää vaikka palvelun tuottaminen säilyisikin julkisten instituutioiden käsissä. Tällöin puhutaan julkisten palvelujen sponsoroinnista, mikä on yleistä monien maiden terveydenhuollossa ja koululaitoksessa (mm. Martin, 1994). Äärimmillään vietynä yksityistämisessä on kyse siitä, että vastuu hyvinvointipalvelujen saatavuudesta siirtyy kokonaan yksityiselle sektorille ja markkinavoimien ohjattavaksi. (Ervasti 1996, 27) Yritykset tarjoavat tällöin sekä palveluja, että vakuutuksia suoraan yksityisten henkilöille ilman valtion osallistumista.

Yleisimmin sosiaalipoliittisten järjestelmien yksityistämistä perustellaan sillä, että markkinamekanismit tehostavat palveluntuotantoa ja tätä kautta saadaan kustannussäästöjä. Myös kuluttajien valinnanvaran on uskottu lisääntyvän ja palvelujen laadultaan vastaavan paremmin kysyntää. (Anttonen & Sipilä 1992, 444) Yksityinen palveluntuotanto ei kuitenkaan välttämättä ole julkista tehokkaampaa. Esimerkiksi USA:ssa, missä suurin osa palveluista tuotetaan yksityisesti ja maksetaan yksityisten vakuutusten turvin,

terveydenhuolto on osoittautunut monia eurooppalaisia, julkisia järjestelmiä, kalliimmaksi. Selityksenä tähän on pidetty mm. sitä, että vakuutusten kattaessa hoidon kustannukset sekä potilaalla että palvelun tuottavalla sairaalalla on syy pitkittää hoitoa. Pitkittyneen hoidon kulut puolestaan siirtyvät vakuutusmaksuina kuluttajien maksettaviksi. (Kangas 1991) Lisäksi kunnallisten hyvinvointipalvelujen ostaminen yksityisiltä yrityksiltä edellyttää kilpailuttamista, mikä puolestaan itsessään tuottaa ylimääräisiä kuluja ja vaatii uudenlaista osaamista julkiselta sektorilta (Savela 2006). Yksityistämisen etuja pitävätkin suhteellisen pieninä asiaan perehtyneet Pearson ja Martin (2005, 32), jotka toteavat hyvin varovasti, että ”Yksityinen sektori voi joskus tuottaa joko hieman halvemmän, hieman monipuolisemman tai hieman joustavamman sosiaalipoliittisen järjestelmän.” Näitä hyötyjä vähentävät kuitenkin yksityistämisen vaatima sääntely ja seuranta sekä välttämättömyys turvata heikoimmin toimeentulevien ryhmien palvelut.

Joka toinen suomalainen uskoo yksityisten palvelujen olevan julkisesti tuotettuja tehokkaampia ja suomalaisista yli kolmannes lisäisi yksityisiä sosiaali- ja terveystalouksia ja vähentäisi julkista tuotantoa. (Sihvo & Uusitalo 1993, 34–35) Suomessa valtion yksityistämispolitiikka ei kuitenkaan ainakaan vielä ole koskenut merkittävästi hyvinvointipalveluja, vaan kohdistunut lähinnä valtionyhtiöihin teollisuuden eri aloilla. Merkkejä yksityistämiskehityksen siirtymisestä myös sosiaalitalouden puolelle, on havaittavissa. (Kovalainen 2002, 180) Tästä esimerkkinä ovat esimerkiksi palvelusetelien käyttöönotto sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Palvelusetelien avulla siirretään vastuuta palvelujen tuotannosta markkinoille, vaikka maksajana pysyy edelleen julkinen sektori.

4.2 Palveluntuotannon yhteisöllistäminen

Kun puhutaan palveluntuotannon yhteisöllistämisestä, tarkoitetaan hoivavastuun siirtymistä epäviralliselle, ns. kolmannelle, sektorille. Epävirallisen sektorin toimijoita ovat vapaaehtoisjärjestöt, osuustoiminnalliset palvelujen tuottajat, mutta myös erilaiset vaikeammin määriteltävät yhteisöllisyyden muodot, kuten ruohonjuuritason järjestöt, vaihtoehtoliikkeet, itseapuryhmät ja asuinyhteisöt. Kolmannelta sektorilta haetaan uudenlaisia yhteisöllisiä ratkaisuja niihin vastuisiin, joita valtion ei enää uskota kykenevän kantamaan. Matthiesin (2006a, 45) mukaan kolmannen sektorin toivotaan sekä työllistävän entistä enemmän asiantuntijoita että tarjoavan sosiaalipalveluita myös vapaaehtoisin voimin. Erityisesti kolmannen sektorin järjestöjen toivotaan tarttuvan syrjäytymiseen ja erilaisten marginaaliryhmien tarpeisiin.

Epävirallisen hoivatyön etuina pidetään yleisesti hoivasuhteen henkilökohtaisuutta ja läheisyyden tuomaa tuntemusta hoidettavan tilanteesta, epäbyrokrattisuutta, joustavuutta ja innovatiivisuutta. Epävirallisen palveluntuotannon myös katsotaan tuovan

säästöjä koska se tapahtuu virallisen talouden ulkopuolella pitkälti vapaaehtoisvoimin. (mm. Hautamäki 2003, 230–231; Anttonen & Sipilä 1992, 448) Epävirallinen palveluntuotanto on nähty myös vastavetona valtion yksilöä alistavalle vaikutukselle sekä länsimaiselle elämäntavalle laajemminkin (Ervasti 1996, 28). Esimerkiksi Anthony Giddens (1998) on kirjoituksissaan tuonut esille huolen kansalaisyhteiskunnan rappiosta ja tarpeen uudistaa kollektiivista vastuuta ja kansalaisten aktiivisuutta valtion ja kansalaisyhteiskunnan uudennaisella yhteistoiminnalla. Hänen mielestään uudennainen kansalaisaktiivisuus on keskeinen osa sosiaalidemokratian uudennaisumista, niin sanottua kolmatta tietä (third way).

Kolmannella sektorilla on toki ollut roolinsa hyvinvoinnin tuottamisessa jo pitkään. Pohjoismaissa vapaaehtoisjärjestöt toivat viime vuosisadan alkupuolella aktiivisesti esille yhteiskunnallisia epäkohtia ja kehittivät palveluita vastaamaan erityisesti heikompiosaisten tarpeita. Järjestöjen rooli palveluiden tuotannossa väheni, kun valtio sotien jälkeen alkoi ottaa vastuuta palvelujen tuotannosta. (Matthies 2006d, 82) Hyvinvointivaltion kultakaudella järjestöjen rooliksi muodostui epäkohtien tuominen julkiseen keskusteluun sekä uusien palvelumuotojen kehittäminen. Matthies (2006b, 96) arvioi kuitenkin, että nyt ollaan palaamassa takaisin vapaaehtoisjärjestöjen aikaisempaan rooliin. Äänitorvena toimiminen ei enää riitä, vaan kolmannelta sektorilta odotetaan yhä enemmän vastuunottoa palvelujen tuotannossa.

Johnsonin (1987, 117–118) mukaan kolmannen sektorin palveluiden suhteen valtiioon nähdään perinteisesti saavan kolmenlaisia muotoja. Ensinnäkin kolmannen sektorin palveluiden rooli voi olla täydentävä (complementary), jolloin kolmas sektori tuottaa sellaisia palveluita, joita valtio ei pysty tai halua tarjota. Esimerkki tällaisesta voisi olla vaikkapa vanhusten tai maahanmuuttajien ystävöiminta. Toiseksi kolmannen sektorin palvelut voivat olla vaihtoehtoisia (supplementary) suhteessa julkisiin palveluihin. Tällöin järjestöt tuottavat samanlaisia palveluita kuin julkinen sektori ja lisäävät näin palvelun kokonaistarjontaa. Kolmanneksi voi olla sosiaalipolitiikan alueita, joilla kolmannen sektorin organisaatiot ovat pääasiallinen tai ainoa palvelun tarjoaja. Tällaista voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun tulee esille uusia tarpeita, joihin kolmas sektori ehtii vastata järkevästi julkista sektoria nopeammin tai kun on kyse marginaaliryhmistä, joiden palvelujen julkisesta tuottamisesta ei ole olemassa poliittista konsensusta. Vaikuttaa sille, että kolmannen sektorin roolin odotetaan siirtyvän yhä enemmän julkisen palveluntuotannon täydentämisestä sopimuksellisuuteen, jolloin kolmannen sektorin palveluja ostetaan nimenomaan korvaamaan julkista tuotantoa (Matthies 2006b).

Kuten yksityistämiskeskustelussa, myös kolmannen sektorin vastuuta tutkittaessa, on tutkijoiden välillä eroja siinä, kuinka toivottavana tai positiivisena kehityksenä epävirallisten palveluntuottajien vastuun lisäämistä pidetään. Esimerkiksi Möttönen ja Niemelä (2005) suhtautuvat tutkimuksessaan erittäin positiivisesti kolmannen sektorin vastuun lisäämiseen ja pitävät sitä ainoana tapana taata hyvinvointipalvelujen saatavuus

tulevaisuudessa. Kauppinen ja Nuutinen (2005) puolestaan tyytyvät analysoimaan kolmannen sektorin palveluntuotannon kasvua, eivätkä tee johtopäätöksiä sen toivottavuudesta. Tutkijat ovat kuitenkin suhteellisen yhtä mieltä odotettavissaolevasta kehityksestä. Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa vastuuta tulee, enemmän tai vähemmän, siirtymään julkisen sektorin ulkopuolelle. Nähtäväksi jää, painottuuko tulevaisuuden hyvinvointimallissamme markkinoilla tuotetut yksityiset palvelut ja vakuutukset vai epävirallisen sektorin vapaaehtoisuuteen perustuva hoiva monissa muodoissaan. (mm. Julkunen 2000, 64; Jeppson Grassman 2006, 338.) Sekä markkinoiden, että kolmannen sektorin palveluntuotannon kasvusta on olemassa empiiristä näyttöä kaikista pohjoismaista. Erityisen voimakasta yksityisen palveluntuotannon kasvu on ollut Ruotsissa, missä julkiset palvelut ovat myös vähentyneet muiden sektorien palvelujen lisääntyessä. Suomessa kuitenkin näyttää toistaiseksi siltä, että palvelujen kokonaismäärä on lisääntynyt, eivätkä yksityiset palvelut ole korvanneet julkista tuotantoa. (Jeppson Grassman 2006).

Vertailtaessa yksityisen sektorin kasvua kolmanteen sektoriin, on yksityisten palvelujen kasvuvauhti kiistatta ollut nopeampaa. Suomen sosiaalipalveluissa kolmannen sektorin osuus oli vuonna 1995 noin 12 % ja nousi vuoteen 2002 mennessä yli 18 %:iin. Yksityisten sosiaalipalvelujen osuus kasvoi samana aikana 1,6 %:sta 4,5 %:iin. Terveystuotannossa puolestaan kolmannen sektorin osuus palveluntuotannosta on pysytellyt 5 prosentissa, kun taas yksityinen tuotanto kasvoi 9 %:sta 12 %:iin vuosien 1995 ja 2002 välillä. (Kauppinen & Niskanen 2005, 5–6)

Esimerkiksi Jeppson Grassman (2006) kuitenkin huomauttaa, että vaikka toistaiseksi yksityinen sektori on sosiaali- ja terveystuotannossa kasvanut hieman kolmatta sektoria nopeammin, paikallistasolla poliittinen kiinnostus kolmatta sektoria ja vapaaehtoistyön tuomia mahdollisuuksia kohtaan on ollut voimakasta ja pysyvää. Huomioitava on myös, että yksityisen sektorin kasvu aiheuttaa tulevaisuudessa uusia kasvupaineita myös kolmannelle sektorille. Kolmannen sektorin rooliksi markkinavetoisemmassa järjestelmässä muodostuisi paikata nopeasti ja joustavasti yksityisten palvelujen vuotokohtia (Julkunen 2000, 64). Seuraavassa luvussa tarkastellaankin lähemmin kolmannen sektorin mahdollisuuksia vastata sille esitettyihin vaatimuksiin ja odotuksiin.

5 KOLMAS SEKTORI KASVAVAN VASTUUN EDESSÄ

Tässä luvussa keskitytään kolmanteen sektoriin hyvinvointivastuun kantajana ja hyvinvointipalvelujen tuottajana. Ensin määritellään hieman tarkemmin, mitä kolmannen sektorin käsitteellä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan ja luodaan katsaus kolmannen sektorin laajuuteen ja erityispiirteisiin Suomessa. Tämän jälkeen perehdytään kolmannen sektorin mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin hyvinvointivastuun kantajana.

5.1 Käsitteiden kirjo – kolmannen sektorin määrittely

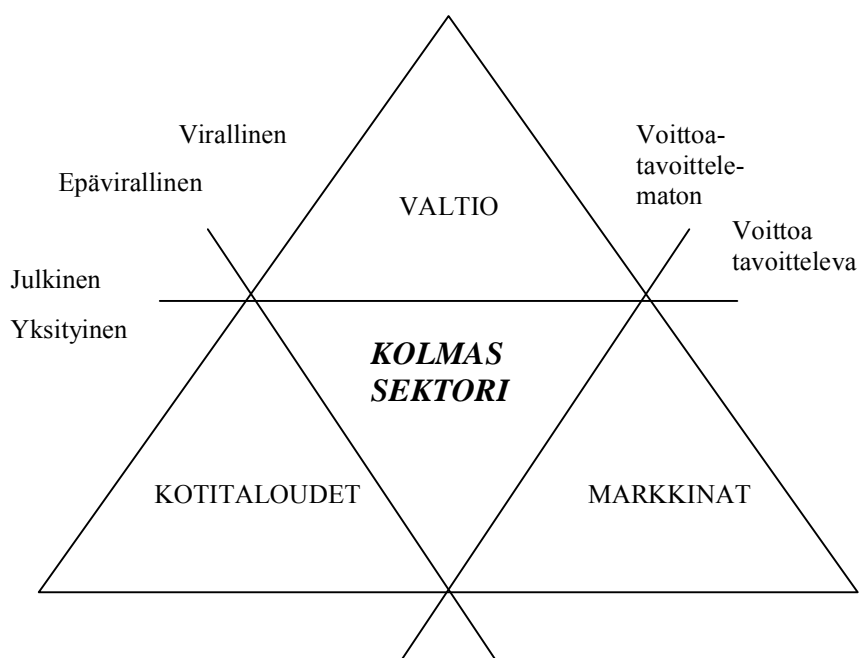
Käsitteenä kolmas sektori on melko uusi. Sitä on alettu käyttää laajemmin vasta 1970-luvulla (Matthies 1996, 11). Ehkä juuri tuoreudesta johtuen kolmas sektori on eri maissa ja eri tieteenaloilla esiintynyt monin erilaisin käsittein. Brittiläisessä tutkimuksessa kolmannesta sektorista on eniten käytetty käsitettä ”non-statutory sector” eli eissäännetty sektori. Amerikkalaisessa tutkimuksessa samaan kenttään viitataan yleisimmin käsitteellä ”nonprofit sector” eli voittoa tavoittelematon sektori. Ranskassa ja Italiassa yleisin kolmannen sektorin rinnakkaiskäsite on ”économie sociale” eli sosiaalitalous tai yhteisötalous. Näiden termien lisäksi käytössä on kymmenkunta erilaista nimitystä, joista esimerkkeinä termit ”non-governmental sector”, ”voluntary sector” sekä ”independent sector”. Laajin käytetyistä rinnakkaiskäsitteistä on ”informal sector” eli epävirallinen sektori, joka pitää sisällään mm. perinteiset järjestöt, vapaaehtoistoiminnan, kirkot, epäviralliset verkostot sekä usein myös kotitaloudet. (mm. Matthies 1994, 17; Helander 1998, 33–34; Matthies 1996, 11.)

Kaikilla yllä mainituilla termeillä kuvataan samaa tai lähes samaa ilmiökenttää, jonka luonteenpiirteitä ovat yksityisyys, voittoa tavoittelematon jakaminen, itsehallinnollisuus ja vapaaehtoisuus. (Hautamäki 2003, 229–230; Helander 1998, 53–56) Omassa tutkielmassani tulen tästä eteenpäin käyttämään kentästä pääasiassa nimitystä kolmas sektori. Vaikka käsitteellä on omat rasiitteensa, se on kuitenkin Suomessa jo melko vakiintunut tapa viitata kansalaistoiminnan kenttään ja lisäksi käsitteistä tieteenalaneutraalein. Käsitteen valintaa voidaan perustella myös sillä, että se on kansainvälisissä vertailevissa yhteyksissä yksi laajimmin käytetyistä. (Helander 1998, 52.) Tulee kuitenkin huomioida, että käsite on laajimmin käytössä juuri tutkimuksen piirissä. Järjestöjen edustajat identifioituivat vielä 90-luvulla voimakkaammin esimerkiksi voittoa tavoittelemattoman sektorin sekä vapaaehtoisektorin käsitteisiin (Helander & Laaksonen 1999, 14–16). Kolmannen sektorin käsitettä onkin oikeastaan vasta viime vuosina alettu systemaattisemmin käyttää julkisessa keskustelussa.

Kolmas sektori miellettiin pitkään eräänlaiseksi jäännöskategoriaksi. Yksinkertaisin tapa määritellä kolmas sektori onkin ajatella, että se on jotain julkisen sektorin ja mark-

kinoiden ulkopuolella (Pohjola 2000, 38). Usein kolmas sektori nähdään ikään kuin markkinoiden ja valtion ylijäämänä, joka on syntynyt kompensoimaan näiden epäonnistumista ja riittämättömyyttä (Matthies 1991, 39; Anttonen & Sipilä 1992, 448; Helander 1998, 26). Tietyllä tavalla määrittely pitää paikkansa. Muodostaahan kolmas sektori valtiolle ja markkinoille selkeän vastavoiman. Sen näkeminen kahden edellisen ylijäämänä on kuitenkin ensinnäkin historiallisesti harhaanjohtavaa, sillä epävirallisen auttamisen ja huolenpidon kenttä on toki paljon valtiota ja markkinoitakin vanhempi (Helander 1998, 25–26). Ajatus yhteiskunnan jakamisesta vain kolmeen sektoriin on lisäksi ongelmallinen koska siinä niputetaan yhteen niinkin erilaisia toiminnallisia kokonaisuuksia kuin pitkälle organisoituneet järjestöt, naapurustot ja perheet. 1990-luvulla onkin alettu enenevässä määrin eriyttää kotitaloudet ja lähiympäristö omaksi toiminnan kentäkseen (Helander 1998, 25; Hautamäki 2003, 229–230).

Usein kolmannen sektorin sijaintia suhteessa kolmeen muuhun sektoriin, markkinoihin, valtioon ja yhteisöön, on määritelty asetelmalla, jossa kolmas sektori sijoittuu toisten sektoreiden keskelle, niiden leikkauskohtaan (mm. Pestoff 1992, 25). Kolmannella sektorilla on täten jotain yhteistä kunkin kolmen muun sektorin kanssa, mutta toisaalta se selkeästi eroaa niistä. Kuviossa 1 on Pestoffin mallin mukaisesti käytetty järestelevinä ulottuvuuksina jakoa yksityiseen ja julkiseen, voittoa tavoittelevaan ja voittoa tavoittelemattomaan sekä viralliseen ja epäviralliseen. Rajauskriteereistä riippuu tulkittaanko mm. kirkot ja poliittiset puolueet julkisiksi vai ei-julkisiksi ja siten julkiseen sektoriin vai kolmanteen sektoriin kuuluvuksi (Helander 1998, 29). Samantyyppisinä ongelmallisina rajatapauksina voidaan pitää myös erilaisia löyhästi organisoituneita naapurustoja tai osuuskuntia.

Kuvio 1 Kolmas sektori valtion, kotitalouksien ja markkinoiden leikkauspisteessä

Juuri kolmannen sektorin rajaamiseen liittyvistä ongelmista johtuen monet kolmannen sektorin tutkijat (esim. Matthies 1996; 2006c) puhuvat mieluummin väljemmästä välitason käsitteestä tai välittävistä organisaatioista. Tämäkin käsite kuvaa markkinoiden, valtion ja kotitalouksien välistä kenttää, mutta sen nähdään olevan dynaamisemmin kanssakäymisessä eri sektoreiden kanssa, välittämällä ja yhdistämällä niiden vaikutteita ja toimintalogiikoita. Välitasolla lähiyhteisöjen solidaarisuus, julkisten järjestelmien hierarkkisuus ja markkinoiden kilpailu vaikuttavat vaihtelevin painotuksin. Kolmannen sektorin määrittelyminen välitason käsitteen avulla painottaa alueen joustavuutta, muokautumiskykyä ja heterogeenisyyttä.

Jotkut tutkijat ovat katsoneet, että edes jako neljään sektoriin ei ole riittävä kuvaamaan yhteiskunnan hallinnan kaikkia muotoja. Julkisen sektorin ja kotitalouksien ulkopuolelle jäävän yhteiskunnan lohkoa on jaettu milloin kahteen, milloin vieläkin useampaan osaan. Jakoperusteina on käytetty mm. sitä, ketä järjestön toiminta ensisijaisesti hyödyttää (jäseniä vai asiakaskuntaa). (Helander 1998, 29–31) Näin yksityiskohtaiset määrittelyt lisäävät luonnollisesti lohkojen sisäistä homogeenisyyttä ja sopivat näin esimerkiksi joihinkin empiirisiin tutkimuksiin. Sektoreja lisättäessä mallit kuitenkin monimutkaistuvat ja niiden kyky kuvata yhteiskuntaa yhdellä kuvalla tai lauseella heikenee. Tästä syystä käsittelen tässä työssä kolmatta sektoria kuvion 1 mukaan markkinoiden, valtion ja kotitalouksien väliin sijoittuvana yhteiskunnan sektorina. Käytän tarkasteluissani suhteellisen laajaa ja joustavaa tulkintaa joka lähentyy välitason käsitettä.

Koska tulen seuraavissa kappaleissa käsittelemään erityisesti sosiaali- ja terveysalan järjestötoimintaa, on syytä jo tässä vaiheessa selventää niiden toimintakenttä. Sosiaali- barometrissa (Eronen, Londén, Perälähti, Siltaniemi & Särkelä 2006, 157) sosiaali- ja terveysjärjestöiksi määritellään järjestöt, joiden tarkoituksena on joko jonkin erityisryhmän, oman jäsenistön, tai laajemman kansanosan terveyden, fyysisen, psyykkisen ja/tai sosiaalisen hyvinvoinnin tukeminen ja edistäminen. Lisäksi tässä tutkimuksessa tullaan jatkossa puhumaan paljon vapaaehtoistyöstä kolmannen sektorin järjestöjen erityispiirteenä ja kantavana voimana. Vapaaehtoistyö on tässä määritelty vapaaehtoiseksi, siis pakottomaksi, ja palkattomaksi työksi, jota tehdään toisten ihmisten tai yhteisön hyväksi (Yeung 2002).

5.2 Kolmas sektori ja vapaaehtoistyö Suomessa

Tässä kappaleessa pyrin selvittämään, kuinka laajaa ja minkä tyyppistä kolmannen sektorin toiminta Suomessa on. Tarkastelemme suomalaista järjestökenttää yleensä sekä erityisesti sosiaali- ja terveysjärjestöjä, joiden voidaan katsoa olevan suurimmassa vastuussa kolmannen sektorin hyvinvointipalvelutuotannosta. Erityistä huomiota saa vapaaehtoinen eli palkaton panostus, koska se selkeimmin erottaa kolmannen sektorin muista hyvinvointia tuottavista tahoista.

Julkunen (2006, 121–123) jaottelee kolmannen sektorin kantaman hyvinvointivas- tuun kolmeen osaan; oma-apuun, vapaaehtoistyöhön ja lahjoituksiin. Oman avun ryh- mät ovat keskinäisen tuen ja vuorovaikutuksen paikkoja, joille erilaiset järjestöt, sosiaa- litoimi ja kirkon diakonia tarjoavat tarvittavat resurssit. Oman avun ryhmiä ovat esi- merkiksi työttömien, alkoholistien, omaishoitajien ryhmät (Nylund 1996; 1999). Kaik- kein huono-osaisimmilla ei ole kykyä auttaa itseään, joten varsinaisessa vapaaehtois- työssä onkin selkeämpi auttajan ja autettavan asetelma. Tärkeä osa vapaaehtoista autta- mista ja kolmannen sektorin toimintaa on rahan lahjoittaminen. Kaikkia kolmannen sektorin toiminnan muotoja yhdistää ”konkreettinen solidaarisuus” eli suora auttaminen. Vastakohtana julkisen sektorin ”abstraktille solidaarisuudelle” yksilö ottaa itse aktiivi- sesti kantaa siihen, ketä haluaa auttaa, millä keinoin ja kuinka paljon.

On vaikea sanoa suoraviivaisesti onko Suomessa vahva vai heikko kolmas sektori. Yhtäältä Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa kolmannen sektorin rooli hyvinvoinnin tuottamisessa on marginaalinen verrattuna laajaan julkiseen sektoriin (Julkunen 2000, 52–53). On jopa sanottu hyvinvointivaltion holhoamismentaliteetin rappeuttavan yksi- löiden moraalialia sekä vähentävän kansalaisten aktiivisuutta ja vastuunottoa lähimmäi- sistä (Yeung 2004, 73). Toisaalta Suomessa toimii valtava määrä erilaisia yhdistyksiä ja järjestöjä. Esimerkiksi rekisteröityjä yhdistyksiä oli vuosikymmenen vaihteessa hieman

yli 100 000; yhdistys viittäkymmentä suomalaista kohti (Helander & Laaksonen 1999). Suomessa on vuosittain järjestöjäsenyyksiä yhteensä noin 15 miljoonaa, mikä tarkoittaa, että laskennallisesti jokainen suomalainen on keskimäärin kolmen järjestön jäsen (Matthies 2006d, 65). Vaikka jäsenyydet eivät jakaannukaan tasaisesti kaikkien suomalaisten kesken, lähes jokainen suomalainen kuuluu ainakin jossain elämänsä vaiheessa yhdistykseen tai järjestöön (Pohjola 2000, 36). Järjestöjäsenyyksien määrän on myös todettu kasvaneen 1990-luvun ajan koko yhdistyskentässä (Helander 2001, 51).

Kolmannen sektorin toiminta ei ole rahamääräisestikään mitattuna aivan pientä. Suomessa kolmannen sektorin osuus bruttokansantuotteesta oli vuonna 1996 noin 5 %. Sektorin tulot samana vuonna olivat yhteensä lähes 30 miljardia markkaa. Suomessa kolmannen sektorin on sanottu olevan verrattaen valtioriippuvainen ja sektorin rahoituksesta noin kolmannes tulikin erilaisina avustuksina julkiselta sektorilta. Sosiaalipalveluissa ja terveydenhuollossa julkisen rahoituksen osuus oli kuitenkin yli 50 %. Kolmannen sektorin ylinvoimaisesti suurin tulonlähde olivat kuitenkin tutkimuksen mukaan yksityiset maksut ja ostot sekä pääomatulot. Yksityisten lahjoitusten osuus oli yllättäen vain noin 2 miljardia markkaa. (Helander & Laaksonen 1999, 39–42)

Vapaaehtoistyötä Suomalaiset tekevät enemmän kuin länsimaalaiset keskimäärin. Siinä missä suomalaisista, hieman tutkimuksesta riippuen, noin 35 % osallistuu vapaaehtoistyöhön, on länsimaiden keskiarvo vain 15 % (Matthies 2006d, Yeung 2002). Suomalaiset käyttävät vapaaehtoistyöhön myös suhteellisen paljon aikaa. Keskimäärin vapaaehtoistoimintaan käytetään 18 tuntia kuukaudessa, mikä vastaa noin kahta työpäivää. Koko kolmannen sektorin vuotuiseksi vapaaehtoiseksi panokseksi arvioidaan runsaat 77 000 henkilötyövuotta. Näin monta ihmistä vuodessa siis tarvittaisiin työskentelemään kokopäiväisesti korvataksemme vapaaehtoisten työpanoksen. Kyse ei ole marginaalisesta panoksesta ja vapaaehtoistyö muodostikin noin puolet kolmannen sektorin kokonaistyöpanoksesta. Näiden lukujen perusteella Suomen kolmas sektori on kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen vapaaehtoistyövaltainen. Esimerkiksi sellaisissa laajan ja voimakkaan kolmannen sektorin maissa kuten USA, Iso-Britannia ja Belgia, tehtiin vapaaehtoistyötä suhteellisesti saman verran kuin Suomessa. Näissä maissa kuitenkin vapaaehtoisesti rahoitettu, mutta palkkatyönä toteutettu toiminta oli kuitenkin Suomea laajempaa. (Helander & Laaksonen 1999, 47.)

Suomessa naiset ja miehet osallistuvat vapaaehtoistyöhön yhtä ahkerasti, mutta naiset käyttävät siihen miehiä jonkin verran enemmän aikaa. Yhteisöllisten hyvinvointipalvelujen kannalta on tärkeää, joskaan ei yllättävää, että naiset olivat selkeästi miehiä aktiivisempia sosiaali- ja terveysalaan sekä lasten ja nuorten kasvatukseen liittyvässä vapaaehtoistyössä. Yllättävää ei liene sekään, että ikäryhmistä aktiivisimpia vapaaehtoisia olivat nuoret ja vanhat. Kaikkein vähiten vapaaehtoistyöhön osallistuivat juuri työelämään siirtyneet 25–34-vuotiaat. (Yeung 2002.) Yleispohjoismainen ilmiö on, että vapaaehtoistyö keskittyy erityisesti kulttuuriin, urheiluun ja muuhun vapaa-ajan viettoon,

ei niinkään huolehtimiseen heikompiosaisista. (Matthies 2006d, 59; ks. myös esim. Yeung 2004, 92). Helander ja Sivesind (2001, 57–59) ovat kuitenkin vertailevassa tutkimuksessaan havainneet että suomalaiset ovat naapurikansoja aktiivisempia hyvinvointialan (sisältäen opetuksen, terveydenhuollon ja sosiaalipalvelut) vapaaehtoistyössä. Siinä missä suomalaisista järjestöjäsenyyksistä noin 14 % kohdistuu hyvinvointialaan, on sama luku Ruotsissa vain 0,3 %. Syytä erilaiseen jakaumaan ei tiedetä, mutta esimerkiksi Suomen myöhäisemmän hyvinvointivaltiokehityksen on arveltu ylläpitäneen vapaaehtoisen, suoran auttamisen perinteitä.

Suomalaiset tekevät vapaaehtoistyötä järjestäytyneesti, organisoituneiden järjestöjen ja yhdistysten kautta, eivät epämuodollisesti löysempinä ryhminä. (Yeung 2002, 27–28, 38) Lisäksi suomalaiset järjestöt ovat usein pitkälle organisoituneita ja niissä on hierarkkinen rakenne (Helander & Laaksonen 1999, 33). Mm. Helander ja Laaksonen (1999, 36) tuovat kuitenkin esille, että tässä suhteessa suomalainenkin järjestökenttä on voimakkaassa muutoksessa. Perinteisten järjestöjen rinnalle on nousemassa yhä enemmän epävirallisempia verkostoja ja erilaisia organisoitumattomia oma-apu- ja vertaistukiryhmiä.

Sosiaali ja terveysjärjestöt ovat kolmannen sektorin hyvinvointivastuun eturintamassa. Niiden toiminnassa näkyy suorimmin kansalaisyhteiskunnan panos heikompiosaisien tukemisessa. Kun hyvinvointiyhteiskuntakeskustelussa puhutaan kolmannen sektorin roolista, viitataan useimmin juuri sosiaali- ja terveysjärjestöihin. Suomalaisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen roolissa yhdistyy monenlaisia, ristiriitaisiakin, rooleja. Yhtäältä ne ovat etujärjestöjä, joiden tehtävänä on ajaa jonkin tietyn ihmisryhmän etuja ja toimia alan asiantuntijana. Toisaalta ne ovat kansalaisjärjestöjä ja tarjoavat toimintamahdollisuuksia ja vaikuttamisen kanavia kansalaisille. Kolmanneksi ne, yhä enenevässä määrin, ovat myös palvelun tarjoajia. (Vuorinen, Särkelä, Perälähti, Peltosalmi & Londe 2004, 13–17) Kuten jo edellä todettiin, sosiaali- ja terveysjärjestöjen rooli hyvinvointipalvelujen tarjoajana on voimistunut. Vuonna 2002 kolmannen sektorin osuus kaikesta sosiaali ja terveysalan palveluntuotannosta oli kustannuksilla mitattuna 9,7 % ja henkilöstön määrällä mitattuna 11,5 % (Kauppinen & Niskanen 2005, 25). Vuoden 2004 Sosiaalibarometrin (Londén, Perälähti, Selkälä, Siltaniemi & Särkelä 2004, 52) mukaan 2000-luvun alussa sosiaali- ja terveysjärjestöillä oli 32 500 palkattua työntekijää ja RAY:n rahoitusta saaneiden järjestöjen toiminnassa oli mukana 184 000 vapaaehtoista. Suomalaisten järjestöjen tuottamien sosiaali- ja terveyspalvelujen kustannukset olivat vuonna 1996 kaikkiaan 2,1 miljardia markkaa ja järjestöillä oli asiakkaita yhteensä 750 000. Eniten kolmannella sektorilla tuotettiin varsinaisia sosiaali- ja terveyspalveluita (39 %). Toinen merkittävä kokonaisuus olivat toimintarajoitteisten ihmisten palvelut (34 %). Kolmantena tärkeänä osa-alueena mainittiin perheiden ja lasten tukemiseen liittyvät palvelut (14 %). (Poteri 1998, 68–73.) Sosiaali- ja terveysjärjestöjen tyypillisiä toiminnan muotoja ovat mm. erilaisille ryhmille suunnatut ryhmäkodit, tur-

vatalot ja palvelutalot, ystäväpalvelu ja tukihenkilötoiminta, kriisipuhelimet sekä virkistystoiminta (Särkelä, Vuorinen, Peltosalmi 2005; Hakkarainen 1991, 132). Järjestöaktiivit itse korostavat erityisesti vertaistuen merkitystä yhteisöllisesti tuotettuna sosiaali- ja terveystalona (Julkunen 2006, 119). Vaikka järjestöjen tuottamat palvelut on yleensä suunnattu lähinnä jäsenistölle, sosiaali- ja terveysjärjestöt suuntaavat pääosan palveluistaan järjestön ulkopuolelle (Helander 2001, 39). Kuten edellä todettiin, suomalaiset eivät innokkaasti muodosta epävirallisia vapaaehtoisryhmiä ja tämä näkyy myös sosiaali- ja terveystalouksissa. Palveluista suurimman vastuun kantoivat suuret kansalliset järjestöt kuten Suomen Punainen Risti, Invalidiliitto, Keuhkovammaliitto, Suomen syöpäyhdistys, Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (Poteri 1998, 68–73.) Vanhimmat yhdistykset tekevät eniten kansanterveys-, vammais- ja lastensuojelutyötä, uudemmat keskittyvät usein mm. päihdetyöhön ja työllistymisen tukemiseen (Vuorinen ym. 2004, 40).

Kolmannen sektorin keskeinen voimavara on vapaaehtoisuus. Rahoituksesta suuri osa tulee vapaaehtoisina maksuina ja vapaaehtoinen, palkaton työvoima on merkittävä osa kolmannen sektorin palveluiden henkilöstöresursseja. Koska vapaaehtoistyöntekijät eivät saa työstään taloudellisia palkkioita, onkin tärkeää pohtia mikä saa ihmiset keräämään rahaa SPR:lle, päivystämään palvelevassa puhelimesta tai toimimaan ystäväinä yksinäiselle vanhukselle. Vapaaehtoistyön motivaatioita Suomessa ovat kuluneen vuosikymmenen aikana tutkineet mm. Hannu Sorri (1998), Anne Birgitta Yeung (1999; 2004) ja Liisa Hokkanen (2003). Heidän tutkimustensa perusteella suomalainen vapaaehtoinen on liikkellä osin altruististen, osin egoististen motiivien perusteella. Yhtäältä vapaaehtoisilla on vahva halua auttaa toisia. Halu voi kummuta arvopohjasta tai vaikeista elämäkokemuksista, joiden tuomaa ymmärrystä halutaan jakaa ja tukea samaan tilanteeseen joutuneita. Toisaalta motivaatio vapaaehtoistyöhön voi olla hyvinkin individualistista ja kummuta halusta oppia ja kokea jotain uutta, päästä toteutamaan itseään. Yeung (2004, 128) kutsuu tätä ”altruistiseksi individualismiksi”. Vapaaehtoistyössä on myös vahva sosiaalinen puolensa, joten monia vapaaehtoisia motivoi myös mahdollisuus kuulua johonkin ryhmään ja saada yhteisiä kokemuksia. Ryhmän kaipuu voi olla seurausta esimerkiksi muuttuneesta elämäntilanteesta, kuten avioerosta tai muutosta uudelle paikkakunnalle. Erityisesti Hokkanen tuo myös esille, että vapaaehtoiset eivät tee päätöksiään tyhjiössä, vaan yhteiskunnan rakenne, kuten vapaa-ajan määrä, ja arvostukset vaikuttavat päätökseen ryhtyä vapaaehtoiseksi.

Nylundin ja Yeungin (2005) ovat kirjoittaneet vapaaehtoistyön uusista trendeistä. Keskeisenä nousevana trendinä he näkevät episodisen vapaaehtoisuuden eli pätäväpaaehtoisuuden, jonka keskeisenä piirteenä on osallistumisen lyhytkestoisuus, hetkellisyys tai satunnaisuus. Tästä erityistapauksia ovat mm. yritysten vapaaehtoistyöprojektit sekä hetkellinen, yhteisöllisyyttä synnyttävän auttamisinto, josta hyvänä esimerkkinä suurien katastrofien jälkeiset kampanjat. Viimeisten vuosikymmenien teknologinen ke-

hitys on luonut tilan myös virtuaalivapaaehtoisuudelle, jossa jokin osa vapaaehtoistoinnasta tapahtuu internetin välityksellä. Kasvavana trendinä tutkijat näkevät myös ylikansallisen vapaaehtoisuuden, mistä hyvänä esimerkkinä erilaiset vapaaehtoistyöleirit ja ns. turismivapaaehtoisuus. Globalisaation aikakaudella onkin kuvaavaa että niin vapaaehtoistyöntekijöiden ajasta kuin ihmisten rahalahjoituksista kilpailevat lukuista eri tahot ja kotimaisten kohteiden rinnalla kilpailee enenevässä määrin kansainvälinen hätä (Julkunen 2006, 124).

5.3 Kolmannen sektorin mahdollisuudet ja haasteet hyvinvointivastuun kantajana

Tarkasteltaessa kolmannen sektorin mahdollisuuksia ja rajoitteita hyvinvointipalvelujen tuottajana löydetään lukuisia vaikuttavia seikkoja. Olen seuraavissa kappaleissa pyrkinyt ryhmittelemään keskustelunaiheita sen mukaan, missä suhteessa ne ovat kolmanteen sektoriin. Toiset seikat liittyvät kiinteästi kolmannen sektorin luonteeseen (luku 5.3.1), toiset sen suhteeseen julkiseen sektoriin, joka tällä hetkellä tuottaa pääosan palveluista (luku 5.3.2). Paljon kysymyksiä liittyy myös vapaaehtoisten rekrytointiin suomalaisessa yhteiskunnassa (luku 5.3.3) sekä kolmannen sektorin nauttimaan luottamukseen palveluntuottajana (luku 5.3.4). Kolmannen sektorin toimintaan vaikuttavat myös yleisemmät kulttuuriset tekijät, joita käsitellään luvussa 5.3.5. Erillisenä trendinä kappaleessa 5.3.6 tarkastellaan lisäksi postmodernia yksilöllistymistä sekä sen vaikutuksia kolmannen sektorin toimintamahdollisuuksiin.

5.3.1 Kolmannen sektorin sisäiset seikat

Kuten edellisessä kappaleessa kävi monella tapaa ilmi, kolmas sektori on ainutlaatuinen toiminnan kenttä yhteiskunnassamme. Kolmannen sektorin vahvuudet ja heikkoudet hyvinvoinnin tuottajana nousevat tästä erityisyydestä suhteessa julkisiin ja kaupallisiin palvelun tuottajiin.

Kolmannen sektorin selkein vahvuus on vapaaehtoisuus. Ihmiset ovat mukana kaikessa toiminnassa omasta halustaan ja heillä on usein aatteellinen tai arvopohjainen kutsumus auttamiseen. Vapaaehtoisilla ei myöskään ole suojanaan ammattilaisen julkisivua, vaan he kohtaavat autettavat omana itsenään ja hyödyntävät työssään omakohtaisia kokemuksiaan. (Matthies 1994 30–31; Hokkanen 2003, 257.) Tästä henkilökohtaisesta kontaktista ja kokemuksesta johtuen järjestöillä onkin yleensä hyvä paikallistuntemus ja kosketus ihmisten arkeen eli ns. ”kenttätuntema” (Vuorinen ym. 2004, 124–125). Parhaimmillaan tätä kenttätuntemaa ja henkilökohtaisia kokemuksia hyödynne-

tään vertaistukitoiminnassa, kun ongelmia jaetaan samassa elämäntilanteessa olevien tai aikaisemmin olleiden ihmisten kanssa (Nylund 2005).

Vapaasta luonteesta johtuen kolmannen sektorin toimintaan sisältyy paljon innovatiivisuutta, joustavuutta ja spontaaniutta. Tämä johtuu osaltaan toimijoiden ideologisuudesta ja itsemääräämisoikeudesta. Järjestöt voivat toimia itse asettamiensa tavoitteiden pohjalta, kehittää uusia toimintamuotoja ja näin ylläpitää vapaaehtoisten toimijoiden motivaatiota. Toimijat ovat monesti myös suhteellisen pieniä, joten niiden on suuria julkisia toimijoita helpompi reagoida uusiin tilanteisiin ja kehittää niihin sopivia hoidon ja avun muotoja. Kolmannen sektorin organisaatiot keskittyvät myös usein jonkun hyvin rajatun ryhmän ongelmiin ja elämäntilanteeseen, joten tietämys kyseisestä alasta ja kohderyhmän tilanteesta kasvaa syväksi. Myös tämä edesauttaa uusien, kohderyhmälle entistä paremmin soveltuvien palveluinnovaatioiden syntyä. Kolmannella sektorilla on syntynytkin paljon uusia palvelumuotoja, jotka on myöhemmin otettu käyttöön myös julkisella sektorilla. (Anttonen & Sipilä 1992, 448; Vuorinen ym. 2004, 135)

Parhaimmillaan kolmannen sektorin hoivatyö on siis syvällisiä, henkilökohtaisia suhteita autettaviin ja innostunutta uuden luomista kohdeyleisön tarpeet tuntien ja huomioon ottaen. Näistä ominaisuuksista on helppoa, ja syytäkin, innostua. Valitettavasti kolmannen sektorin heikkoudet kumpuavat pitkälle samoista lähteistä kuin sen vahvuudetkin. Vapaaehtoisuuden kääntöpuolena on väistämättä se, että työn jatkuvuus on epävarmaan ja alueellinen jakaantuminen epätasaista (ks. mm. Matthies 1994, 30–31; Hokkanen 2003, 257; Anttonen & Sipilä 1992, 448.). Palvelujen kulloinenkin saataavuus on riippuvaista yksilöiden vapaasta halusta auttaa – tai olla auttamatta. Vapaaehtoisuuteen ei ole laillista velvoitetta, joten yksittäiset toiminnan muodot ovat aina haavoittuvia. Niin vapaaehtoisten innostus ja käytettävissä oleva aika kuin toiminnan rahoituskin voivat loppua milloin tahansa jättäen avun tarvitsijat tyhjän päälle.

Toinen keskeinen ongelma kolmannen sektorin palveluissa on auttajien ammattitaito (ks. mm. Matthies 1994 30–31, Anttonen & Sipilä 1992, 448). Vapaaehtoiset eivät ole auttamisen ammattilaisia, heillä ei ole koulutuksen tuomaa asiantuntemusta, eikä hoidosta voida antaa laatutakeita, koska toiminnan laatua ja resurssien käyttöä valvovat järjestöt itse. Esimerkiksi Marianne Nylund (2005, 204–205) on vertaistukea tutkiessaan pohtinut myös tuen laatuun liittyviä ongelmia. Vaikeita kysymyksiä ovat esimerkiksi, miten luottamus ja salassapito toteutuvat vertaisryhmissä ja voiko hyvää tarkoittava ammattitaidoton apu pahimmillaan olla jopa vahingollista.

Pahimmillaan kolmannen sektorin tarjoamat palvelut ovat siis sangen epävarmoja niin laadultaan kuin saatavuudeltaankin - palveluja on jossakin ja jollekin, mutta ei kaikille tarvitseville kaikkialla. Matthies (2006b, 99) tuo myös esille huolen siitä, että mikäli kolmannen sektorin rooliksi muodostuu nykyisten hyvinvointipalvelujen korvaaminen, on riskinä, että kolmas sektori menettää edellä kuvattuja vahvuuksiaan. Asiakskunnan laajentuessa tietämys asiakkaiden erityistarpeista vähenee. Palveluvastuun kas-

vaessa resurssit eivät ehkä enää riitä uusien innovaatioiden ja ongelma-alueiden esille-tuomiseen ja käsittelemiseen. Toiminnan laajetessa byrokratia lisääntyy, mikä saattaa puolestaan heikentää vapaaehtoisten motivaatiota.

5.3.2 *Julkisen sektorin ja kolmannen sektorin väliset suhteet*

Koska Suomessa valtaosa hyvinvointipalveluista on tällä hetkellä julkisen sektorin hoi-dettavana, on vastuun uudelleenjaosta keskusteltaessa tärkeää huomioida kolmannen sektorin sisäisten vahvuuksien ja heikkouksien lisäksi sektorien väliset suhteet. Jos pal-veluita aiotaan tulevaisuudessa siirtää julkiselta sektorilta kolmannen sektorin tuotetta-vaksi, on molemmilta löydyttävä sekä halua että kykyä yhteistyöhön.

Kolmannen sektorin ja julkisen sektorin yhteistyö voi toimia useilla tavoilla. Gidron, Kramer ja Salamon (1992, 16–20) ovat jakaneet yhteistyön muodot neljään tyyppiin, jotka eroavat toisistaan sen mukaan kumpi sektori toimii palvelun järjestäjänä ja kumpi palvelun tuottajana. Julkisen sektorin dominoimassa mallissa julkinen sektorin on sekä sosiaalipalvelujen rahoittaja että tuottaja. Kolmannen sektorin dominoimassa mallissa kolmas sektori sekä tuottaa että rahoittaa palvelut. Ääripäiden väliin jää kaksi yhdistel-tyä mallia. Kaksoistuotantomallissa sekä kolmas sektori että julkinen sektori tuottavat ja rahoittavat palvelunsa kumpikin omalla sarallaan. Kolmas sektori voi järjestää samoja palveluita kuin julkinen sektori, mutta pyrkii tavoittamaan ne kansalaiset, joita julkiset palvelut eivät syystä tai toisesta tavoita tai vaihtoehtoisesti kolmas sektori voi tuottaa palveluita, joita julkinen sektori ei lainkaan tuota ja täyttää näin kansalaisten tyydytty-mättömiä tarpeita. Palvelujen rahoituksen ja tuotannon yhteismallissa molemmat sekto-rit ovat merkittäviä palvelujen tuottajia, mutta edellisestä poiketen ne tekevät tiiviimpää yhteistyötä. Tyypillisesti tässä mallissa julkinen sektori rahoittaa palveluita, jotka kol-mas sektori sitten tuottaa. Gidronin ja kumppaneiden (1992) mukaan länsimaissa ollaan siirtymässä yhä enemmän palvelujen rahoituksen ja tuotannon yhteismalliin ja julkinen sektori on omaksunut laajasti roolin kolmannen sektorin elvyttäjänä ja hyväksikäyttä-jänä. Heikkilän ja Karjalaisen (1999, 14, 17) mielestä siirtymiselle palvelujen rahoituk-sen ja tuotannon yhteismalliin on Suomessa otollinen pohja, sillä yksi suomalaisen kol-mannen sektorin erityispiirteistä on voimakas yhteistyö ja avoin keskusteluyhetyys julki-sen sektorin organisaatioiden kanssa. Yhteistyön laajentaminen nykyisestä melko mar-ginaalisesta määrästäan herättää kuitenkin paljon kysymyksiä esimerkiksi siitä, kuka viimekädessä vastaa palvelujen saatavuudesta ja miten yhteistyötä koordinoidaan usean tuottajan kesken.

Yhteistyö kolmannen sektorin ja julkisen sektorin välillä tapahtuu konkreettisimmil-laan kunnissa, paikallisten sosiaali- ja terveystoimijoiden ja järjestöjen toimijoiden välillä. Yhteistyön kehittämistä nimenomaan paikallisten kokeilujen avulla pidetäänkin

erittäin tärkeänä (ks. esim. Suikkanen 1998; Blomberg 1992; Julkunen, 2000). EU onkin ottanut paikallisten yhteistyöhankkeiden tukemisen sosiaalirahaston keskeiseksi strategiaksi (Suikkanen 1998, 78) ja Suomessa on 1990-luvulla tehty päätöksiä, joilla valtaa juuri sosiaali- ja terveysasioissa on siirretty valtiolta kunnille (Julkunen 2000, 64). Nämä uudistukset antavat mahdollisuuksia paikallisen yhteistyön monimuotoisuuteen ja nopeampaan päätöksentekoon. Toisaalta monissa kunnissa palvelujen tuottamiseen käytettävät reusrssit ovat tiukilla, eikä paikallisilla viranomaisilla välttämättä ole aikaa ja mahdollisuuksia panostaa kolmannen sektorin kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Yhteistoiminta epävirallisen ja virallisen avun tarjoajien välillä voi poliittisissa lauselmissa tuntua helpolta, mutta käytännössä kohdataan monia ongelmia, joita aiheuttavat niin sektoreiden erilaiset toimintalogiikat kuin toimijoiden inhimilliset epävarmuudetkin. Julkisen sektorin ammatillisuus ja kolmannen sektorin maallikkous voivat helposti asettua törmäyskurssille, kun yhteistyötä suunnitellaan. Kunnalliset luottamushenkilöt voivat pelätä omien vaikutusmahdollisuuksiensa vähenevän, mikäli kolmannen sektorin organisaatiot saavat enemmän vastuuta palvelujen tuotannosta. Kolmannen sektorin roolin korostaminen voidaan myös liittää uusliberalistisiin ajatuksiin ja sitä kautta hyvinvointivaltion alasajoon. (Möttönen & Niemelä 2005, 5) Julkisen sektorin ammattilaiset voivat olla skeptisiä vapaaehtoisten ammattitaidosta ja kyvyistä sekä pelätä, että vapaaehtoisten käyttö heikentää heidän ammattinsa arvostusta. Hoidon ammattilaisille saattaa myös olla vaikeaa omaksua uutta työroolia, johon sisältyy yhteistyötä vapaaehtoisten toimijoiden kanssa. Kiireiden ja paineen keskellä vapaaehtoisten ohjaaminen ja valvominen voidaan nähdä lisäresurssien sijasta lisätyönä. (Blomberg & Bäckman 1992, 17–18; Lehtinen-Derbs 1991, 81–83.) Kolmannella sektorilla puolestaan usein pelätään, että yhteistyö viranomaisten kanssa heikentää järjestön itsemääräämisoikeutta, asettaa toiminnalle rajoitteita ja aiheuttaa turhaa byrokratiaa (mm. Blomberg & Bäckman 1992, 17–18; Blomberg 1992, 26; Möttönen & Niemelä 2005, 5). Lisäksi pelätään lisääntyvän yhteistyön ja sopimusten vaarantavan järjestöjen roolin jäsenten etujen ajajana ja äänitörvena julkisiin tahoihin päin (Julkunen 2006, 128; Nordfeldt 2000, 165). Kummankaan osapuolen pelot eivät varmasti ole aiheettomia. Huonoista järjestelyistä, heikosta tiedonkulusta tai epäselvästä työnjaosta johtuen uhkakuvat pääsevät helposti toteutumaankin.

Kun puhutaan kolmannen sektorin roolin lisäämisestä hyvinvointipalvelujen tuottajana, on tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, miten ja kenen toimesta muutos saadaan aikaiseksi. Mm. Ivan Svetlik (1993, 30–41) on huomauttanut, että tilanne on hyvin erilainen silloin, kun valtio ylhäältä käsin jättää muille yhteiskunnan toimijoille vastuun hyvinvoinnin tuottamisesta verrattuna siihen, että kolmannen sektorin toimijat aktiivisesti ottavat aloitteen omiin käsiinsä vaatien valtiota luovuttamaan heille vastuuta. Ensin mainitussa tilanteessa on suurempi todennäköisyys ns. palvelutyhjiön syntymiselle. Svetlikin mukaan motivaatio kolmannen sektorin roolin laajentamiseen pitää siis viime-

kädessä tulla kolmannelta sektorilta itseltään, vaikkakin valtio voi vaikuttaa siihen erilaisilla kannusteilla ja toimia keskustelun avaajana.

Ainakin toistaiseksi kolmas sektori näyttää olevan melko varovainen vastuun laajentamista koskevilla kysymyksissä. Julkiselle sektorille ei haluta antaa ”lupaa” vähentää resursseja joltakin sosiaalipolitiikan osa-alueelta siksi, että järjestöjen rooli siellä lisääntyy (Nordfeldt 2000, 165). Suomalaiset sosiaali- ja terveysalan järjestöt ovatkin kiinnostuneita lisäämään yhteistyötä julkisen sektorin kanssa, mutta eivät ilman julkisen sektorin taloudellista tukea. Ne eivät halua kokonaisvastuun palveluista siirtyvän pois valtiolta ja kunnilta, eivätkä usko että, vapaaehtoistoiminta voisi nousta merkittäväksi hyvinvointipalvelujen tuottajaksi (mm. Helander 2001, 73–74; Matthies 2006d, 84). Tutkijat ovat tulleet siihen johtopäätökseen, että järjestöt eivät ole erityisen halukkaita kyseenalaistamaan ”hyvinvoinnin valtiokeskeistä sekataloutta”, vaan jäävät tai jättäytyvät hyvinvoinnin uusjaossa nykyisen kaltaiseen marginaaliseen asemaan, jos niille ei tietoisesti jaeta tehtäviä ja kanavoita voimavaroja (Suikkanen 1998, 77; Matthies 1996, 23). Usein yhteistyöhön kolmannen sektorin kanssa lähdetään kuitenkin säästöjen toivossa, vaikka etenkin alkuvaiheessa erilaiset vapaaehtoistyön ja vertaistuen muodot kaipaavat julkisia tukimuotoja (Hyväri 2005, 217). Taloudellisten resurssien karsimista julkisista palveluista ei siis ainakaan nopealla aikataululla kannata odottaa, mikäli tarjottavan tuen kokonaisuudessaan halutaan säilyvä kattavana.

Tutkimusten mukaan julkisella sektorilla on halukkuutta yhteistyön lisäämiseen. Suomen sosiaali- ja terveysjohtajien haastatteluista (Martikainen, Mattila & Uusikylä 1993, 6) käy ilmi, että kuntien päättäjät olisivat valmiita lisäämään vapaaehtoispalvelujen käyttöä kunnassaan. Vapaaehtoisten kanssa tehtävän yhteistyön lisäämiseen oltiin jopa halukkaampia kuin yhteistyöhön kaupallisten organisaatioiden kanssa. Myös suomalaiset kunnanjohtajat olivat sitä mieltä, että palveluja voitaisiin tuottaa entistä joustavammin ja taloudellisemmin organisoidulla vapaaehtoistyöllä (Virkkala 1991, 7).

Valtiolla on siis hyvinvointivaltioon kohdistuvista rahoituspaineista johtuen tarve ja halu tukea kolmannen sektorin toiminnan laajentumista. Julkiselle vallalle ei kuitenkaan ole yhdentekevää millaisille toiminnan alueille kolmas sektori laajenee, vaan sillä on tarve ohjata spontaanisesti toimivia järjestöjä sen kannalta hyödyllisille hyvinvointipalvelujen alueille (Pohjola, 2000, 45) sekä luoda tapoja valvoa uusia toimijoita ja integroida niitä osaksi hyvinvointipalveluja tuottavaa kokonaisuutta (Julkunen 2006, 258). Useat tutkijat (mm. Rönnberg 1998, 20; Matthies 1994, 46; Hokkanen 2003, 264; Pohjola, 2000, 45; Julkunen 2006, 127) varoittavat kuitenkin yhteistyötä suunniteltaessa tukahduttamasta kolmannen sektorin luovuutta ja elämänläheisyyttä. Julkisten toimijoiden on hyväksyttävä, että kolmatta sektoria on vaikea määrittää ja pakottaa tiettyihin puitteisiin ja malleihin. Kolmannen sektorin toiminnan tukeminen sen itseohjautuvuutta ja tiettyä kaotista energiaa tukien onkin yksi keskeinen haaste kolmannen sektorin roolin lisäämiselle hyvinvoinnin sekataloudessa. Kolmannen sektorin kanssa työsken-

nessä ja sen toimintaa rahoitettaessa on otettava tietoinen riski; kansalaisjärjestöt eivät ole ohjelmoitavissa julkisten tavoitteiden toteuttajiksi, eikä niiden muotoa tai tuloksia voida kontrolloida.

5.3.3 *Vapaaehtoisten rekrytointi*

Yhdistysten toiminta Suomessa perustuu usein yksinomaan vapaaehtoisten panokselle tai vapaaehtoinen panos on yhdistyksen toiminnassa vähintäänkin merkittävä (Vuorinen et al 2004, 82–84; Helander 2001, 65). Kolmannen sektorin roolin laajentaminen merkitsisi siis mitä todennäköisimmin sitä, että myös vapaaehtoisen panoksen tulisi kasvaa. Yhdistykset itse pitävät juuri inhimillisten resurssien puutetta ja aktiivisten jäsenten löytymistä toiminnan suurimpana pullonkaulana (Vuorinen ym. 2004, 117). Tämä ristiriita onkin ehkä keskeisin haaste kolmannen sektorin hyvinvointivastuun laajentamiselle. Suomalaisessa yhteiskunnassa monet tekijät ovat määrittämässä sitä, missä määrin Matti tai Maija Meikäläisellä on aikaa ja kiinnostusta osallistua kolmannen sektorin toimintaan. Keskeisimpiä vapaaehtoisten saatavuuteen liittyviä haasteita suomalaisessa yhteiskunnassa ovat naisten runsas työelämään osallistuminen, vapaa-ajan määrä ja käyttö, toiminnan ja tekijöiden kohtaaminen sekä nuorten hiipuva kiinnostus vapaaehtoistyöhön.

Ehkä keskeisin suomalaisessa kirjallisuudessa (ks mm. Matthies 1991, 1996; Julkunen 1991, 1992) pohdittu kysymys on naisten palkkatyön ja laajan kolmannen sektorin yhteen sovittaminen. Sopiiko hyvinvoinnin sekatalous ensinkään yhteen pohjoismaisen naisystävällisyyden ja tasa-arvoisen työelämään osallistumisen kanssa? Kolmannen sektorin vastuun lisääminenhan lisäisi pääosin naisten tekemää palkatonta vapaaehtoistyötä ja samalla vähentäisi julkisen sektorin naisvaltaisilta aloilta työpaikkoja. (Matthies 1991, 15–16, 42.) Toisaalta Julkunen (1991, 52) huomauttaa, että naisten näkökulmasta elämme oikeastaan jo nyt hyvinvoinnin sekataloudessa, sillä merkittävä osa hoivatyöstä (esim. sairaiden ja vanhusten hoidosta) tehdään perheen sisällä. Vaikka laaja hyvinvointivaltio on merkinnyt muutosta yhteiskunnallisessa hoivatyönjaossa, ei näytä siltä, että epävirallisen hoivan määrä olisi vähentynyt samassa suhteessa kuin julkisen hoivan määrä on lisääntynyt. Hoivan tarpeessa olevien vanhusten määrä on lisääntynyt ja lapsia hoidetaan entistä paremmin ja enemmän kuin aikaisemmin. Omaishoidon voidaan ennustaa edelleen kasvavan, kun väestö ikääntyy ja vanhusten hoidon painopiste on enenevässä määrin avohoidossa (Harju, Niemelä, Ripatti, Siivonen & Särkelä 2001, 96). On myös syntynyt uutta epävirallista työtä, esimerkiksi koulun ja kodin yhteistyötä. (Aho 1991, 179.) Riittääkö palkkatyössä olevien naisten aika siihen, että he kodin ja perheen hoitamisen ohella ottavat enemmän vastuuta myös perheen ulkopuolisista yhteiskunnan huono-osaisista? Matthies (1996,16) huomauttaa, että ase-

telma voidaan kääntää myös naisille positiiviseksi. Keskustelu kolmannen sektorin työstä tuo naisten tekemään näkymätöntä huolenpitoa valoon ja haastaa ajatuksia yhteiskunnassa vallitsevasta tasa-arvosta.

Ajankäyttö liittyy vapaaehtoistyöhön naisasiaa laajemminkin. Kyselyjen perusteella ajanpuute on selkein yksittäinen este vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle (Yeung 2002, 46). Käytettävissä olevan vapaa-ajan määrä on kuitenkin aikaisemmista vuosikymmenistä lisääntynyt (Lehto 2003, 19) ja koneellistumisen myötä kotitöidenkään määrä ei ole ainkaan kasvanut. Kyse ei siis voi olla varsinaisesta vapaa-ajan puutteesta vaan pikemminkin sen priorisoinnista. Vapaa-aikaa käytetään mieluummin nopeasti mielihyvää tuottaviin harrastuksiin kuin auttamistyöhön (Harju ym. 2001, 96). Ihmisten käytettävissäolevaan aikaan ja sen jakamiseen vaikuttavat myös lisääntyneet patkätöet ja muut epäsäännölliset työsuhteet. Ne luovat elämään kiireisyyttä, epävarmuutta ja sirpaleisuutta, joten osa ihmisistä voi sitoutua vapaaehtoistyöhön vain lyhyiksi ajanjaksoiksi kerrallaan. (Harju ym. 2001, 97) Vapaaehtoistyöhön motivoitumiseen vaikuttavatkin keskeisesti yhteiskunnalliset rakenteet, trendit ja arvostukset (Hokkanen 2003, 264). Mikäli ihmisten halutaan käyttävän enemmän vapaa-aikaa vapaaehtoiseen auttamiseen, on vapaaehtoistyön profiilia Suomessa nostettava ja osallistumista tuettava.

Käytettävissä olevan ajan lisäksi on oleellista, että kysyntä (vapaaehtoisuudesta kiinnostuneet) ja tarjonta (järjestöt) kohtaavat toisensa. Maantiede asettaa omat haasteensa tälle yhteensovittamiselle. Maalta kaupunkeihin ja pohjoisesta etelään suuntautuva muuttoliike on jättänyt erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen pienet kunnat yhä hankalampaan asetelmaan palvelujen järjestämisessä. Tarvetta yhteisöllisesti tuotetuille palveluille siis olisi. Kuitenkin kolmannen sektorin haasteena on löytää autoituvalta maaseudulta riittävästi tekijöitä ja resursseja kasvavaan palvelutarpeeseen. Toisaalta kasvukeskuksiin muuttavilla on tarve löytää uusia sosiaalisia kontakteja ja kiinnittymispintoja. Mikäli komas sektori pystyy hyödyntämään tätä potentiaalia ja tarjoamaan sopivia yhteisöllisen toiminnan muotoja, voi se hyvinkin löytää keskuksissa entistä enemmän vapaaehtoisia. (Harju ym. 2001, 97)

Haasteena vapaaehtoisten riittävyudessa nähdään myös nuorten hiipuva kiinnostus formaaliin vapaaehtoistyöhön. On kuitenkin tässä vaiheessa vaikea sanoa heijastaako tämä tulos enemmän nuorten kasvavaa kiinnostusta uudenvälisen toiminnan muotoihin, jotka vaativat vähemmän sitoutumista tai ovat löyhemmin organisoituneita vai altruististen arvojen heikentymistä. (Helander 2001, 101.) Toisaalta ikäjakauman toisessa päässä on tulevaisuudessa yhä enemmän hyväkuntoisia eläkeläisiä, joilla on aikaa olla aktiivisempia kansalaisia ja kantaa kortensa kekoon osallistumalla erilaiseen vapaaehtoistyöhön (Kantola & Kautto 2002, 60).

Vaikka vapaaehtoisten rekrytointi on selkeä ongelma monille järjestöille, tutkimusten mukaan näyttää siltä, että vapaaehtoistyöhön on enemmän kiinnostusta kuin sitä hyödynnetään (Yeung 2002; 2004; Matthies, 1996,22). Tämä on kolmannelle sektorille

sekä hyvä että huono uutinen. Toisaalta potentiaalia toimintojen kasvattamiselle on, toisaalta toimintojen organisoinnissa ja tehtävien valikoimassa on jotain vikaa, koska kaikki kiinnostuneet eivät ole päässeet mukaan toimintaan. Miten organisaatiot voisivat parantaa markkinointiaan ja organisointiaan siten, että yhä useammat kiinnostuneet löytäisivät sopivan toimintamuodon? Miten voitaisiin edistää myös ihmisten omaa aloitteellisuutta uusien kansalaistoiminnan muotojen kehittämisessä?

5.3.4 Luottamus kolmannen sektorin palveluihin

Kun yhteiskunnan ja kolmannen sektorin suhteita tarkastellaan, ei riitä pelkästään se, että ihmisillä on kiinnostusta osallistua vapaaehtoisina kolmannen sektorin toimintaan. Koska kolmas sektori tuottaa palvelujaan yhteiskunnan tarpeisiin, on tärkeää tarkastella myös ihmisten valmiutta asioida kolmannen sektorin kanssa eli sen nauttimaan luottamusta palvelun tarjoajana. Sihvon (1996, 175) tutkimuksista käy ilmi, että mieluisimmat auttajat pulmatilanteista riippumatta ovat perhe ja suku sekä viralliset ammattiauttajat. Vapaaehtoisten auttajien puoleen kääntyisivät vain harvat. Eniten vapaaehtoisjärjestöjen asiantuntemukseen uskottiin päihdeongelmia ratkaistaessa. Myös Ervastin (1996) tutkimuksesta käy ilmi, että julkinen sektori on laman vaikeuksien jälkeenkin suomalaisten mielestä parempi hyvinvoinnin tuottaja kuin yksityinen tai kolmas sektori. Suomalaiset suhtautuivat Ervastin (1996) mukaan varauksellisesti nimenomaan ”sponttaaniin”, vapaaehtoisuuteen, naapuruuuteen ja lähiyhteisöjen vastuuseen perustuvaan, auttamiseen, jossa vastuuta siirretään pois julkiselta sektorilta

Sihvo (1996, 175) tarjoaa selitykseksi kolmannen sektorin vähäiselle suosiolle tietämättömyyttä. Koska vapaaehtoisen auttamisen muodot vaihtelevat kunnittain, ihmisillä ei ole riittävästi tietoa siitä, millaista apua ongelmatilanteisiin olisi tarjolla. Sihvo myös uskoo, että kolmannen sektorin viralliset ammattiauttajat sekoitettiin tai samaistettiin helposti julkisen sektorin palveluihin. Esimerkiksi järjestöjen tarjoama laitoshoido vanhuksille (kuten invalidiliiton kuntoutuslaitos) tai katkaisuhoido huumenuorille (esimerkiksi A-klinikka säätien vieroitusklinikka) samaistetaan varmasti ammattimaisuutensa johdosta virallisen sektorin tarjoamiin palveluihin. Kinnusen (2000, 96–98) hyvinvoinnin hankkimisen strategioihin liittyvässä tutkimuksessa selvisi kuitenkin että, tutkimusryhmästä riippuen, 25–50% osallistuneista ilmoitti kolmannen sektorin olevan jollain lailla vastuussa heidän hyvinvointinsa tuottamisesta. Lisäksi noin kuusi prosenttia osallistuneista kertoi kolmannen sektorin olevan yksin vastuussa heidän hyvinvointinsa turvaamisesta. Kolmannen sektorin palveluilla on siis kuitenkin jo nyt suhteellisen merkittävä rooli monien ihmisten hyvinvoinnin tuottamisessa. Kaikkien tutkimusten perusteella näyttää kuitenkin vahvasti siltä, että kansalaiset eivät ole valmiita vaihtamaan julkisia palveluja vapaaehtoisjärjestöjen tarjoamaan hoivaan.

Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset voivat kuitenkin luoda uusia tarpeita ja niiden myötä kiinnostusta kolmannen sektorin palveluita kohtaan. Modernit perheet ovat yhä pienempiä ja yhä useammat asuvat yksin pitkiä aikoja elämästään. Lisäksi perheet asuvat kiihtyvän muuttoliikkeen ansiosta usein kaukana sukulaisten muodostamasta turva-verkosta. Matthiesin (1996, 20) mukaan syntyikin paineita luoda uudenlaisia, erityisesti yksinasuvia ja lapsiperheitä tukevia, kolmannen sektorin rakenteita, jotka toimittavat perheen ja kyläyhteisön virkaa. Jälkimodernin yhteiskunnan trendeinä pidetään myös massakuluttajan, ja kaiken kaikkiaan massakansalaisen, häviämistä ja kuluttajien jakaantumista yhä pienempiin ryhmiin omine erityisine tarpeineen (Andersson 1993, 252–253). Tämä kehitys saattaa heijastua yksilöllisten, räätälöityjen palvelujen arvostuksen nousuna.

5.3.5 Kulttuuriset tekijät ja yhteiskunnalliset trendit

Kolmas sektori toimii aina ajassa ja paikassa. Se on ensinnäkin osa yhteiskuntaa, jolla on juurensa tietystä kulttuurissa ja historiassa. Toiseksi kolmannen sektorin toimintaan vaikuttavat laajemmat yhteiskunnalliset trendit, jotka muokkaavat ajassamme elävien yksilöiden arvomaailmaa ja toimintatapoja. Tässä kappaleessa tarkastellaan kolmannen sektorin toimintaan vaikuttavia suomalaisen kulttuurin ja kansanluonteen piirteitä sekä postmodernin ajan väitettyä yksilöllistymistä.

Matthies (1991, 42–43) huomauttaa, että kolmannen sektorin roolin kasvattamisen idea on tullut meille maista, joissa urbaanilla yhteisöllisyydellä on jo pitkät perinteet. Tulisikin selvittää tarkemmin, onko kolmannen sektorin roolin elvyttäminen Suomessa ylipäättään mahdollista. Julkusen (1991, 57) mukaan suomalaisessa kollektiivisessa muistissa on vielä suhteellisen tuoreena muistot niukkuudesta ja paikallisyhteisöjen nöyryyttävästä köyhäinhoidosta. Lisäksi kansalais sodan jälkeen hyväntekeväisyydellä ja vapaaehtoistyöllä on Suomessa ollut selkeämpi luokkarakenne kuin monissa muissa maissa. Julkusen mukaan nämä kulttuuriset seikat vaikuttavat siihen, että Suomessa halutaan säilyttää luokka-asemasta riippumattomat universaalit palvelut. Toisaalta uskotaan, että kun kansallisvaltion voima globalisaation kiihtyessä heikkenee, ihmisten luottamus valtion kykyyn tuottaa hyvinvointia heikkenee tämän kehityksen myötä. Tällöin voivat paikallisen tason autonomiset kolmannen sektorin toimijat tarjota vaihtoehdon, johon on uudessa tilanteessa helpompi samaistua ja luottaa.

Julkunen (1991) käyttää Daun (1989) tutkimusta suomalais-ruotsalaisesta mentaliteetista hyväkseen eritellessään kansanluonteen vaikutusta kolmannen sektorin asemaan Suomessa. Daun mukaan suomalais-ruotsalaiseen mentaliteettiin kuuluu autonomia ja riippumattomuuden korostamisen lisäksi ujous ja vähäinen uteliaisuus. Suomalaiset asettavat tiukat rajat sille ketkä ihmiset ja mitkä asiat ”kuuluvat minulle”. Täällä ei ole

tapana ”työntää nenäänsä muiden asioihin”, kun se, vaikkapa Saksassa, on suoranainen velvollisuus ja osoitus välittämistä. (Julkunen 1991, 58–59.) Lisäksi suomalaisessa kulttuurissa poikkeavuutta ja aktiivisuutta vierastetaan (Hakkarainen, 1991, 1138–139). Pitää olla niin kuin muutkin. Julkunen (1991, 59) kysyykin osuvasti: ”...millaiset edellytykset siviilirohkeudelle, innovatiivisuudelle, kansalaisaloitteelle, verkostoitumiselle antaa mentaliteetti, jossa ei saa luulla olevansa jotain, ei saa pistää nenäänsä toisten asioihin ja joka on psykologisesti epäsensitiivinen?”

Yllättäen Birgitta Yeungin (2004, 129–130; ks. Myös 2003) tutkimukset luovat täysin vastakkaisen kuvan vahvasta yhteisöllisyyden ja altruismin kulttuurista Suomessa. Yeungin mukaan syitä tähän keskinäisen huolenpidon kulttuuriin voidaan hakea Suomen homogeenisestä kulttuurista, vaikeasta asemasta kahden suurvallan puristuksissa sekä myöhäisestä teollistumisesta ja sen myötä sitkeässä olevista maaseudun ja yhteisöllisyyden arvoista. Monesti hyvinvointivaltiota syytetään yhteisöllisyyden tuhoamisesta, mutta Yeung arvelee sosiaalidemokraattisten arvojen säilyttäneen Suomessa yllä mainitun huolenpidon kulttuurin. Tästä yhdessä tekemisen ja toisista huolehtimisen kulttuurista saattaakin kummuta suomalaisten vireä osallistuminen järjestötoimintaan. Kasvavan avoimuuden ja osallistumisen kulttuurista kertoo myös se, että viimeisen kymmenen vuoden aikana erilaiset oma-apuryhmät ja tukiryhmät ovat lisääntyneet räjähdysmäisesti Nylund (2006, 180). Ihmiset ovat Suomessakin yhä valmiimpia avautumaan ja jakamaan kokemuksiaan toisten samassa tilanteessa olevien kanssa.

Kansalaisaktiivisuuteen ja kolmanteen sektoriin liittyvä laajempi trendi on sosiologiassa paljon puhuttanut länsimaisten yhteiskuntien yksilöllistyminen. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden suhde on ollut aina ongelmallinen. Toisaalta sosiaaliturvajärjestelmämme kohtelee kansalaisia ensisijaisesti yksilöinä, ei perheinä ja yhteisöinä. Yleisesti kuitenkin pidetään individualismin lisääntymistä uhkana solidaarisuuden ajatukselle ja yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumiselle. (Harisalo & Miettinen 2004, 135–136). Ammatillisen eriytyksen, teollistumisen ja vaurastumisen myötä yksilöillä on yhä enemmän vapautta. Vapaus valita elämänuransa, vastustaa edellisten sukupolvien odotuksia tai irtisanoutua epäonnistuneista ihmissuhteista. Toisaalta samaan aikaan yhteiskunnan monimutkaistuminen ja työtehtävien erikoistuminen tekevät yksilöistä entistä riippuvaisempia toisistaan. (Karp 2000, 154–155.) Harvan jääkaapista tänä päivänä löytyy itse kasvatettua, kaadettua, tai kerättyä. Harva saisi taloa pystyyn kasasta hirsiä ja vastakeritystä villasta on pitkä matka valmiiksi paidaksi. Individualismin nousu liitetäänkin keskeisesti postmoderniin tai myöhäismoderniin aikaan, jossa vallitsee yhtenäiskulttuurin sijaan monikulttuurisuus ja sirpaloituneet arvomaailmat. Tässä rajattomien mahdollisuuksien viidakossa yksilö joutuu tekemään itsenäisiä arvovalintoja ja etsimään identiteettiään. Yksilöllä ei ole ainoastaan mahdollisuus valintojen tekemiseen omassa elämässään, vaan hän on niihin pakotettu. (mm. Giddens 1991, 5-6, 17; Bauman

1995) Materiaalisista ja perinteisistä arvoista on siirrytty yhä enemmän itsensä toteuttamista ja emansipaatiota korostaviin arvoihin (van Deth 1995). Koska identiteetti ei enää muodostu samassa määrin yhteisön vaatimusten ja odotusten kautta, yksilön identiteetti on jatkuvasti haussa ja ihmisistä tulee nomadeja, vaeltajia, jotka lakkaamatta etsivät identiteettiään yhä uusista yhteisöistä. (Hautamäki 2005, 9) Postmodernissa maailmassa eivät yhteiskunnalliset rakenteet enää samassa määrin selitä sosiaalisia ilmiöitä, vaan sosiaaliset käytännöt muodostuvat entistä enemmän yksilöiden valinnoista (Räsänen & Erola 1998, 31).

Postmodernit teoreetikot ovat saaneet osakseen myös arvostelua. On huomautettu, että postmoderni on vain pienen, hyvin koulutetun väestönosan kokemus ja valtaosa väestöstä on edelleen mitä vahvimmin kiinni perinteissä. Yhteisöllisyys ei ole hävinnyt minnekään, mikä näkyy mm. uskontojen sitkeänä pysyvyytenä ja järjestöelämän aktiivisuutena. (Hautamäki 2005, 7–9.) Toiset tutkijat ovat sitä mieltä, että sekä yksilöllisyys että yhteisöllisyys ovat muutoksessa ja kehittyvät rinnakkain saaden uusia muotoja ja käsitys yhteiskunnan individualisoitumisesta kuvastaa lähinnä hämmennystä sen tosiasian edessä, että sosiaalisuus on nyky-yhteiskunnassa muuttanut muotoaan mm. yhteiskuntaluokkien hämärtyvän, sukupuoliroolien muuttumisen ja teknologian kehittymisen myötä. (Räsänen & Erola 1998, 38) Mm. Ronald Inglehart (1977; 1990) puhuu arvojen muutoksesta kohti postmaterialismia, jossa vauraus ja turvallisuus tarjoavat mahdollisuuden kesittyä uudenlaisiin arvoihin, esimerkiksi itsensä kehittämisen, arvostuksen ja yhteenkuuluvuuden tarpeisiin. Länsimaisessa yhteiskunnassa yksilön taloudellinen selviytymien ja materiaallinen hyvinvointi ei ole enää sidoksissa yhteisöön, joten uusien yhteisöllisyyden muotojen tarve on enemmän moraalinen, emotionaalinen ja johtuu ihmisen sosiaalisesta luonteesta. Yhteisöt ovat satunnaisempia, joustavampia ja kevyempiä. Ne eivät enää ole sidoksissa paikalliseen vuorovaikutukseen, yhteiskuntaluokkiin tai sukupuolirooleihin. Yksilö voi kuulua moneen yhteisöön yhtä aikaa ja ilmaista ja muodostaa omaa kulttuurista identiteettiään näiden jäsenyyksien kautta. Uudet yhteisöt ovatkin monesti melko löyhiä harrastuspohjaisia tai aatteellisia yhteisöjä. Yhteisöllisyys näissä uusheimoissa on voimakkaasti emotionaalista vastakohtana virallisten organisaatioiden (kuten valtio, kunta, puolue tai koululaitos) asiakeskeisyydelle. Yhteisöllä ei ole hierarkkista rakennetta tai formaalia organisaatiota, vaan yksilöt liittyvät siihen enemmän tai vähemmän väliaikaisesti ja kiinteästi. (mm. Hautamäki 2003, 135,229; Maffesoli 1996, 144–145, 147) Tämän arvomaailman muutoksen on nähty sekä vähentävän luottamusta vähenemisenä perinteisiin instituutioihin että luovan uusia yhteisöllisyyden ja poliittisen osallistumisen muotoja. (Inglehart 1977, 5–14, 21–22) Hyvinvointivastuun näkökulmasta tärkeä kysymys onkin, missä määrin nämä uudet yhteisöllisyyden muodot toimivat yhteiskunnallisen solidaarisuuden ja yhteisvastuun rakentajina. Vuokko Jarvan (2000) mukaan uusista heimoista osan tarkoituksena on nimenomaan sellaisten

ongelmien ratkaiseminen, joita julkisvalta ei ole kyennyt ratkaisemaan. Jarva näkee uusosuuskunnat, ”välitason” ratkaisut (esim. vertaistukiryhmät) sekä verkostotalouden tällaisena heimonmuodostuksena. (Jarva 2000, 47–48)

6 TUTKIMUSASETELMA

6.1 Tutkimusongelma

Tutkimuksen toreettisessa osassa on käynyt selvästi ilmi, että suomalainen vastuudiskurssi on murroksessa. Sekä sisäisten syiden että ulkoisten painiden alla suomalaisia haastetaan nyt uudelleenmäärittelemään asenteitaan ja toimintaansa suhteessa hyvinvoinnin vastuunjakoon. Yhtenä ratkaisuna haasteisiin nähdään hyvinvointivastuun uudelleenjakaminen yhteiskunnan sektoreiden kesken. Tutkielman empiirisessä osassa keskitytään asenteiden ja toiminnan kautta purkamaan hyvinvointivastuun tilaa Suomessa 2000-luvun alussa sekä siinä 1990-luvun aikana tapahtuneita muutoksia. Yhtäältä tarkastellaan institutionaaliseen eli julkiseen vastuuseen liittyviä asenteita. Käytännössä siis sitä missä määrin yksilön toivotaan ottavan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja missä määrin vastuu kansalaisten hyvinvoinnista tulisi olla valtiolla. Hyvinvointivastuuta tarkastellaan myös uudemmassa, vapaaehtoiseen vastuunotton näkökulmasta tutkimalla siihen liittyviä asenteita sekä suomalaisten vapaaehtoistyöaktiivisuutta. Perinteisen valtio-yksilö -akselin vastapainoksi pyritään siis kuvaamaan sitä, missä määrin yksilöt ovat valmiita ottamaan vastuuta toisistaan ilman valtion välittävää roolia. Pyritään myös selvittämään, ovatko institutionaaliseen vastuuseen liittyvät asenteet yhteydessä vapaaehtoiseen vastuunottamiseen vai onko kyseessä kaksi erillistä ulottuvuutta. Tutkimusongelma voidaan siis jakaa kahteen yksityiskohtaisempaan tutkimuskysymyksen jotta seuraavassa esitellään tarkemmin.

1. *Millaisia ovat suomalaisten julkiseen vastuuseen liittyvät asenteet, miten ne ovat muuttuneet aikavälillä 1990–2000 ja millaisia taustatekijöitä niihin vaikuttaa?*

Tämän tutkimuskysymyksen puitteissa pohditaan hyvinvointivastuuta yksilön suhteessa julkiseen sektoriin, pääasiassa siis valtion ja kunnan instituutioihin. Aikaisemman hyvinvointivaltiotutkimuksen perusteella voidaan olettaa, että keskeisissä hyvinvoinnin tuottamiseen liittyvissä kysymyksissä suomalaiset suosivat valtion vastuuta yksilön omaa vastuuta enemmän. Puhutaan siirtymisestä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan tai ns. hyvinvointivaltion jälkiekspansiiviseen kauteen, jossa korostuvat aktiivointi ja yksilön vastuun kasvattaminen. Myös odotukset yleisen asenneilmaston muuttumisesta postmodernisaation myötä individualistisemmiksi, tukevat käsitystä siitä, että yksityistä vastuunottoa ja aktiivisuutta vaadittaisiin entistä enemmän. Voidaan siis olettaa, että mikäli asenteet yksilön ja julkisen vallan vastuuseen kansalaisten hyvinvoinnista ovat muuttuneet, ne ovat muuttuneet yksilöllistymistä korostavaan suuntaan.

Koska hyvinvointivaltion kannatuksessa on, ainakin pohjoismaisessa kontekstissa, pitkälle kyse valtion laajan roolin kannatuksesta, voidaan yksilön ja julkisen sektorin väliseen vastuunjakoon liittyviin asenteisiin olettaa vaikuttavan samojen taustamuuttujien kuin hyvinvointivaltion kannatukseen. Tässä tutkielmassa etsitään erilaisten sosio-demografisten muuttujien sekä luottamuksen yhteyksiä mielipiteisiin yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Odotusarvoisesti naiset, ikääntyneet, heikkotuloiset ja hyvinvointivaltioriippuvaiset ryhmät (kuten työttömät, opiskelijat ja eläkeläiset) sekä poliittiselta kannaltaan vasemmistolaiset suosivat julkisen vallan vastuuta muite enemmän (mm. Oorchot 2002; Sihvo ja Uusitalo 1993; Ervasti 1996). Luottamuksen osalta voidaan yksiselitteisesti olettaa, että luottamus sekä hyvinvointivaltion instituutioihin että kansaisihmiin lisää solidaristisia mielipiteitä ja voimistaa julkisten ratkaisujen kannatusta.

2. *Millaisia ovat suomalaisten vapaaehtoiseen vastuunottamiseen liittyvät asenteet ja toiminta, miten se on muuttunut aikavälillä 1990–2000 sekä millaisia taustatekijöitä vapaaehtoistyöhön vaikuttaa?*

Vapaaehtoistyötä korostetaan puheissa ja julkisuudessa yhä enemmän. On myös olemassa empiiristä näyttöä siitä, että kolmannen sektorin palveluntuotanto on lisääntynyt merkittävästi, joskaan ei samaa vauhtia kuin yksityinen palveluntuotanto. Näiden seikkojen perusteella voidaan siis olettaa, että suomalaisten asenteet henkilökohtaiseen, vapaaehtoiseen hyvinvointivastuun kantamiseen olisivat suhteellisen innokkaita ja vapaaehtoistyö Suomessa olisi kasvussa. Toisaalta sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltioregiimin maissa suoran solidaarisuuden rooli on suhteellisen marginaalinen ja yksilöiden kiinnostus ottaa henkilökohtaisesti vastuuta toisten ihmisten hyvinvoinnista vastaavasti matala. Vapaaehtoisen, henkilökohtaisen vastuunoton osalta pyritään tässä tutkimuksessa yhtäältä kuvailemaan asenteita, toisaalta realisoitunutta toimintaa sekä sitä, missä määrin nämä vastaavat toisiaan.

Vapaaehtoistyöaktiivisuuden voidaan edellisten tutkimusten (mm. Yeung 2002; 2004) perusteella odottaa liittyvän vastaajan sukupuoleen, ikään ja vapaa-ajan määrään (jota voidaan tässä tutkimuksessa mitata lähinnä elämäntilanteella). Lisäksi voidaan hyvinvointiteorioiden perusteella asettaa odotus, että oikeistolaisen poliittisen kannan omaavat arvostaisivat enemmän vapaaehtoista vastuunottoa ja täten myös osallistuisivat vapaaehtoistyöhön aktiivisemmin.

6.2 Aineisto

6.2.1 Aineiston keruu

Tutkimuksessa käytettiin kvantitatiivista World Values Surveyn Suomen aineistoa vuosilta 1990 ja 2000. Vuoden 2000 aineistossa oli enemmän tutkimuksen aihepiiriä käsitteleviä kysymyksiä, joten sitä käytettiin yksinään kuvailtaessa hyvinvoinnin vastuunjakoon liittyviä asenteita ja toimintaa Suomessa. Logistisessa regressioanalyysissä, jossa testattiin ajallista muutosta asenteissa ja taustamuuttujien yhteyksiä selittettävään ilmiöön, käytettiin puolestaan vuosien 1990 ja 2000 aineistoista yhdistettyä aineistoa. Yhdistetyn aineiston kysymyspatteri oli suppeampi, mutta sen avulla oli mahdollista tutkia asenteissa ja toiminnassa tapahtuneita muutoksia.

World Values Survey syntyi kun vuonna 1981 aloitettua European Values Survey – aineiston keruuta laajennettiin Euroopan ulkopuolelle. World Values Surveyn aineistoja on kerätty neljässä aallossa: 1981–1984, 1990–1993, 1995–1997 ja 1999–2001. Uusin aalto kerättiin Suomen osalta vuonna 2005. Se julkaistiin syksyllä 2006 eikä sitä siksi ehditty hyödyntää tässä tutkimuksessa. Aineistojen suunnittelua on koordinoanut professori Ronald Inglehartin vetämänä World Values Survey –verkosto. Aineistot on kerätty poliittisen käyttäytymisen, asenteiden ja mielipiteiden, uskonnon ja arvojen sekä sosiaalisen käyttäytymisen ja asenteiden tutkimiseen. Aineistoa voidaan hyödyntää erityisesti sosiaalipolitiikan, sosiologian, uskontotieteen ja politiikatutkimuksen tarpeisiin. Kyselyaineistot muistuttavat rakenteeltaan Eurobarometrejä ja niissä on kartoitettu eri maiden kansalaisten toimintaa sekä yhteiskunnallisia arvoja ja asenteita suurelta osin yhtenevin, strukturoiduin kyselyin. (World Values Survey 2000: Suomen aineiston koodikirja 2003)

Suomi on kuulunut World Values Surveyn maihin alusta alkaen. Suomen Gallup Oy on vastannut molempien tässä tutkimuksessa hyödynnettävien aineistojen keräämisestä. Vuoden 2000 aineistoa on lisäksi ollut tuottamassa Kirkon tutkimuskeskus. Vuoden 2000 aineisto on kerätty normaalisti käyntikyselynä strukturoitua haastattelulomaketta hyödyntäen. Vuoden 1990 aineisto puolestaan koottiin GallupKanavalla eli kyselyvastaajien kotitalouksiin sijoitettujen mikrotietokoneiden avustuksella. Tässä tutkimuksessa käytetään World Values Surveyn toisen ja neljännen allon osa-aineistoja, joissa kohde- maana on Suomi. Aineiston havaintyksikkönä on henkilö ja perusjoukon muodostavat Suomen 18 vuotta täyttänyt väestö, poislukien Ahvenanmaan maakunnan. (World Values Survey 2000: Suomen aineiston koodikirja 2003; World Values Survey Group 1999)

Vuoden 2000 Suomen aineisto on kerätty syys-lokakuussa 2000. Aineistossa on kaikkiaan 394 muuttujaa ja 1038 havaintoa. Vuoden 1990 aineisto on vuoden 2000 aineistoa pienempi ja siinä on havaintoja yhteensä 588. Otantamenetelmänä on molemmissa aineistoissa käytetty kolmivaiheista osittaista otantaa. Vuoden 2000 ainesitossa tutkimuksen edellyttämä määrä kohdehenkilöitä jaettiin ensin alueellisesti lääneittäin. Toisessa vaiheessa kohdehenkilöiden määrä jaettiin läänien sisällä kuntatyypeittäin. Kaupungit jaettiin suuriin ja pieniin ja maalaiskunnat kolmeen luokkaan väestön elinkeinonjakauman mukaan. Kolmannessa vaiheessa tutkimuskunnista poimittiin lähtöosoitteita niiden väestömäärän edellyttämällä tavalla. Satunnaisesti poimituista lähtöosoitteista edeten tehtiin kuusi haastattelua. Jokaisesta haastattelun kohteena olleesta taloudesta valittiin henkilö, joka täytti valintakortin määräämät sukupuoli- ja ikäehdot. Vuoden 1990 aineisto on kerätty huhtikuussa 1990 myös osittaista otantamenetelmää käyttäen. Vuoden 2000 aineistossa on painomuuttuja, joka perustuu sukupuolen, iän ja asuinalueen mukaisiin väestöjakaumiin. Yhdistetty aineiston on tätä tutkimusta varten painotettu iän ja sukupuolen mukaan. (World Values Survey 2000: Suomen aineiston koodikirja 2003; World Values Survey Group 1999)

6.2.2 Vuosien 1990 ja 2000 aineistojen yhdistäminen

Tutkimusta varten aineistot yhdistettiin valittujen muuttujien osalta. Vuoden 1990 muuttujat nimettiin, liitteen yksi taulukon mukaisesti, uudelleen vastaamaan vuoden 2000 muuttujia. Käytettyjen muuttujien luokkia lisäksi uudelleen numeroitiin ja luokiteltiin, jotta aineistojen yhdistäminen olisi teknisesti mahdollista.

Vapaaehtoistyötä ja järjestöjäsenyyksiä mittaavat muuttujat olivat vuodesta 1990 vuoteen 2000 pysyneet lähes samoina. Ainoana muutoksena vuoden 1990 muuttujat v44 ja v26 (environment) sekä v50 ja v32 (animal rights), jotka oli vuoden 2000 aineistossa korvattu laajemmilla muuttujilla q5b_h ja q5a_h (luonnonsuojelu-, ympäristö -ja eläinoikeusliikkeet). Vuoden 1990 aineiston muuttujat v44 ja v50 yhdistettiinkin vastaamaan sisällöllisesti vuoden 2000 muuttujaa q5b_h. Samoin yhdistettiin muuttujat v26 ja v32.

Yhdistetty tulomuuttuja (q110) muodostettiin muuttamalla ensin vuoden 1990 tulot vuoden 2000 tasolle käyttämällä Purchasing Power Parity -indeksiä (ks. esim. Nordean rahanarvotaulukko 2005). Näin laskettuja uusia tuloluokkien rajoja verrattiin vuoden 2000 tuloluokkien rajoihin ja löydettiin kaksi lähellä toisiaan olevaa arvoa mahdollisiksi katkaisukohtiksi. Selkeän katkaisukohtan muodosti vuoden 1990 aineistossa 180 300 mk ja vastaavasti vuoden 2000 aineistossa 180 000 mk. Toisen katkaisukohtan löytyminen oli haastavampaa. Kategorioiden rajoista lähimmäksi toisiaan sijoittuivat vuoden 1990 aineiston 57 696 mk ja vuoden 2000 aineiston 60 000 mk. Tämä valittiin

alimman ja keskimmäisen tuloluokan katkaisukohtaksi. Tarkemmat laskelmat tulomuuttujan muodostamisesta löytyvät tutkielman lopusta, liitteestä kaksi. Tuloksia tulkittaessa on otettava huomioon, että näin muodostettu tulomuuttuja on suhteellisen karkea arvio henkilön tulotasosta. Se antaa kuitenkin kuvan siitä, kuuluuko henkilö heikoiten toimeentuleviin, keskituloisten suureen ryhmään vai hyvätuloisiin.

Elämäntilannetta mittaavan kysymyksen q96 luokat yksi (palkkatyössä 30 tuntia viikossa tai enemmän) ja kaksi (palkkatyössä vähemmän kuin 30 tuntia viikossa) yhdistettiin molemmissa aineistoissa yhdeksi luokaksi ”palkkatyössä”. Vuonna 1990 syntymäaika-muuttuja oli koodattu kaksinumeroisena ilman tuhansia ja satoja vuosia. Uudelleenkoodauksessa kuhunkin syntymävuoteen lisättiin 1900 aineistojen yhtenäistämiseksi nelinumeroiseen muotoon. Yhdistetyssä aineistossa syntymävuodesta laskettiin tutkimuksessa käytettävä jatkuva ikämuuttuja.

Ennen analyysien aloittamista yhdistetystä aineistosta poistettiin havainnot, joiden kohdalla ei ollut ilmoitettu lainkaan sukupuolta tai ikää. Kysymykseen tuli vain muutamia (15) tapauksia vuoden 1990 tietokoneavusteisesti kerätystä aineistosta. Lisäksi yhdistetty aineisto painotettiin uudelleen tutkimuksen tekovuosittain iän ja sukupuolen mukaan. Vertailutiedot otettiin vuoden 2001 tilastollista vuosikirjasta (Suomen tilastollinen vuosikirja 2001, 69). Vuosien 1990 ja 2000 yhdistetyssä aineistossa on yhteensä 1611 havaintoa. Kunkin muuttujan kohdalla koodattiin vastaamatta jättäminen sekä vastausvaihtoehto ”ei osaa sanoa” puuttuvaksi tiedoksi.

6.2.3 Aineiston arviointi ja tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa tarkastellaan sekä sen validiteettia että reliabiliteettia. Validiteetti kuvaa sitä, miten hyvin valitut mittarit soveltuvat mittaamaan tutkittavaa ilmiötä eli miten hyvin ne mittaavat sitä mitä niiden on tarkoituskin mitata. Yksittäinen mittari voi olla reliabeeli olematta validi. Validiteettiin vaikuttaa erityisesti käsitteiden operationalisointi eli se, kuinka hyvin abstrakti käsite on onnistuttu muuttaman mitattaviksi kysymyksiksi. Valittujen mittareiden ei tulisi systemaattisesti eli toistuvasti antaa virheellistä tulosta. Tutkimuksen reliabiliteetti liittyy sen toistettavuuteen eli kykyyn antaa tuloksia jotka eivät ole sattumanvaraisia. Reliabiliteettia parantavat mm. havaintojen suuri määrä sekä puuttuvien tietojen vähäisyys. Yhdessä validiteetti ja reliabiliteetti muodostavat mittauksen kokonaisluotettavuuden. (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 88–99)

Keskeisen ongelman tämän, niin kuin niin monen yhteiskuntatieteellisen, tutkimuksen validiteetille muodostaa käytettyjen abstraktien käsitteiden operationalisointi. Operationalisointiin jää puutteita jo siitä syystä, että käytettävää aineistoa ei ole kerätty erityisesti tämän tutkimuksen tarpeisiin. Koska kyseessä on kuitenkin koko väestöä kos-

keva tutkimus, olisi erillisen aineiston kerääminen vain tämän tutkimuksen tarpeisiin ollut käytettävissä olevien resurssien puitteissa mahdotonta. Käytetty aineisto on kerätty yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarpeisiin ja sinällään soveltuu myös hyvinvointivastuun tarkasteluun.

Äärimmäisen abstrakti hyvinvointivastuun käsite on jo tutkimuskysymyksen asettelussa jaettu kahteen osaan; julkiseen ja vapaaehtoiseen ulottuvuuteen. Julkista, institutionaalista vastuuta, kuvaavia muuttujia on aineistossa useita erilaisia ja niiden avulla saatavaa kuvaa asenteista voidaan pitää luotettavana. Yksityisen vastuun operationalisointi on siinä mielessä puuttellisempi, että sitä ei käytettävissä aineistossa ole mitattu omana ulottuvuutenaan, vaan julkisen vastuun kääntöpuolena. Koska tässä tutkimuksessa käsitellään muutenkaan yksityistä vastuuta lähinnä valtion vastuun kääntöpuolena, erillisen muuttujan puute ei muodostu ongelmaksi. Vapaaehtoinen vastuunotto on operationalisoitu sekä asennetta että toimintaa mittaavien muuttujien avulla, mikä parantaa tutkimuksen validiutta. Sekä heikkoutena että vahvuutena voidaan puolestaan pitää sitä, että kansalaisyhteiskunnan vastuun toivottavuutta ei ole kysytty puhtaasti asenteen tasolla, vaan se on aina sidottu jollain lailla toimintaan tai valmiuteen toimia. Ideaalitulanteessa jokaista vastuun ulottuvuutta – julkista, yksityistä ja yhteisöllistä – olisi tutkittu sekä asenteen että toiminnan tasolla.

Survey- ja haastattelututkimuksissa keskeinen virhelähde on vastaajien valehteleminen. Ihmisillä on tapana vastata moniin kysymyksiin sosiaalisesti hyväksytyllä ja odotetulla tavalla, jolloin tulokset eivät ehkä vastaa todellisia asenteita ja toimintaa. Myös tässä aineistossa tätä on pidettävä mahdollisena. Erityisesti vapaaehtoista vastuunottoa mittaavissa kysymyksissä ihmisillä saattaa olla ennakkokäsitys, jonka mukaan ”kunnon kansalainen” suhtautuu vapaaehtoistyöhön positiivisesti ja toimii aktiivisesti muiden hyväksi. (Alkula ym. 1994, 90.)

Reliabiliteettia tutkittaessa on ennen kaikkea kiinnitettävä huomiota mittauksessa ilmenevien satunnaisvirheiden todennäköisyyksiin. Satunnaisvirheiden todennäköisyys vaihtelee mittarikohtaisesti. Todennäköisyys satunnaivirheeseen on esimerkiksi pienempi perustaustamuuttujien kuin asenteita mittaavien muuttujien kohdalla. Kuitenkin suhteellisen pysyviä mielipiteitä ja asenteita mitattaessa on mahdollista saada sangen toistettavia tuloksia. Aineiston reliabiliteettiä alentaa mm. huolimattomasti tallennettu aineisto. (Alkula ym. 1994, 94–95) Tämän tutkimuksen tuloksia voidaan realiabiliteetin osalta pitää suhteellisen luotettavina. Koska aineisto on suhteellisen suuri ja puuttuvia tietoja on melko vähän, satunnaisvirheet todennäköisesti kumoavat toisensa.

Koska otanta on tehty satunnaisesti kaikista yli 18-v suomalaisista, poislukien ainoastaa Ahvenanmaan maakunta, ovat tulokset yleistettävissä koko väestöön. Yleistettävyyttä on parannettu painokertoimilla, jotka ottavat huomioon väestön ikä- ja sukupuolijakauman. Muiden muuttujien osalta aineisto saattaa kuitenkin poiketa hieman väestön tilastollisesta jakaumasta.

6.3 Menetelmät

Tutkielmassa tarkastellaan vastuuasenteita ja vapaaehtoistyöhön liittyviä asenteita ja toimintaa aluksi kuvailevasti pääasiassa erilaisten jakaumien ja keskiarvovertailujen kautta. Lisäksi samaa ilmiötä kuvaavien muuttujien yhteyttä mitataan ristiintaulukoinnin ja Pearsonin Chi 2-testisuureen avulla. Näin pyritään arvioimaan, onko esimerkiksi yksityiskohtaisten ja yleisten kysymysten tai toimintaa ja asenteita mittaavien muuttujien välillä tilastollista yhteyttä.

Sosiodemografisten muuttujien sekä tutkimuksen tekovuoden vaikutusta vastuuasenteisiin ja vapaaehtoistyöhön tarkastellaan logistisen regressioanalyysin avulla. Logistinen regressio on monimuuttujamentelmä, jonka avulla voidaan vertailla yhden tai useamman selittävän muuttujan vaikutusta selitettävään tapahtumaan. Logistisessa regressioanalyysissä selitettävä muuttuja on aina kategorinen, mutta selittävät muuttujat voivat olla sekä jatkuvia että kategorisia. Logistisessa regressioanalyysissä on tarkoituksena muodostaa malli, jossa selittävien muuttujien avulla pyritään ennustamaan selitettävän muuttujan vaihtelua eli sitä, kumpaan selitettävän muuttujan luokkaan kukin havainto kuuluu. Pyrkimykseenä on löytää yksinkertaisin mahdollinen malli, eli malli, joka ennustaa selitettävän muuttujan vaihtelua mahdollisimman hyvin mahdollisimman vähillä selittäjillä. Mallin sopivuutta arvioidaan χ^2 -testisuureen ja selitysastetta R^2 -kertomien avulla. Kertoimista yleisesti käytetyin on Nagelkerken pseudo R^2 , jota käytetään tässäkin tutkielmassa mallin selitysasteen arvointiin. (Tabachnick & Fidell 2007, 437–439)

Logistisessa regressiossa tarkastellaan mallin sopivuuden ja yksittäisten muuttujien merkityksellisyyden lisäksi riskisuhteiden ($\text{Exp}\beta$) muutosta. Riskisuhteet ovat tulkittavissa vedonlyöntisuhteiksi. Ne siis kertovat, kuinka suuri selitettävän tapahtuman todennäköisyys on selittävän muuttujan jonkin luokan kohdalla verrattuna luokan referenssikategoriaan. Logistisen regression malleissa muiden selittävien muuttujien vaikutus on vakioitu, joten kulloinkin tarkastellaan vain kyseisen selittävän muuttujan todellista vaikutusta tarkasteltavaan ilmiöön. (Nummenmaa 2004, 318–327)

Tässä tutkielmassa logistista regressiota käytetään selvittämään erilaisten taustamuuttujien (mm. sosiodemografisten muuttujien ja tutkimuksen tekovuoden) vaikutusta vastuuasenteisiin ja vapaaehtoistyöhön. Selitettävinä muuttujina ovat siis mielipide yksilön ja julkisen vallan vastuusta sekä osallistuminen vapaaehtoistyöhön. Selittävinä muuttujina ovat tutkimuksen tekovuosi, vastaajan ikä, sukupuoli, siviilisäätty, lasten määrä, tulotaso, poliittinen kanta, elämäntilanne, luottamus instituutioihin, luottamus toisiin ihmisiin sekä kuuluminen erilaisiin järjestöihin. Muuttujat esitellään tarkemmin tulosten yhteydessä luvussa seitsemän.

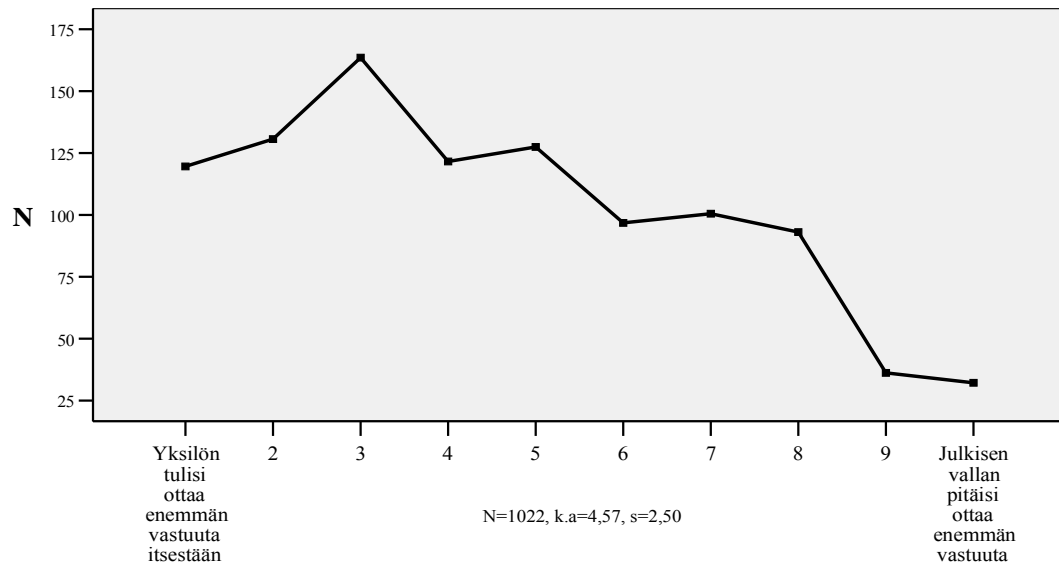
7 TULOKSET

7.1 julkinen vastuu – yksilö vs. valtio

7.1.1 *Suomalaisten asenteet julkiseen vastuuseen vuonna 2000*

Kuten luvussa kolme todettiin, hyvinvointivaltiotutkimuksessa on jo pitkään odotettu asenteiden individualisoituvan ja kääntyvän voimakasta hyvinvointivaltiota vastaan. Syinä pessimistisiin tulevaisuudennäkymiin on nähty milloin postmaterialisoituva arvomaailma, milloin valtion hyvinvointijärjestelmien byrokraatioistuminen ja kyyttömyys tuottaa halutun tasoisia palveluita. Hyvinvointivaltiokriittisyyttä poliittisissa keskusteluissa ovat edelleen lisänneet valtion vaikeudet rahoittaa sosiaalipoliittikkaa väestön ikääntyessä ja taloudellisen toimintaympäristön muuttuessa yhä haastavammaksi. Tässä luvussa tarkastellaan suomalaisten institutionaaliseen vastuuseen liittyviä asenteita World Values Surveyn vuoden 2000 Suomen osa-aineiston valossa.

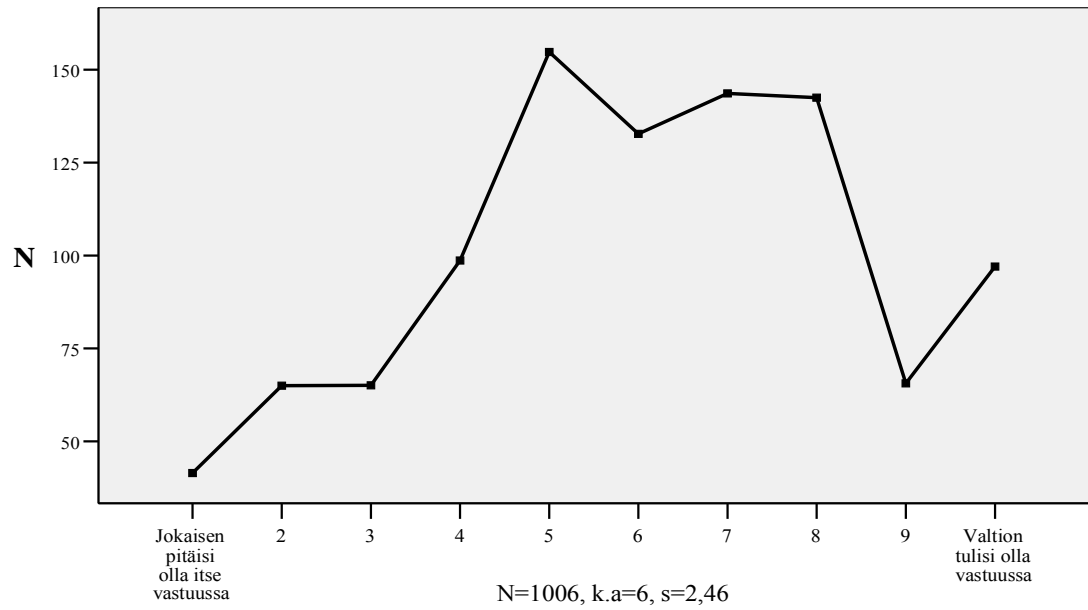
Kuviossa 2 näkyvät vastaajien mielipiteet yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Vastajat sijoittivat mielipiteensä kymmenluokkaiselle asteikolle jonka toisessa päässä (arvolla 1) oli väittämä ”yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta itsesään” ja toisessa ääripäässä (arvolla 10) väittämä ”julkisen vallan pitäisi ottaa enmmän vastuuta, että kaikilla on mitä elämiseen tarvitaan”. Vastausten keskiarvo oli 4,57 ja yksittäisistä luokista suurimman kannatuksen sai arvo 3, joka on suhteellisen lähellä yksilön vastuuta korostavaa ääripäätä kymmenluokkaisessa asteikossamme. Vastaajien enemmistö siis kallistuu lähemmäs sitä kantaa, että yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta itsestään. Tulokset vahvistavat sitä olettamusta, että kansalaisten mielestä yksilön tulisi ottaa aktiivisempi rooli omasta hyvinvoinnistaan huolehtimisessa, eikä valtion roolia pitäisi ainakaan kasvattaa Tältä osin tulokset siis tukevat hyvinvointivaltiokriittistä suuntausta..

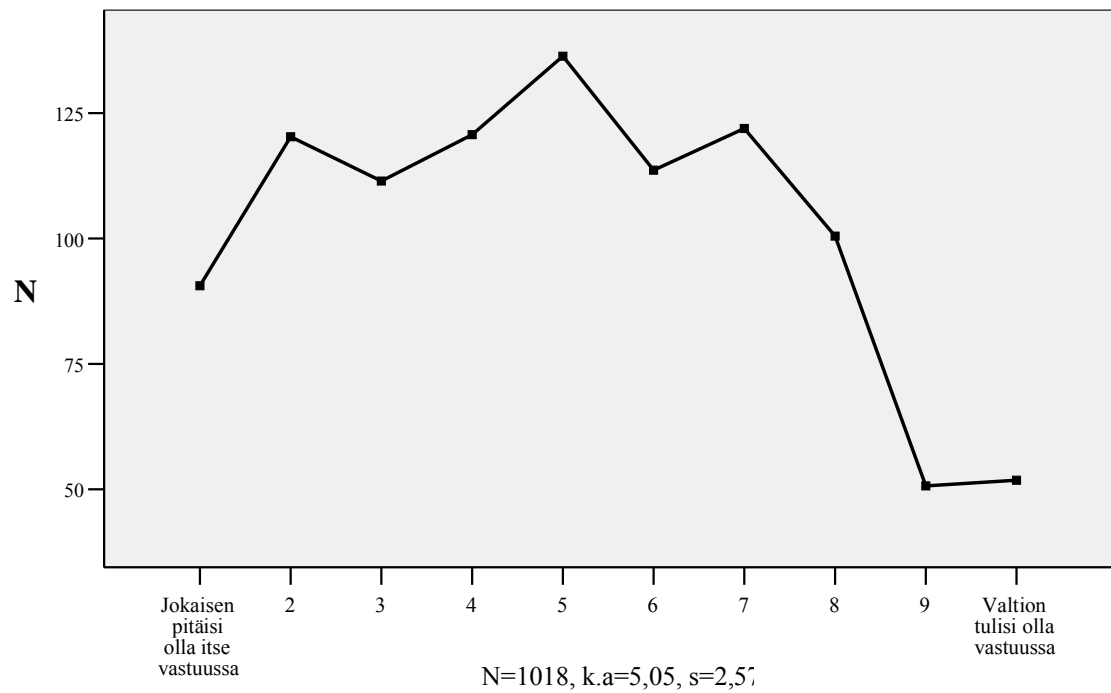
Kuvio 2 Vastaajien mielipiteet yksilön ja julkisen vallan vastuusta (N=tapausten määrä, k.a = vastausten keskiarvo, s= keskihajonta)

On kuitenkin syytä huomioida, että vastaajilta pyydettiin tässä kysymyksessä mieli- pidettä siitä kumman, yksilön vai julkisen vallan, tulisi ottaa *enemmän* vastuuta hyvinvoinnista. Kyse on siis valtion tai yksilön roolin kasvattamisesta, ei siitä, kuinka toivot- tavana tai tärkeänä kyseisen tahon vastuunottoa absoluuttisesti pidetään tai mikä tulisi olla työnjako sektorien välillä. Vastaukseen ei siis vaikuta pelkästään vastaajan mieli- pide hyvinvointivastuun toivottavasta jakautumisesta, vaan myös hänen käsityksensä sen tämänhetkisestä toteutumisesta. Tietyllä tavalla tällainen kysymyksen asettelu hei- jastaa todellista tilannetta. Esimerkiksi Ervasti (1996, 3) on painottanut että yksilön ar- vio hyvinvointipolitiikasta ei koskaan ole absoluuttinen, vaan mielipide muodostetaan suhteessa tämänhetkiseen tilanteeseen.

Jotta tutkittavasta ilmiöstä kuitenkin saataisi luotettavampi ja monipuolisempi kuva, on syytä laajentaa tarkastelua muuttujiin, joissa kysymyksenasettelu ei ole suhteellinen. Näissä kysymyksissä vastaajia pyydettiin määrittelemään millainen vastuunjaon yksilön ja valtion välillä tulisi olla sellaisissa keskeisissä sosiaalipoliittisissa kysymyksissä, kuin eläkkeiden ja asumisen järjestäminen. Vastaajan tuli jälleen sijoittaa mielipiteensä kymmenluokkaiselle asteikolle, jonka ääripäissä eläkkeiden järjestämisen osalta olivat ”jokaisen tulisi olla itse vastuussa eläkkeensä hankkimisesta” (arvolla 1) ja ”valtion tu- lisi olla vastuussa kaikkien eläkkeistä” (arvolla 10) ja asumisen järjestämisen osalta ”jo- kaisen tulisi olla vastuussa oman asumisensa järjestämisestä” (arvolla 1) ja ”valtion tu- lisi olla vastuussa asumisen järjestämisestä kaikille” (arvolla 10). Muuttujien jakaumat ja keskiarvot on esitetty kuvioissa 3 ja 4.

Kuvio 3 Vastaajien mielipiteet eläkkeiden järjestämisestä

Kuvio 4 Vastaajien mielipiteet asumisen järjestämisestä

Kuvioista nähdään, että mielipiteet jakautuvat suhteellisen tasaisesti eri vastausvaihtoehtojen välille. Yksittäisistä muuttujan arvoista suurimman kannatuksen saa molemmissa kysymyksissä arvo 5. Eläkkeiden järjestämisen suhteen mielipiteiden keskiarvo on 6, mikä tarkoittaa, että vastaajat keskimäärin painottavat eläkkeiden järjestämisessä hieman enemmän valtion vastuuta kuin yksityistä vastuuta. Asumisen järjestämisessä vastausten keskiarvo on 5,05, mikä on puolestaan hiukan lähempänä yksityisen kuin julkisen vastuun ääripäätä. Siirryttäessä suhteellisesta kysymyksestä absoluuttiseen, ja samalla yleisemmältä tasolta yksityiskohtaisempiin sosiaalipoliittisiin ongelmiin, asenteet muuttuivat siis korostamaan enemmän julkisen vastuun merkitystä. Tämä voi kertoa ainakin kahdesta asiasta. Ensinnäkin yleisellä tasolla on helpompaa kannattaa yksilön vastuun lisäämistä ja aktivoivaa politiikkaa. Asenteet kuitenkin muuttuvat kun kysymys tulee yksityiskohtaisemmista sosiaalipoliittisista ohjelmista, joiden vaikutukset ovat selvemmin nähtävissä. Toisaalta tulos kertoo todennäköisesti myös siitä, että vaikka yksilön vapautta ja vastuuta halutaan lisätä, pidetään valtiota kuitenkin keskimäärin yksilön kanssa vähintään yhtä tärkeänä vastuunkantajana keskeisissä sosiaalipoliittisissa kysymyksissä.

Kaikki tähän asti käsitellyt muuttujat ovat olleet akseleita yksilön ja valtion vastuun välillä. Tällainen polaarinen kysymyksenasettelu pakottaa vastaajat ajattelemaan julkista ja yksityistä vastuuta vastakkainasetteluna. Perinteisissä hyvinvointivaltiomalleissa asia usein nähdäänkin näin. Esimerkiksi Esping-Andersenin (1990) typologiassa liberaali hyvinvointivaltio selkeästi rakentuu yksilö-pilarin varaan ja sosiaalidemokraattinen regiimi puolestaan valtio-pilarin varaan. Yleisesti ajatellaan, että valtion roolin kasvattaminen passivoi yksilöä. Toisaalta yksilön, ja sitä kautta markkinoiden, roolin kasvattaminen puolestaan edellyttää vapaata kilpailua ja valtion mahdollisimman vähäistä puuttumista. Kuten Sihvo ja Uusitalo (1993, 10–11) tuovat esille, useissa tutkimuksissa on kuitenkin saatu tukea sille näkemykselle, että ihmiset voivat yhtä aikaa sekä toivoa yksilöltä kasvavaa vastuuta itsestään että pitää valtion hyvinvointia takaavaa roolia tärkeänä turvaverkkona. Omavastuu ja yhteisvastuu eivät siis välttämättä ole toisensa poisolkevia, vaan ihmiset voivat yhtä aikaa kannattaa sekä valtion antamia sosiaalisia tukuita että yksilön vapautta ja individualistisia arvoja. Tästä johtuen tarkastelemme tämän luvun lopuksi julkisen vallan vastuuta vielä pelkästään yhteiskunnan roolia käsittelevillä kysymyksillä. Näissä kysymyksissä vastaajat kertoivat mielipiteensä siitä, tulisiko yhteiskunnan huolehtia seuraavista tehtävistä:

- kansalaisten välisten suurten tuloerojen poistaminen,
- perustarpeiden, kuten ruuan, asunnon, vaatteiden, koulutuksen ja terveydenhoidon takaaminen ihmisille
- antaa ihmisille tunnustusta heidän teoistaan
- antaa nuorille ihmisille yhtäläiset mahdollisuudet kouluttautumiseen riippumatta perheen tuloista.

Vastausvaihtoehtoja oli kaikkiaan viisi, asteikon toisessa päässä arvolla 1 ”erittäin tärkeä” ja toisessa päässä arvolla 5 ”ei lainkaan tärkeää”. Muttujen prosenttijakaumat ja vastausten keskiarvot on raportoitu taulukossa 1.

Taulukko 1 Vastaaajien mielipiteet siitä minkälaisista asioista yhteiskunnan tulisi huolehtia

		Tukisiko yhteiskunnan huolehtia:			
		kansalaisten välisten suurten tuloerojen poistaminen	perustarpeiden, kuten ruuan, asunnon, vaatteiden, koulutuksen ja terveydenhoidon takaaminen ihmisille	antaa ihmisille tunnustusta heidän ansioistaan	antaa nuorille ihmisille yhtäläiset mahdollisuudet kouluttautumiseen riippumatta perheen tuloista
N		1025	1030	1021	1029
Erittäin tärkeää	1	30,5 %	68,6 %	39,2 %	78,4 %
	2	36,4 %	24,6 %	35,9 %	16,5 %
	3	22,5 %	4,7 %	16,3 %	3,1 %
	4	6,7 %	1,2 %	6,8 %	0,7 %
Ei lainkaan tärkeää	5	3,9 %	0,9 %	1,8 %	1,3 %
keskiarvo		2,2	1,4	2,0	1,3

Kaikissa kysymyksissä yli puolet vastaajista kokiva yhteiskunnan vastuun erittäin tärkeänä tai tärkeänä (vastausvaihtoehdot 1 tai 2). Julkisen vallan vastuuta korostetaan erityisesti koulutuksen ja perustarpeiden turvaamisen kohdalla. Näissä asioissa yli 90 % vastaajista piti yhteiskunnan roolia erittäin tärkeänä tai tärkeänä. Huomattavaa on myös, että valtion roolia pidettiin tärkeänä myös perusturvan ylittävissä asioissa, kuten tuloerojen poistamisessa ja tunnustuksen antamisessa. Tämä tulos vahvistaa edelleen sitä käsitystä, että vaikka yksilön halutaankin kantavan enemmän vastuuta itsestään, yhteiskunnan rooli nähdään sekä tärkeänä että laajana. Tällaiset näkemykset liittyvät selkästi sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion universaalisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteeseen.

Yleisesti tulokset siis antaisivat tukea lähinnä mm. Raija Julkusen (2001) esittämälle teorialle hyvinvointivaltion jälkiekspansivisesta vaiheesta. Hyvinvointivaltion roolin kasvattamisen ajan uskotaan olevan ohi ja etuuskien on viime vuosikymmeninä katsottu saavuttaneen huippunsa. Valtion roolia pidetään edelleen tärkeänä, eikä sen vastuuta haluta vähentää, mutta enää ei olla innokkaita kasvattamaan valtion vastuuta uusille alueille, kuten esimerkiksi vielä 1980-luvulla. Valtion roolia ei kuitenkaan haluta unohtaa tai vähätellä. Tulokset viittaavat myös siihen, että yksilön vastuu ja valtion vastuu ovat ainakin osittain itsenäisiä hyvinvoinnin tuottamisen pilareita ja yksilö voi yhtä aikaa pitää tärkeänä valtion laajaa hyvinvointivastuuta ja peräänkuuluttaa yksilön omaa aktiivisuutta.

7.1.2 Taustamuuttujien yhteys mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta

Logistisella regressioanalyysillä tarkastellaan erilaisten taustamuuttujien vaikutusta vastuuasenteisiin. Selitettävänä muuttujana analyysissä on jo tutuksi tullut kysymys yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Tämä oli ainoa yhteiskunnan ja yksilön vastuuta käsittelevistä muuttujista, joka esiintyi sekä vuoden 2000 että vuoden 1990 aineistoissa. Regressioanalyysiä varten alun perin kymmenluokkainen vastuumuuttuja dikotomisoitiin siten, että luokiksi muodostuivat ”yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta itsesään” ja ”julkisen vallan pitäisi ottaa enmmän vastuuta, että kaikilla on sitä mitä elämiseen tarvitaan”. Muuttuja on dikotomisoitu yhtäältä siksi, että sen jakauma on sangen vino, mistä aiheutuisi ongelmia mikäli muuttuja käsiteltäisiin jatkivana. Mielipiteen dikotomisointi on perusteltavissa myös sisällöllisesti. Huolimatta siitä, että vastuuasenteita usein mitataan moniportaisella asteikolla, niitä käsitellään kuitenkin, kuten tässäkin tutkimuksessa, enemmän tai vähemmän vaihtoehtoisina lähestymistapoina hyvinvoinnin ongelmaan.

Aluksi muuttujan validiutta vastuumielipiteen mittaajana testattiin keskiarvovertailun avulla vertailemalla mielipiteitä eläkkeiden ja asumisen järjestämisestä uuden dikotomisen muuttujan luokissa. Taulukossa 2 on raportoitu luokkakohtaiset keskiarvot, keskihajonnat sekä ANOVA-testin tuloksista F-testisuure, vapausasteet sekä p-arvo.

Taulukko 2 Keskiarvovertailu: Mielipiteet eläkkeiden ja asumisen järjestämisestä dikotomisoidun vastuuasenteen luokissa

		N	k.a	s	F, df, p
Mielipiteenne eläkkeen järjestämisestä (min =1=Jokaisen pitäisi olla itse vastuussa eläkkeensä hankkimisesta/ max =10= Valtion tulisi olla vastuussa kaikkien eläkkeistä)	Yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta itsestään	650	5,5	2,4	87,820.1,***
	Julkisen vallan pitäisi ottaa enemmän vastuuta	349	6,9	2,2	
Mielipiteenne asumisen järjestämisestä (min =1= Jokaisen pitäisi olla itse vastuussa oman asumisensa järjestämisestä / max=10=Valtion tulisi olla vastuussa asumisen järjestämisestä kaikille)	Yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta itsestään	654	4,5	2,4	88,416.1,***
	Julkisen vallan pitäisi ottaa enemmän vastuuta	355	6,0	2,6	

Nähdään, että yksityiskohtaisemmilla kysymyksillä on tilastollisesti merkitsevä yhteys yleisempään, dikotomiseen vastuumuuttujaan. Julkisen vallan vastuun lisäämistä kannattavat ovat keskimäärin myös sitä mieltä, että eläkkeissä ja asumisessa julkisen vallan tulisi kantaa päävastuu. Yksityisen vastuun lisäämistä kannattavat taas ovat enemmän sitä mieltä, että yksilön tulisi itse kantaa päävastuu asumisestaan ja eläkkeistään. Relatiivinen ja absoluuttinen kysymyksenasettelu antavat siis hyvin samansuuntaisia tuloksia. Näin ollen dikotomisoitua vastuumuuttujaa voidaan pitää suhteellisesta

asetelmastaan huolimatta hyvänä mittarina mielipiteelle yksilön ja julkisen vallan vastuusta.

Selittäviä muuttujia analyysissä on yhdeksän: sukupuoli, ikä, siviilisääty, tulot, elämäntilanne, lasten määrä, poliittinen kanta, luottamus toisiin ihmisiin, luottamus instituutioihin sekä tutkimuksen tekovuosi. Analyysiin olisi ollut teorian pohjalta mielenkiintoista sisällyttää selittävinä muuttujina myös koulutus ja yhteiskuntaluokka. Näiden muuttujien on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan yhteydessä hyvinvointivaltion kannatukseen. Valitettavasti käytetyssä aineistossa yhteiskuntaluokan havaintoarvoja oli koodattu virheellisesti ja koulutuksen luokkien selitteitä ei ollut vuoden 1990 aineiston osalta saatavilla, joten näitä muuttujia ei voitu analyysissä hyödyntää.

Analyysissä käytetty ikämuuttuja on jatkuva miniminä 18-vuotiaat. Siviilisäädyltä on kuusi kategoriaa: naimisissa, avoliitossa, leski, eronnut, asumuserossa, ei ole koskaan ollut naimisissa. Referenssiluokkana analyysissä oli naimattomien ryhmä. Tulomuuttuja (mk/vuosi) muodostettiin aiemmin kuvatusti muuntamalla vuoden 1990 tulot vuoden 2000 tasolle. Tulomuuttujalla on kolme luokkaa: alle 60 000 mk vuodessa, 60 000 – 180 000 mk vuodessa ja yli 180 000 mk vuodessa (referenssikategoria). Poliittista kantaa mitattiin aineistossa kymmenluokkaisella vasemmisto–oikeisto akselilla. Muuttujaa käsitellään analyysissä jatkuvana siten että minimiarvona on 1, vasemmisto, ja maksimiarvona 10, oikeisto. Elämäntilanteella on analyysissä viisi luokkaa: työlliset (yksityisyrittäjät ja palkkatyössä olevat), eläkeläiset, opiskelijat, työttömät sekä kotiäidit ja muut aikaisempiin ryhmiin kuulumattomat. Referenssiluokkana tällä muuttujalla käytettiin työllisten ryhmää. Lasten määrän suhteen käytettiin dikotomista muuttujaa, jossa kysyttiin, onko vastaajalla elämänsä aikana ollut lapsia. Referenssiluokkana käytettiin lapsettomia. Kysymyksellä ei tarkoitettu vain kotona asuvia alle 18-vuotiaita huollettavia, vaan vastaajan lasten lukumäärää mukaan lukien aikuiset lapset. Tutkimuksen tekovuoden osalta referenssiluokkana oli vuosi 1990 ja sukupuolen osalta referenssiluokkana oli nainen. Luottamusta toisiin ihmisiin mittaavan kaksiluokkaisen muuttujan kategoriat olivat ”Useimpiin voi luottaa” ja ”Ei voi olla liian varovainen”, joista jälkimmäinen toimi analyysissä referenssiluokkana. Luottamusta instituutioihin mitattiin jatkuvalla keskiarvosummamuuttujalla, joka on muodostettu kahdestatoista kategorisesta muuttujasta, jossa kysyttiin, kuinka paljon vastaajat luottivat seuraaviin tahoihin: kirkko, puolustusvoimat, koulutusjärjestelmä, lehdistö, ammattiliitot, poliisi, eduskunta, valtion virkamieskunta, sosiaaliturvajärjestelmä, Euroopan Unioni (vuonna 2000)/Euroopan Yhteisö (vuonna 1990), oikeuslaitos ja suuryritykset. Muodostetun keskiarvosummamuuttujan minimiarvo on yksi (luottaa hyvin paljon) ja maksimiarvo 4 (ei luota lainkaan).

Liitessä 3 näkyvät vastaajajoukon kuvailevat tunnusluvut selittävien muuttujien osalta. Ensiksi on syytä huomioda, että aineisto painottuu vuoteen 2000, jolloin kerätty aineisto muodostaa yli 60 % yhdistetystä aineistosta. Koska aineisto on painotettu iän ja

sukupuolen mukaan, on naisia painotetussa aineistosta hieman yli puolet (52 %) ja eri ikäluokat ovat väestön ikäjakauman mukaisesti edustettuina (iän keskiarvo 46,7 vuotta). Painottamattomassa aineistossa naisia oli hieman vähemmän eli 50,2 % ja iän keskiarvo oli hieman alhaisempi 44,9 vuotta. Noin puolet vastaajista on naimisissa, avoliitossa elää noin 18 % ja reilut 15 % ei ole koskaan ollut naimisissa. Leskiä ja eronneita tai asumuserossa eläviä oli kumpiakin hieman alle 10 %. 71 %:lla vastaajista oli lapsia. Alle 60 000 mk vuodessa tienavia on vastaajista noin 16 %, lähes puolet kuului keskituloisiin eli ansaitsevat 60 000 mk:sta 18 000 mk:aan vuodessa. Loput noin 35 % ansaitsevat vuodessa yli 180 000 mk. Vastaajista suurin osa (53,4 %) oli työllisiä eli palkkatyössä tai yksityisyrittäjiä. Eläkeläisiä vastaajista oli 23,9 %, opiskelijoita 12,6 %, työttömiä 6,3 % ja kotiäitejä tai muussa aiempiin ryhmiin kuulumattomassa elämäntilanteessa olevia yhteensä 3,8 %. Poliittisen kannan keskiarvo oli 5,9 eli hieman vastausvaihtoehtojen keskikohdasta oikeiston suuntaan. Vastaajista noin 60 % luotti kanssaihmissiinsä 40 % ollessa sitä mieltä, että ei voi olla liian varovainen. Luottamus instituutioihin oli keskiarvoisesti 2,41, kun jatkuvan summamuuttujan minimi on 1 (hyvin paljon) ja maksimi 4 (ei lainkaan).

Regressioanalyysi suoritettiin kahdessa osassa. Ensin testattiin kunkin selittävän muuttujan vakioimattomat päävaikutukset selitettävään muuttujaan. Tämä kertoo, onko selittävällä muuttujalla vaikutusta selitettävään ilmiöön, kun muiden tekijöiden vaikutusta ei oteta huomioon. Tämän jälkeen selittävien muuttujien yhteyttä ilmiöön testattiin niin, että muiden selittävien muuttujien vaikutukset oli vakioitu.

Taulukossa 3 näkyvät selittävien muuttujien vakioimattomat päävaikutukset. Taulukossa raportoidaan Khin neliötestin χ^2 -testisuure (χ^2), vapausasteet (df) ja p-arvo. Tilastollisen merkitsevyyden rajana pidetään tässä tutkimuksen vaiheessa 90 %:n luottamustasoa normaalin 95 %:n sijasta. Tämä siksi, että tilastollinen merkitsevyys toimii perusteena muuttujien sisällyttämiselle seuraavan vaiheen monimuuttujamalleihin. Korkeampaan tilastollisen merkitsevyyden rajaa on syytä käyttää, jotta oleellisia muuttujia ei sivuuteta analyysistä ainoastaan jonkin tavaksi muodostuneen rajan takia (Hosmer & Lemeshow 2000, 95).

Taulukko 3 Logistinen regressioanalyysi: sosiodemografisten taustamuuttujien ja luottamuksen vakioimattomat päävaikutukset mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta

	χ^2	df	p-arvo
poliittinen kanta	49,957	1	0,000
sukupuoli	10,672	1	0,001
siviilisääty	7,236	4	0,124
elämäntilanne	28,388	4	0,000
tuloluokka	2,188	2	0,335
tutkimuksen tekovuosi	14,293	1	0,000
ikä	17,192	1	0,000
onko lapsia	2,021	1	0,155
luottamus instituutioihin	0,816	1	0,366
luottamus ihmisiin	0,307	1	0,580

Taulukosta 3 nähdään, että poliittisella kannalla, sukupuolella, elämäntilanteella, tutkimuksen tekovuodella ja iällä on yksinään, ilman muiden muuttujien vaikutuksen huomioimista, tilastollisesti merkitsevä yhteys mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Koska siviilisäädyllä ja lasten määrällä ei ollut yhteyttä vastuuasenteisiin, voidaan laajemmin sanoa, että perhetilanteella ei näyttäisi olevan yhteyttä mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Yhtäältä perheellisillä on perheettömiä enemmän mahdollisuuksia turvata hyvinvointinsa ilman julkista apua jakamalla vastuuta perheen sisällä, toisaalta he hyötyvät monista universaaleista tuista ja etuuksista (kuten äitiyspäiväraha ja lastenhoito). Nämä tekijät voivat vetää asenteita riskittäisiin suuntiin, vaikka valitettavasti tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista tutkia tätä asetelmaa lähemmin.

Niin ikään taulukossa 3 raportoitujen tulosten valossa, tuloilla ei myöskään näyttäisi olevan vaikutusta vastuuasenteisiin. Tämä tulos on hieman yllättävä, koska perinteisesti (ks. mm. Ervasti 1996, 47) tuloilla on nähty olevan yhteys hyvinvointivaltion kannatukseen. Voidaankin kyseenalaistaa toimiiko näin karkeasti jaoteltu tulomuuttuja riittävän hyvänä erottelijana tulotasolle. Toisaalta joissakin tutkimuksissa (mm. Sihvo & Uusitalo 1993; Oorschot 2001) on todettu, että tulotaso ainoastaan välittää sosioekonominen aseman sekä poliittisen kannan vaikutuksen, eikä sillä olisi sinällään vaikutusta hyvinvointivaltion kannatukseen. Näissäkin tapauksissa kuitenkin tuloilla oli yhteys ilmiöön ennen yllämainittujen tekijöiden vakioimista.

Yllättävää on myös, että luottamuksella niin instituutioihin kuin yksilöihinkään ei havaittu olevan mitään yhteyttä mielipiteisiin yksityisen ja julkisen vallan vastuusta. Kuitenkin esimerkiksi Bergmarkin ym. (2000) mukaan luottamuksella järjestelmän toimintaan on keskeinen rooli solidaarisuuden määrittäjänä. Luottamuksen instituutioiden korruptoitumattomuuteen ja oikeudenmukaiseen toimintaan pitäisi lisätä

julkisten järjestelmien kannatusta. Yleisen luottamuksen kanssaihmiin puolestaan pitäisi aikaisempien tutkimustulosten perusteella vähentää epäilyjä esimerkiksi sosiaaliturvan väärinkäytöstä ja veronkierrosta, jotka ovat omiaan alentamaan julkisten järjestelmien kannatusta.

Seuraavaksi edellisessä vaiheessa tilastollisesti merkitsevistä taustamuuttujista muodostettiin monimuuttujamalli. Taulukossa 4 esitetään mallit, joissa on yksi kerrallaan vakioitu selittävien muuttujien vaikutuksia. Taulukossa raportoidaan muuttujaluokittain vedonlyöntisuhteet (ExpB), joiden voimakkuudet ovat suhteessa kunkin muuttujan referenssiluokkaan. Referenssiluokan oletetaan saavan arvon yksi. Lisäksi taulukossa on raportoitu vedonlyöntisuhteiden 95 %:n luottamusväli sekä tähtisymbolein ilmaistuna muuttuja- ja luokkakohtaiset p-arvot, jotka kertovat kyseisen muuttujan tai luokan (suhteessa referenssiluokkaan) tilastollisesta merkitsevyydestä. Taulukon alareunassa on kunkin mallin osalta raportoitu Khin neliö –testisuure (χ^2), vapausasteineen (df) sekä p-arvo, jotka kertovat mallin hyvyydestä. Lisäksi raportoidaan Nagelkerken Pseudo R², joka kertoo mallin selityksasteen.

Taulukko 4 Logistinen regressioanalyysi: Sosiodemografisten taustamuuttujien vakioidut päävaikutukset mielipiteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta

	MALLI 1		MALLI 2		MALLI 3		MALLI 4		MALLI 5	
	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv
Tutkimuksen tekovuosi	***		***		***		**		**	
1990	1,577	1,227 - 2,027	1,575	1,224 - 2,025	1,533	1,190 - 1,975	1,448	1,110 - 1,887	1,508	1,161 - 1,960
2000	(a)		(a)		(a)		(a)		(a)	
Poliittinen kanta	***		***		***		***		***	
(1=vasemmisto, 10=oikeisto)	1,206	1,140 - 1,275	1,205	1,139 - 1,274	1,216	1,149 - 1,287	1,204	1,137 - 1,276	1,200	1,133 - 1,271
Sukupuoli			*		*		*		*	
Mies			1,328	1,052 - 1,678	1,299	1,027 - 1,644	1,288	1,009 - 1,645	1,316	1,032 - 1,679
Nainen			(a)		(a)		(a)		(a)	
Ikä					***		(nfs)			
					0,986	0,979 - 0,992				
Elämäntilanne							*		***	
kotiäiti ja muut							0,674	0,360 - 1,260	0,720	0,386 - 1,343
Eläkkeellä							0,785	0,525 - 1,174	0,591	*** 0,446 - 0,784
opiskelija							1,150	0,735 - 1,798	1,402	0,941 - 2,090
työtön							0,517	** 0,317 - 0,843	0,519	** 0,319 - 0,846
palkkatyössä							(a)		(a)	
χ^2	62,902		68,604		85,990		94,228		90,498	
df	2		3		4		8		7	
p-arvo	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000	
Nagelkerke Pseudo R2	0,062		0,068		0,084		0,094		0,091	

***=p<0,000 **=P<0,01 *=p<0,05 ,=p<0,01 (nfs)=p>0,05 (a)=referenssiluokka, arvo 1

Taulukossa 4 raportoitu logistinen regressioanalyysi on suoritettu askeltaen siten, että muuttujia on vakioitu yksi kerrallaan. Mallissa 1 on ensin vakioitu tutkimuksen tekovuoden ja poliittisen kannan vaikutus. Huomataan, että molempien muuttujien yhteys vastuuasenteisiin pysyy tilastollisesti merkitsevänä, kun toisen vaikutus vakioidaan. Tutkimuksen tekovuodella on tilastollisesti merkitsevä yhteys mielipiteisiin, kuitenkin eri suuntaan kuin teorian pohjalta oli odotettavissa. Vuonna 1990 tutkimukseen vastanneet olivat vuonna 2000 vastanneita todennäköisemmin sitä mieltä, että yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Tämä suunta on ristiriidassa perinteisten, hyvinvointivaltion legitimitietin murtumista ennustavien teorioiden kanssa. Selitykseksi eivät kelpaa talouden suhdannevaihtelut, joiden on todettu vaikuttavan hyvinvointivaltion kannatukseen (ks. Forma 1999; Sihvo & Uusitalo 1993), koska molempina tutkimuksen tekovuosina elettiin korkeasuhdanteen aikaa. Selityksenä asenteiden yllättävään muutossuntaan saattaa olla se, että tämän aineiston vuodet sijoittuvat Suomen historian syvimmän laman molemmille puolille. Vuosi 1990 kuului vielä koko 1980-luvun jatkuneeseen nousukauteen. Hyvinvointivaltion etuudet olivat huipussaan ja niitä oli kasvatettu koko 80-luvun ajan. Vaikka vuonna 2000 lamasta oli kulunut vuosia ja elettiin jo uutta nousukautta, voidaan olettaa, että lama jätti pitkäkestoisempia jälkiä ihmisten mielipiteisiin julkisen vallan vastuusta. Laman aikana hyvinvointivaltion tulonsiirtoja ja palveluja leikattiin voimakkaasti ja tulos heijastelee kenties halua palauttaa etuudet lamaa edeltäneelle suhteelliselle tasolle. Tämä tulos ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että mielipiteet olisivat pysyvästi valtion hyvinvointivastuun kasvattamisen puolella, kuten esimerkiksi vielä 1980-luvulla (Forma 1999, 53).

Toisin kuin tutkimuksen tekovuosi, poliittinen kanta käyttäytyi odotusten mukaisesti. Mitä vasemmistolaisempaa aatemaailmaa vastaaja edusti sitä todennäköisemmin hän suosi julkisen vallan vastuun lisäämistä yksilön oman vastuun lisäämisen sijaan. Monissa tutkimuksissa poliittisen kannan onkin katsottu olevan yksi voimakkaimmista hyvinvointivaltion kannatukseen liittyvistä taustamuuttujista (mm. Sihvon ja Uusitalon 1992; Oorschot 2001). Perinteinen vasemmisto-oikeisto jako liittyy erottamattomasti jo hyvinvointivaltion syntyhistoriaan, koska valtiopainotteinen sosiaalidemokraattinen hyvinvointivaltio oli, kuten nimestäkin voidaan päätellä, pitkälti sosiaalidemokraattisen poliittisen liikkeen aikaansaannosta. Niissä maissa, missä liberaaleilla ja konservatiiveilla oli määräävämpi asema politiikassa, syntyi huoimattavasti kevyemmällä julkisella panostuksella varustettuja hyvinvointivaltiomalleja. Tässä tutkimuksessa poliittinen kanta erottelee edelleen voimakkaasti mielipiteitä hyvinvoinnin vastuunjaosta. Voidaankin todeta, että hyvinvointivaltion alkutaipaleella vaikuttaneet ideologiat ovat edelleen ajankohtaisia, eikä löydetä ainakaan yksiselitteistä tukea sille olettamukselle, että hyvinvointivaltioon suhtauduttaisiin nykyisin enemmän käytännöllisesti kuin ideolo-

gisesti ja puoluekannan arvo selittävänä muuttujana olisi sitä kautta vähenemässä (vrt. Allart, Sihvo & Uusitalo 1992, 49).

Mallissa 2 lisättiin edelliseen yksi muuttuja eli vakioitiin sukupuolen vaikutus mieli-piteeseen yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Kaikki kolme selittävää muuttujaa pysyivät merkitsevinä, eikä tutkimuksen tekovuoden ja poliittisen kannan suhteen tapahtunut merkittäviä muutoksia. Sukupuolen yhteys ilmiöön kuitenkin heikkeni, kun vuoden ja poliittisen kannan vaikutus vakioitiin. Koska tutkimuksen tekovuosien välillä ei ole tapahtunut muutoksia väestön sukupuolijakaumassa, on todennäköistä, että tähän tulokseen vaikuttavat naisten ja miesten eroavaisuudet poliittisen kannan suhteen. Näin osa poliittisen kannan vaikutuksesta kanavoituu sukupuolen kautta. Sukupuolella on kuitenkin myös yksinään vaikutusta vastuuasenteisiin. Perinteisesti naisten julkista vastuuta painottaviin asenteisiin on nähty syynä toisaalta naisten miehiä suurempi riippuvuus hyvinvointivaltion tulonsiirroista, palveluista ja työpaikoista ja toisaalta naisten huolenpitoa ja yhteisvastuuta korostava arvomaailma (Hernes 1987, 44–45; Deitch, 1988; Forma 1999,73)

Mallissa 3 vakioitiin edelleen iän vaikutus, joka ei sekään tuonut muutoksia aikaisempien malliin otettujen muuttujien suhteen. Kuten edelliset muuttajat, myös iän yhteys vastuumielipiteisiin on muiden selittäjien vakioinnin jälkeenkin tilastollisesti merkitsevä. Julkisen vallan vastuun kannatus lisääntyy iän myötä, mikä on todettu jo aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Oorschot 2001, Forma 1999). Syynä tähän on pidetty mm. nuorten pienempää todennäköisyyttä sairastua tai joutua työkyvyttömäksi ja sitä, että nuorilla ei vielä ole vastuuta puolison tai lasten hyvinvoinnista. (Oorschot 2001, 38, 49)

Mallissa 4 vakioitiin lopuksi elämäntilanteen vaikutus. Elämäntilanteen vakioiminen ei vaikuttanut muiden muuttujien yhteyksiin selitettävään ilmiöön, mutta poisti iän tilastollisesti merkitsevän yhteyden. Vaikuttaa siis siltä, että ikä ei sinällään ole yhteydessä vastuuasenteisiin, vaan se välittää elämäntilanteen vaikutuksen tutkittavaan ilmiöön. Elämäntilanteen suhteen työttömät erosivat tilastollisesti merkitsevästi palkkatyössä olevista (referenssiryhmä). Työttömät kannattivat selkeästi enemmän julkisen vallan vastuuta, mikä on selitettävissä heidän muita suuremmalla riippuvaisuudella julkisista tulonsiirroista ja palveluista. Hyvinvointivaltiorippuvaisten ryhmien muita positiivisemmista asenteista on saatu vastaavia tuloksia mm. Gilljamin ja Nilssonin (1985, 133–136) sekä Sihvon (1990, 148) tutkimuksissa. Mallissa 5 jätettiin pois edellisessä mallissa tilastollisen merkitsevyyden ulkopuolelle jäänyt ikä-muuttuja. Nyt myös eläkeläiset eroavat työllisistä tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Ikääntyneet ovat yhtäältä riippuvaisia eläkkeistä toisaalta hyvinvointivaltion tarjoamista sairaanhoitopalveluista ja tämän vuoksi vastuuasenteissaan valtiomyönteisempiä. Tämä yhteys peittyy mallissa 4, koska korkealla iällä ja eläkeläisyydellä on voimakas yhteys.

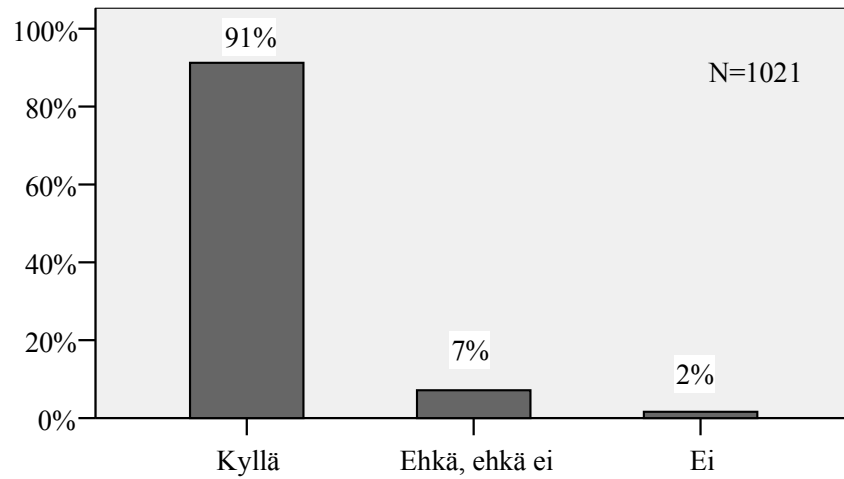
Mallien selitysasteet ovat alle 0,1 eli suhteellisen vaatimattomia, mitä osaltaan selittää joidenkin oleellisten muuttujien, kuten koulutus ja sosioekonominen luokka, puuttuminen analyysistä. Näitä muuttujia ei aineiston puutteellisuuden vuoksi voitu hyödyntää. Lisäksi vastuumielipiteisiin vaikuttavat monet arvot ja tunnesiteet erilaisiin ryhmiin (mm. Oorschot 2001, 48), jotka on tässä tutkimuksessa rajattu käsittelyn ulkopuolelle.

7.2 Vapaaehtoinen vastuunotto – yksilö vs. yhteisö

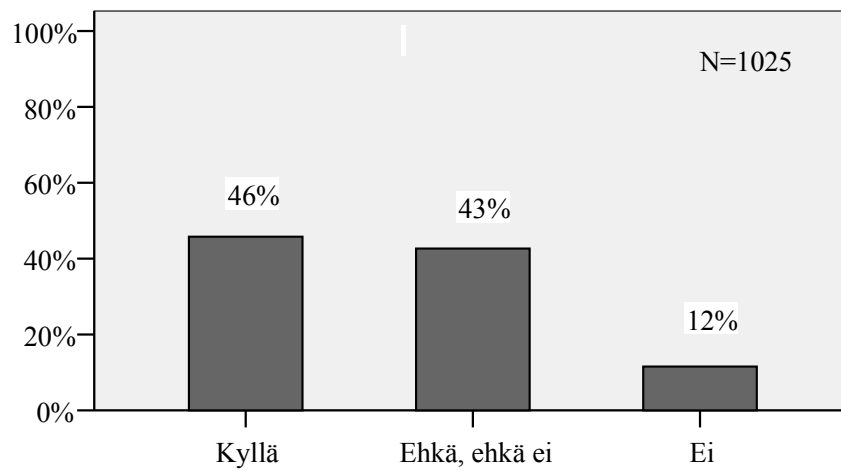
Vapaaehtoista vastuunottamista tarkasteltiin yhtäältä asenteiden, toisaalta toiminnan kautta. Tässä tutkimuksessa pyritään pelkän vapaaehtoistyöaktiivisuuden lisäksi kuvaamaan laajemminkin vapaaehtoiseen vastuunottoon liittyviä asenteita sekä näiden asenteiden yhteyttä vapaaehtoistyöaktiivisuuteen. Lisäksi regressioanalyysin avulla tarkastellaan lähemmin vapaaehtoistyöhön yhteydessä olevia taustamuuttujia sekä ajallista muutosta 1990-luvun aikana. Lopuksi tuodaan vapaaehtoinen vastuunotto yhteen edellisessä kappaleessa käsitellyn julkisen vastuun kanssa ja tarkastellaan onko vastuuasenteilla yhteyttä vapaaehtoistyön tekemiseen tai siinä tapahtuneeseen muutokseen.

7.2.1 *Suomalaisten vapaaehtoiseen vastuunottoon liittyvät asenteet ja toiminta vuonna 2000*

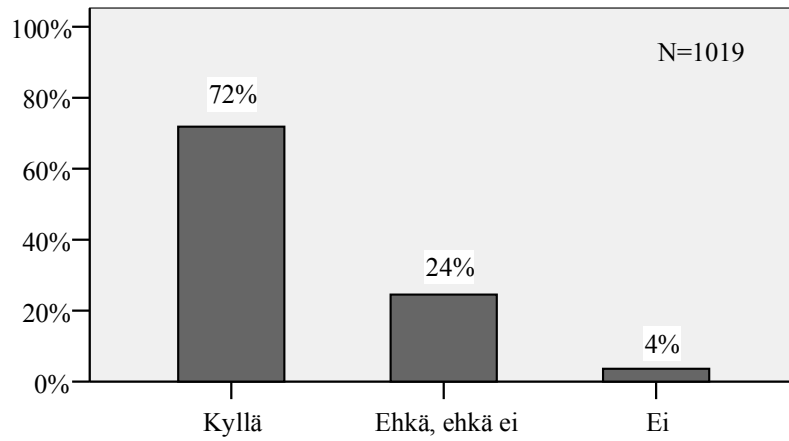
World Values Surveyn vuoden 2000 aineiston kysymyksissä 81a–e pyydettiin vastaajia kertomaan olisivatko he valmiita tekemään jotain parantaakseen seuraavien tahojen elinoloja: a) perhe, b) naapurusto/lähialue, c) maamme vanhukset, d) maahanmuuttajat maassamme, e) sairaat ja vanhukset maassamme. Näiden kysymysten avulla tarkastellaan vastaajien asenteita ja valmiutta vapaaehtoiseen vastuun ottamiseen. Alkuperäisessä aineistossa vastausvaihtoehtoina olivat 1) kyllä, ehdottomasti, 2) kyllä, 3) ehkä, ehkä ei, 4) ei ja 5) ei missään tapauksessa. Koska erityisesti luokassa 5 oli hyvin vähän tapauksia, mikä vaikeutti myöhempää ristiintaulukointia, muuttuja uudelleenluokiteltiin yhdistämällä luokat 1 ja 2 luokaksi ”kyllä” ja luokat 4 ja 5 luokaksi ”ei”. Kuvioissa 5–9 on esitetty muuttujien jakaumat.

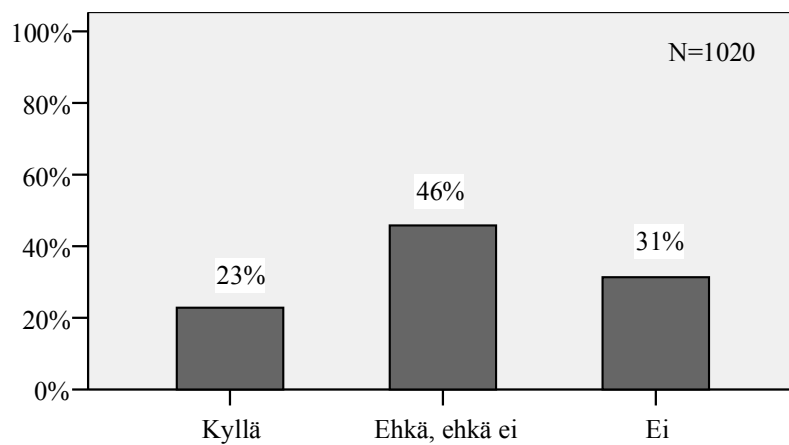
Kuvio 5 Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne perheenne hyvinvointia?

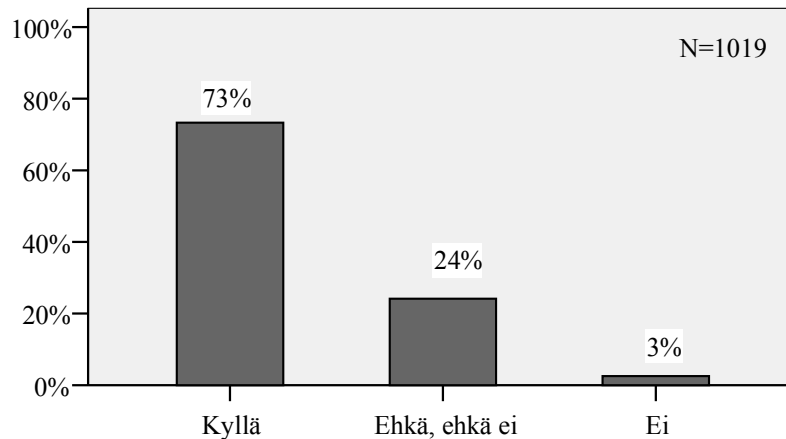
Kuvio 6 Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne lähialueenne/naapurustonne hyvinvointia?

Kuvio 7 Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne maamme vanhusten hyvinvointia?

Kuvio 8 Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne maahanmuuttajien hyvinvointia maassamme?

Kuvio 9 Prosenttijakauma: Oletteko valmis tekemään jotain parantaaksenne maamme sairaiden ja vammaisten elinoloja?

Kuviosta 9 huomataan odotettavasti, että oman perheen hyvinvointiin oltiin valmiita panostamaan eniten. 91 % vastaajista oli valmiita tekemään jotain parantaakseen perheensä elinoloja ja vain 2 % ei osoittanut siihen kiinnostusta. Seuraavaksi eniten oltiin valmiita toimimaan sairaiden ja vammaisten (73 %) sekä maamme vanhusten (72 %) elinolojen parantamiseksi. Vähän alle puolet (46 %) vastaajista olisi valmis tekemään jotain parantaakseen naapurustonsa tai lähialueensa ihmisten elinoloja. Selkeästi välinpitämättömmimmän suhtauduttiin maahanmuuttajien tilanteeseen. Vain 23 % oli valmis tekemään jotain parantaakseen heidän elinolojaan.

Tulokset heijastavat tutkielman alussa käsiteltyä solidaarisuuden motiiveja ja ajatusta solidaarisuuden kehämäisestä muodosta (Spicker 1991, 3–14). Yhteenkuuluvuuden ja läheisyyden tunteella näyttäisi olevan vaikutusta suoran solidaarisuuden asenteisiin. Lähes jokainen tuntee voimakasta yhteenkuuluvuuden ja läheisyyden tunnetta omaa perhettään kohtaan. Myös maamme vanhuksiin on helppo samaistua, koska kyse on ikäryhmästä, johon jokaisella on kontakteja ja johon jokainen tulemme lopulta kuulumaan. Maahanmuuttajat puolestaan ovat monella tapaa erilaisia ja lisäksi ryhmä, johon vain pienellä osalla suomalaisista on aitoja kontakteja. Tämä ryhmää kohtaan tuntee siis vähiten yhteenkuuluvuutta ja sitä kautta vähemmän solidaarisuutta.

Tulokset alleviivaavat jo aikaisemmin luvussa 5.3 esiin tullutta ongelmaa vapaaehtoiselle vastuunotolle ominaisesta epätasa-arvoisuudesta. Halu auttaa ei jakaudu tasaisesti kaikkien ihmisryhmien kesken ja on hyvin mahdollista, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ihmiset, kuten maahanmuuttajat, jäävät tällaisen yhteisöllisen vastuunkannon ulkopuolelle. Uskon, että samansuuntaisia vastauksia olisi saatu, mikäli olisi kysytty esimerkiksi halukkuutta auttaa sellaisia marginaalisia ihmisryhmiä kuin alkoholistit ja huumeiden käyttäjät. Vapaaehtoinen auttaminen riippu siis osaltaan ih-

misten kokemasta yhteenkuuluvuudentunteesta ja sympatioista autettavaa ihmisryhmää kohtaan.

Vaikka halu auttaa jakautuu epätasaisesti eri ryhmien välillä, suomalaiset ovat tämän aineiston valossa hyvinkin valmiita ojentamaan auttavan kätensä. Eri asia kuitenkin on, kuinka paljon tästä halusta kanavoituu varsinaiseksi toiminnaksi ja sellaiseksi yhteisölliseksi vastuunkantamiseksi, jota hyvinvoinnin sekataloudessa peräänkuulutetaan. Aineiston kysymyksissä 5b_a–o keskitytäänkin toteutuneeseen toimintaan. Vastaaajaa pyydettiin kertomaan, tekeekö hän vapaaehtoistyötä erilaisten aihepiirien parissa. Vapaaehtoistyön aihepiirejä oli aineistossa 14: vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi; kirkko tai muu uskonnollinen yhteisö; opinto-, taide, musiikki- tai kulttuurijärjestö; ammattiyhdistys; puolue tai puolueyhdistys; paikallinen yhteistyö sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asuntotilanne, rodullinen tasa-arvo; kehitysmaiden auttaminen ja ihmisoikeudet; luonnonsuojelu-, ympäristö- ja eläintenoikeusliikkeet; muu ammatillinen yhdistys kuin ammattijärjestö; nuorisotyö; urheilu- tai virkistystoiminta; naisryhmät; rauhanliike sekä muut ryhmät. Eri vapaaehtoistyön muotoja mittaavista kysymyksistä muodostettiin lisäksi yhdistetty muuttuja, joka kertoo tekeekö vastaaja vapaaehtoistyötä yhdessä tai useammassa yllä mainitussa muodossa eli osallistuuko hän vapaaehtoistyöhön vai ei. Vastaaajien prosenttijakaumat kunkin ryhmän kohdalta löytyvät taulukosta 5

Taulukko 5 Vastaaajien osallistuminen vapaaehtoistyöhön erilaisissa järjestöissä

Tekeekö vastaaja vapaaehtoistyötä?	Kyllä	Ei
a) vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi	7,4 %	92,6 %
b) kirkko tai muu uskonnollinen yhteisö	7,1 %	92,9 %
c) opinto-, taide-, musiikki- tai kulttuurijärjestö	6,5 %	93,5 %
d) ammattiyhdistys	5,7 %	94,3 %
e) puolue tai puolueyhdistys	4,2 %	95,8 %
f) paikallinen yhteistyö sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asuntotilanne, rodullinen tasa-arvo	1,9 %	98,1 %
g) kehitysmaiden auttaminen tai ihmisoikeudet	3,3 %	96,7 %
h) luonnonsuojelu-, ympäristö- ja eläintenoikeusliikkeet	3,0 %	97,0 %
i) muu ammatillinen yhdistys kuin ammattijärjestö (esim. tieteellinen seura yms.)	3,9 %	96,1 %
j) nuorisotyö (partio, nuorisoseura yms.)	4,6 %	95,4 %
k) urheilu- tai virkistystoiminta	12,4 %	87,6 %
l) naisryhmät	2,7 %	97,3 %
m) rauhanliike	1,2 %	98,8 %
n) terveyteen liittyvät vapaaehtoisjärjestöt	4,4 %	95,6 %
o) muut ryhmät	6,1 %	93,9 %
Tekeekö vastaaja vapaaehtoistyötä jossakin yllämainitussa järjestössä?	40 %	60 %

Taulukosta 5 nähdään, että vastaajista 40 % osallistui jonkinlaiseen vapaaehtoistyöhön tutkimuksen tekemisen aikaan. Tämä vastaa erittäin hyvin

viimeaikaisia vastaavia tutkimuksia, joissa vapaaehtoistyöaktiivisuus Suomessa on asettunut 30–40%:iin (Matthies 2006d; Yeungin 2002). Käsitys siitä, että vapaaehtoistyöaktiivisuus on Suomessa verrattaen korkeaa, saa jälleen vahvistusta. Seuraavan luvun regressioanalyysissä tullaan tarkastelemaan paremmin sitä, onko vapaaehtoistyöaktiivisuus kasvanut vuosien 1990 ja 2000 välillä. Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa (mm. Yeung 2002), suosituin vapaaehtoistyön kenttä oli urheilu- ja virkistystoiminta. Aikaisempien tutkimusten tavoin myös tässä aineistossa suosittuja vapaaehtoistyön alueita ovat vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten ja huonoosaisten auttamiseksi sekä vapaaehtoistyö kirkon tai muun uskonnollisen yhteisön piirissä. Vaikka kaikkilla vapaaehtoistyön saroilla voidaan olla vaikuttamassa lähimmäisten hyvinvointiin, selkeimmin hyvinvointivastuu liittyy vapaaehtoistyöhön vanhusten, vammaisten tai huonoosaisten parissa. Myös vapaaehtoistyötä terveyteen liittyvissä vapaaehtoisjärjestöissä ja nuorisotyössä sekä paikallista yhteistyötä sellaisissa asioissa kuin köyhyys, työttömyys, asuntotilanne ja rodullinen tasa-arvo, voidaan ajatella suhteellisen suorasti hyvinvointivastuun kantamisena. Lisäksi ainakin osa kirkon ja muiden uskonnollisten yhteisöjen parissa tehdystä vapaaehtoistyöstä kohdistuu heikompiosaisien tukemiseen (esim. pelastusarmeija ja diakoniatyö). 29 % vastaajista toimi joissakin näissä vapaaehtoistyön muodoissa.

Kun verrataan valmiutta auttamiseen ja varsinaista toimimista vapaaehtoistyössä, huomataan, että valtaosa auttamishalusta ja hyvistä aikeista ei toteudu toiminnaksi asti, ainakaan järjestäytyneen vapaaehtoistyön kautta. Siinä missä yli puolet vastaajista olisi valmiita tekemään jotain parantaakseen vanhusten, sairaiden ja vammaisten elinoloja maassamme, vain 7,4 % tekee vapaaehtoistyötä vanhusten-, vammaisten ja huonoosaisten parissa. Vaikka lukuun otettaisiin laajemminkin hyvinvointiin liittyvät vapaaehtoistyön muodot, on aktiivisuus vain 29 %. Tähän voidaan löytää useita mahdollisia syitä, joita ei tämän tutkimuksen puitteissa voida testata. Luvun 5.3.3 perusteella yksi keskeinen syy lienee ajanpuute. Vaikka halua osallistua vapaaehtoistyöhön olisikin, vievät työelämä, perhe ja muut harrastukset vapaa-ajan. Vapaaehtoistyö ei siis ole riittävän korkealla ihmisten tärkeysjärjestyksessä, jotta se kiilaisi muiden vapaa-ajan käyttömuotojen ohi. Mahdollista on myös, että kaikki halukkaat eivät löydä oikeaa vapaaehtoistyönmuotoa. Tähän voi olla syynä esimerkiksi järjestöjen heikko markkinointi tai työmuodot, jotka eivät joko motivoi tai sovi tämänpäivän ihmisten elämänrytmiin.

Toisaalta on hyvä kyseenalaistaa kuinka paljon erilaista epävirallista auttamistyötä jää vapaaehtoistyö-nimikkeen ulkopuolelle? Kokevatko ihmiset esimerkiksi naapurin mummon ruohon leikkaamisen vapaaehtoistyönä? Toisaalta osa auttamishalusta kanavoituu ehkä muulla tavoin kuin henkilökohtaisena osallistumisena auttamistyöhön. Ajan puutteessa halu auttaa voi kanavoitua esimerkiksi rahan lahjoittamisena tai tietynlaisen sosiaalipolitiikan tukemisena. On myös todennäköistä, että osa vastaajista arvio halunsa auttaa todellista korkeammaksi, koska ajattelee sen olevan

yhteiskunnallisesti ja moraalisesti hyväksyttävämpi vastaus tällaiseen kysymykseen. Kunnan kansalaisen tulee kantaa huolta toisista.

Vaikka kaikki halukkuus auttamiseen ei suoraan siirrykään vapaaehtoistyöhön, on asenteiden ja toiminnan välillä silti voimakas yhteys. Yhteyttä testattiin Pearsonin Khin neliö –testisuureen avulla, jonka tulokset ristiintaulukoineen on raportoitu liitteessä 4. Muuttujien välillä oli tilastollisesti merkitsevä yhteys, eikä liene yllätys, että ne, jotka olivat asennetasolla valmiita tekemään jotain lähimmäisten auttamiseksi, muita useammin myös tarttuivat toimeen ja tekivät vapaaehtoistyötä erilaisissa järjestöissä. Voidaan siis ajatella, että mikäli arvot ja asenteet muuttuvat, niin kuin on ennustettu, positiivisemmiksi vapaaehtoiselle auttamiselle, tämä vapaaehtoinen auttamishalukkuus siirtyisi myös yksilöiden toimintaan. Tätä kautta asennemuutos näkyisi myös kolmannen sektorin vapaaehtoispanoksen kasvamisena. Valitettavasti asenteiden muutosta ei tällä aineistolla voida mitata, koska vastaavia kysymyksiä ei löydy vuoden 1990 aiseistosta. Yhteisölliseen auttamiseen ja kansalaistoimintaan liittyvien asenteiden muutos on varmasti asia, jota tulevaisuudessa tullaan tutkimaan enemmänkin. Seuraavassa kappaleessa tutkitaan kuitenkin vapaaehtoistyön muutosta käytännön toiminnan tasolla sekä siihen vaikuttavia tekijöitä.

7.2.2 Taustamuuttujien yhteys vapaaehtoistyöhön

Selittävänä muuttujana logistisessa regressioanalyysissä on edellisessä kappaleessa muodostettu muuttuja, joka kertoo tekeekö vastaaja vapaaehtoistyötä jossakin järjestössä. Muuttuja on dikotominen luokan ”tekee” ja ”ei tee” (referenssiluokka). Sosiodemografiset selittävät muuttujat ovat samat kuin yksilön ja julkisen vallan vastuuta koskevassa analyysissä ja ne on esitelty tarkemmin kappaleessa 7.1.1. Lisäksi selittävinä muuttujina ovat sosiaaliseen pääomaan liittyvät luottamus-muuttujat (niin ikään esitelty tarkemmin jo kappaleessa 7.1.1) sekä kuuluminen vapaaehtoisjärjestöön. Vapaaehtoisjärjestöihin kuulumisesta käytetään sekä alkuperäisiä, tiettyihin vapaaehtoisjärjestöihin kuulumista mittaavia muuttujia, että yhdistettyä muuttujaa, joka mittaa kuulumista mihin tahansa vapaaehtoisjärjestöön. Vapaaehtoisjärjestöihin kuulumista käsittelevien muuttujien jakaumat on tarkemmin esitelty liitteessä 5. Lopuksi tuodaan vielä yhteen julkinen ja yhteisöllinen hyvinvointivastuu testaamalla onko mielipiteellä yksilön ja julkisen vallan vastuusta yhteyttä vapaaehtoistyön tekemiseen.

Regressioanalyysi suoritettiin kahdessa osassa. Ensin testattiin kunkin selittävän muuttujan vakioimattomat päävaikutukset selittävään muuttujaan ja tämän jälkeen yksinään tilastollisesti merkitsevien muuttujien yhteyttä ilmiöön testattiin niin, että muiden selittäjien vaikutukset oli vakioitu. Taulukossa 6 esitetään ensin muuttujien vakioimat-

tomat päävaikutukset. Taulukossa raportoidaan Khin neliötestin –testisuure (Chi²), vapausasteet (df) ja p-arvo.

Taulukko 6 Logistinen regressioanalyysi: Sosiodemografisten muuttujien ja luottamuksen vakioimattomat päävaikutukset vapaaehtoistyön tekemiseen

	χ^2	df	p-arvo
poliittinen kanta	0,366	1	0,545
sukupuoli	0,002	1	0,965
siviilisääty	48,874	4	0,000
elämäntilanne	12,471	4	0,014
tuloluokka	0,730	2	0,694
tutkimuksen tekovuosi	10,078	1	0,002
ikä	7,581	1	0,006
onko lapsia	22,025	1	0,000
luottamus ihmisiin	6,798	1	0,009
luottamus instituutioihin	5,659	1	0,017

Suurimmalla osalla taustamuuttujista – siviilisäädyltä, elämäntilanteella, tutkimuksen tekovuodella, iällä, lasten määrällä sekä molemmilla luottamusmuuttujilla - on tilastollisesti merkitsevä yhteys vapaaehtoistyön tekemiseen, kun muiden muuttujien vaikutusta ei ole huomioitu. Se, että sukupuolella ei ole yhteyttä vapaaehtoistyön tekemiseen, oli aikaisempien tutkimusten (mm. Yeung 2002) valossa odotettavissa. Tämän tutkimusasetelman kannalta mielenkiintoista on, että poliittisella kannalla ei tulosten mukaan ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä vapaaehtoistyön tekemiseen. Ei siis saada tukea sille ajatukselle, että konservatiivisemmän tai liberaalimman (eli tässä oikeistolaisemman) politiikan kannattajat olisivat itse aktiivisempia vapaaehtoisessa vastuunottamisessa valtion markkinoihin sekaantuvaa roolia vähentääkseen. Mahdollisesti heidän toiveensa kohdistuvatkin enemmän markkinoiden ja perheen vastuun kasvattamiseen. Yhtä hyvin kyseeseen voi kuitenkin tulla tilanne, jossa periaatteessa ollaan kiinnostuneita kannustamaan vapaaehtoista vastuunottoa, vahvistamaan kansalaisyhteiskunnan ja lisäämään kolmannen sektorin roolia, mutta tämä työ nähdään joidenkin anonyymien ”toisten” tekemänä, eikä siski liity omaan aktiivisuuteen vapaaehtoistyössä.

Taulukossa 7 on raportoitu monimuuttujamallien tulokset sosiodemografisten taustamuuttujien osalta. Mallit on rakennettu askeltavasti lisäten selittäjiä analyysiin yksi kerrallaan. Mallissa 1 on ensin vakioitu tutkimuksen tekovuoden ja iän vaikutus, mallissa 2 lisäksi elämäntilanteen, mallissa 3 siviilisäädyn ja mallissa 4 lasten määrän vaikutukset.

Taulukko 7 Logistinen regressioanalyysi: Sosiodemografisten taustamuuttujien vakioidut päävaikutukset vapaaehtoistyöhön osallistumiseen

	MALLI 1		MALLI 2		MALLI 3		MALLI 4	
	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv
Tutkimuksen tekovuosi	**		**		, (0,087)		(nfs)	
1990	1,426	1,159 - 1,753	1,377	1,107 - 1,715	1,221	0,972 - 1,535		
2000	(a)		(a)		(a)			
Ikä	**		**		(nfs)			
	1,009	1,003 - 1,014	1,016	1,006 - 1,026				
Elämäntilanne			*		*		*	
kotiäiti ja muut			0,910	0,529 - 1,565	0,831	0,477 - 1,448	0,720	0,408 - 1,273
Eläkkeellä			0,709	0,498 - 1,011	0,913	0,630 - 1,321	1,056	0,797 - 1,400
opiskelija			1,211	0,842 - 1,742	1,553 *	1,057 - 2,281	1,610 *	1,092 - 2,374
työtön			0,506 **	0,311 - 0,823	0,583 *	0,347 - 0,978	0,615 ,	0,365 - 1,035
työlliset			(a)		(a)		(a)	
Siviilisäät					***		***	
Naimisissa					2,057 ***	1,473 - 2,872	1,815 **	1,192 - 2,762
Avoliitossa					0,882	0,597 - 1,302	0,859	0,561 - 1,316
Leski					1,244	0,732 - 2,115	1,225	0,689 - 2,176
Eronnut tai asumuserossa					2,061 **	1,270 - 3,344	1,798 *	1,035 - 3,122
En ole koskaan ollut naimisissa					(a)		(a)	
Onko lapsia							(nfs)	
Kyllä								
ei								
χ^2	18,857		28,343		62,501		55,071	
df	2		6		10		10	
p-arvo	0,000		0,000		0,000		0,000	
Nagelkerke Pseudo R ²	0,016		0,024		0,054		0,049	

***=p<0,000 **=P<0,01 *=p<0,05 ,=p<0,01 (nfs)=p>0,05 (a)=referenssiluokka, arvo 1

Mallista 1 nähdään, että tutkimuksen tekovuoden yhteys vapaaehtoistyöhön oli tilastollisesti merkitsevä ja vuonna 2000 vastanneet todennäköisemmin tekivät vapaaehtoistyötä kuin vuonna 1990 vastanneet. Tulos on hyvinvoinnin vastuudiskurssin kannalta merkittävä, koska se viittaa tasapainon muutokseen hyvinvoinnin vastuukentässä. Muutosta ei siis ole tapahtunut vain keskustelun ja mielipiteen tasolla, vaan myös yksilöiden toiminnassa. Vapaaehtoistyöaktiivisuuden lisääntymiseen ovat mahdollisesti vaikuttaneet julkinen keskustelu hyvinvointivaltion ongelmista sekä laman aikana tehdyt leikkaukset ja kasvanut avuntarve. Iän vaikutus vapaaehtoistyöhön on myös tilastollisesti merkitsevä siten, että ikä lisäsi vapaaehtoistyöaktiivisuutta. Tämä tulos on yhtäpitävä aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa vähiten aktiivisia olivat juuri työelämässä aloittaneet. Hieman yllättävää on kuitenkin, että ikä todella käyttäytyy suhteellisen lineaarisesti niin, että nuorimmat vastaajat (alle 25-vuotiaat) eivät ole juuri työelämässä aloittaneita (siis noin 25–35-vuotiaita) aktiivisempia, vaan aktiivisuus kasvaa vasta noin 35-vuoden jälkeen. Aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Yeung 2002, 25) ikän vaikutus on ollut lähempänä u-käyrän muotoa siten, että nuoret ovat olleet suhteellisen aktiivinen ryhmä vapaaehtoistyössä. Tätä ristiriitaa voi selittää se, että edelliset tutkimukset ovat sisältäneet myös 15–18 vuotiaiden ryhmän, joka on kenties erityisen aktiivista vapaaehtoistyössä. Toisaalta on havaittu, että nuorten kiinnostus järjestäytyneeseen vapaaehtoistoimintaan on hiipumassa ja siirtymässä uudenvuotiaisiin, lyhemmin organisoituneisiin toiminnan muotoihin (Helander 2001,101). Saattaakin olla, että vapaaehtoisen vastuunoton mittaaminen, kuten tässä, formaalin järjestöissä tehtävän vapaaehtoistyön kautta aliarvioi nuorten vapaaehtoistyöaktiivisuutta.

Malliin 2 on lisätty vakioitavana muuttujana vastaajan elämäntilanne. Vuoden ja iän yhteydet selitettävään ilmiöön eivät muutu elämäntilanteen vakioimisen myötä. Elämäntilanne itsessään on tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä vapaaehtoistyöhön. Työttömät erosivat referenssiryhmänä käytetyistä työllisistä tilastollisesti merkitsevällä tavalla siten, että työttömien todennäköisyys tehdä vapaaehtoistyötä oli työllisiä pienempi. Muiden ryhmien välillä ei ollut merkitseviä eroja. Työttömien muita väestöryhmiä vähäisempi aktiivisuus vapaaehtoistyössä on havaittu aikaisemmin mm. Olli Kankaan (2003, 136) tutkimuksessa. Vaikka työttömillä on enemmän käytettävissä olevaa vapaa-aikaa kuin muilla väestöryhmillä, se ei kohdennu vapaaehtoistyön pariin. Työttömien epäaktiivisuutta selittää mahdollisesti työttömyyden passivoiva ja syrjäyttäjä vaikutus (Vähätalo 1998, 113) Tämä tulos ei rohkaise siihen, että työttömät muodostaisivat erityisen potentiaalisen henkilöstöreservin kolmannelle sektorille.

Mallissa 3 on edelleen vakioitu siviilisäädyn vaikutus. Tutkimuksen tekovuoden yhteys vapaaehtoistyön tekemiseen heikkenee edelleen ja on tilastollisesti merkitsevä enää 90 %:n merkitsevyystasolla. Iän yhteys vapaaehtoistyöhön häviää siviilisäädyn vaikutus vakioitaessa, joten voidaan ajatella, että iän vaikutus osittain vain välittää siviilisäädyn yhteyttä vapaaehtoistyön tekemiseen. Elämäntilanteen yhteys pysyy tilastollisesti mer-

kitsevänä ja opiskelijoiden ryhmä erottuu nyt tilastollisesti merkitsevästi työllisten joukosta. Todennäköisesti siviilisäädyn vakiointi eristää opiskelijoiden ryhmästä naimisissa olevien ja näin todennäköisimmin perheellisten ja työssäkäyvien, opiskelijoiden vaikutuksen. Perheellisillä ja työssäkäyvillä opiskelijoilla on todennäköisesti ”perusopiskelijaa” vähemmän aikaa tehdä vapaaehtoistyötä. Kun tämän ryhmän vaikutus on poistettu, erottuu selkämmin opiskelijoiden vireä vapaaehtoistyöaktiivisuus, joka johtuu todennäköisesti sekä runsaasta vapaa-ajasta että opiskelijajärjestöjen tarjoamista monenlaisista vapaaehtoistyömahdollisuuksista. Siviilisäädyllä itsellään on tilastollisesti merkitsevä yhteys vapaaehtoistyön tekemiseen. Naimisissa olevat ja eronneet eroavat tilastollisesti naimattomien ryhmästä ja tekevät muita ryhmiä todennäköisemmin vapaaehtoistyötä.

Mallissa 4 on vakioitu lasten määrä. Ajatuksena on testata, onko edellisessä mallissa havaittu siviilisädyssä yhteys vain välillinen vaikutus siitä, että naimisissaolevilla ja eronneilla on naimattomia todennäköisemmin lapsia, joiden harrastusten puitteissa vapaaehtoistyötä tehdään. Tulosten perusteella sillä, onko vastaajalla lapsia vai ei, ei näyttäisi olevan yhteyttä vapaaehtoistyön tekemiseen. Siviilisäädyllä on siis itsenäinen vaikutus vapaaehtoistyön tekemiseen. Pitää kuitenkin huomioida, että yhdistetyssä aineistossa ei voitu yksiselitteisesti mitata kotona asuvien alle 18-vuotiaiden määrää, joten on myös hyvin mahdollista, ettei kysymyksellä pystytä testaamaan esimerkiksi kotona asuvien kouluikäisten lasten harrastusten aiheuttamaa vaikutusta vapaaehtoistyöhön. Useinhan esimerkiksi urheiluseuroissa lasten vanhemmat osallistuvat toimintaan aktiivisesti, vaikkapa huoltajina tai makkaranpaistajina seuran kilpailuissa. Tutkimuksen tekovuoden yhteys on tässä mallissa jo pudonnut selvästi tilastollisen merkitsevyyden ulkopuolelle. Vuosien 1990–2000 välillä havaittu muutos häviää vähitellen kun muita tekijöitä vakioidaan.

Mallien 1–5 selitysasteet jäävät erittäin vaatimattomiksi, parhaimmillankin Nagelkerken Pseudo R^2 on vain 0,054. Tutkimuksen tekovuosi ja sosiodemografiset muuttujat selittävät vapaaehtoistyön tekemistä siis erittäin huonosti. Taulukoissa 8 ja 9 raportoituissa malleissa 5–7 onkin testattu luottamusta ja järjestöaktiivisuutta mittaavien taustamuuttujien vaikutusta vapaaehtoistyöhön. Tarkoituksena on selvittää sosiaalisen pääoman ja harrastuneisuuden vaikutuksia ilmiöön. Malleissa on edelleen kontrolloitu sosiodemografisista muuttujista elämäntilanteen ja siviilisäädyn vaikutukset.

Taulukko 8 Logistinen regressio: luottamuksen, järjestöihin kuulumisen ja vastuuasenteen vakioidut päävaikutukset vapaaehtoistyöhön osallistumiseen (osa 1)

	MALLI 5		MALLI 6	
	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv
Elämäntilanne	*		, (0,071)	
kotiäiti ja muut	0,695	0,387 - 1,250044	0,720	0,400 - 1,296
Eläkkeellä	1,073	0,806 - 1,42795	1,068	0,784 - 1,456
opiskelija	1,462 *	1,008 - 2,120317	1,325 *	0,890 - 1,973
työtön	0,593 *	0,353 - 0,998461	0,570	0,328 - 0,992
työlliset			(a)	
Siviilisäät	***		***	
Naimisissa	2,20602 ***	1,591 - 3,059729	2,055 ***	1,442 - 2,928
Avoliitossa	0,85971	0,578 - 1,27913	0,871	0,570 - 1,332
Leski	1,26416	0,754 - 2,118927	1,231	0,708 - 2,140
Eronnut tai asumerossa	2,13036 **	1,317 - 3,445174	1,942 **	1,159 - 3,256
En ole koskaan ollut naimisissa			(a)	
Luottamus ihmisiin	(nfs)			
Luottamus instituutioihin	(nfs)			
Kuuluminen johonkin vapaaehtoisjärjestöön			***	
kuuluu			88,297	31,968 - 243,88
ei kuulu			(a)	
χ^2	62,470		406,304	
df	10		9	
p-arvo	0,000		0,000	
Nagelkerke Pseudo R ²	0,055		0,313	

***=p<0,000 **=P<0,01 *=p<0,05 ,=p<0,01 (nfs)=p>0,05 (a)=referenssiluokka, arvo 1

Mallista 5 nähdään, ettei sosiodemografisten tekijöiden vakioinnin jälkeen luottamuksella, sen paremmin toisiin ihmisiin kuin instituutioihinkaan, ole yhteyttä vapaaehtoistyöhön. Tämä tulos kumoo siis sen postmaterialismista kumpuavan odotuksen, että julkisia instituutioita kohtaan koetun luottamuksen rapautuminen lisäisi omaa aktiivisuutta ja vastuunottoa epävirallisten kanavien kautta (Ingelhart 1977, 5).

Mallissa 6 on testattu kuinka suuri osa vapaaehtoistyöstä selittyy yleisellä harrastuneisuudella ja aktiivisuudella, jota tässä mitataan yksinkertaisesti kuulumisella erilaisiin järjestöihin. Koska valtaosa (78 %) vastaajista kuuluu johonkin järjestöön, saadaan tässä lähinnä tietoa siitä, eroaako passiivinen, mihinkään järjestöön kuulumaton, joukko muista. Huomataankin, että yhteys on voimakas ja mallin selityste nousee 0,313:een. Harrastuneisuudella ja jonkinlaisella yleisellä aktiivisuudella ja kiinnostuneisuudella näyttää siis olevan sosiodemografisia taustamuuttujia paljon merkittävämpi yhteys vapaaehtoistyön tekemiseen

Taulukko 9 Logistinen regressio: luottamuksen, järjestöihin kuulumisen ja vastuuasenteen vakioidut päävaikutukset vapaaehtoistyöhön osallistumiseen (osa 2)

	MALLI 7		MALLI 8	
	Exp(β)	95% lv	Exp(β)	95% lv
Elämäntilanne	(nfs)		, (0,068)	
kotiäiti ja muut			0,645	0,353 - 1,181
Eläkkeellä			1,073	0,783 - 1,471
opiskelija			1,260	0,844 - 1,881
työtön työlliset			0,567 *	0,325 - 0,991
Siviilisäätty	***		***	
Naimisissa	1,683 **	1,153 - 2,456	1,992 ***	1,391 - 2,853
Avoliitossa	0,806	0,512 - 1,269	0,870	0,566 - 1,336
Leski	1,078	0,583 - 1,994	1,185	0,675 - 2,079
Eronnut tai asumuserossa En ole koskaan ollut naimisissa	1,869 *	1,076 - 3,246	1,919 **	1,134 - 3,247
Luottamus ihmisiin				
Luottamus instituutioihin				
Kuuluminen johonkin vapaaehtoisjärjestöön			***	
kuuluu			87,790	31,775 - 242,55
ei kuulu			(a)	
Kuuluu vapaaehtoisjärjestöön ¹⁾				
hyvinvointityöhö				
vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi	7,626 ***	4,621 - 12,586		
nuorisotyö (partio, nuorisoseura yms.)	5,195 ***	2,717 - 9,935		
paikallinen yhteistyö sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asuntotilanne, rodullinen tasa-arvo	4,213 **	1,434 - 12,378		
terveyteen liittyvät vapaaehtoisjärjestöt	2,477 ***	1,518 - 4,043		
kirkko tai muu uskonnollinen yhteisö	1,483 **	1,143 - 1,924		
muut järjestöt				
rauhanliike	5,095 *	1,046 - 24,811		
urheilu- tai virkistystoiminta	4,409 ***	3,252 - 5,977		
muut ryhmät	3,310 ***	2,194 - 4,995		
puolue tai puolueyhdistys	2,825 ***	1,763 - 4,527		
muu ammatillinen yhdistys kuin ammattijärjestö (esim. tieteellinen seura yms.)	2,340 ***	1,487 - 3,682		
opinto-, taide-, musiikki- tai kulttuurijärjestö	2,246 ***	1,008 - 1,785		
luonnonsuojelu-, ympäristö- ja eläintenoikeusliikkeet	1,907 *	1,007 - 3,613		
naisryhmät	1,641 (nfs)	0,833 - 3,230		
ammattiyhdistys	1,341 *	1,575 - 3,202		
kehitysmaiden auttaminen tai ihmisoikeudet	1,258 (nfs)	0,676 - 2,343		
Mielipide yksilön ja julkisen vallan vastuusta			(nfs)	
Yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta itsestään				
Julkisen vallan pitäisi ottaa enemmän vastuuta, että kaikilla on mitä elämiseen tarvitaan				
χ^2		545,549		398,598
df		23		10
p-arvo		0,000		0,000
Nagelkerke Pseudo R ²		0,402		0,314

***=p<0,000 **=P<0,01 *=p<0,05 ,=p<0,01 (nfs)=p>0,05 (a)=referenssiluokka, arvo 1

¹⁾ kaikissa muuttujissa referenssiluokkana "ei kuulu"

Taulukossa 9 pyritään kutakin järjestöryhmää erillään tarkastelemalla selvittämään, liittyvätkö tiettytyypiset järjestöt erityisesti vapaaehtoistyöaktiivisuuteen ja voidaanko tuloksista päätellä jotakin vapaaehtoistyön taustalla vaikuttavista arvoista. Tulkinnan helpottamiseksi taulukossa 9 vapaaehtoisjärjestöt on jaoteltu hyvinvointityötä suoraan tekeviin järjestöihin ja muihin vapaaehtoisjärjestöihin. Malliin 7 on tuotu siis kukin

vapaaehtoisjärjestöön kuulumista mittaava muuttuja erillisenä. Nähdään, että kuuluminen lähes mihin tahansa järjestöön lisää todennäköisyyttä tehdä vapaaehtoistyötä. Tämä tulos puhuisi sen puolesta, että paljon vapaaehtoistyöaktiivisuudesta selittyy yksinkertaisesti, sillä että ihmiset ”ajautuvat” vapaaehtoistyöhön erilaisten harrastusten ja kiinnostusten pohjalta. Vapaaehtoistyö olisi siis enemmänkin kiinteä osa harrastotoimintaa kuin tietoinen valinta kantaa vastuuta kanssaihmisistä. Toisaalta kuuluminen vapaaehtoisjärjestöön, joka tekee työtä vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi, lisäsi todennäköisyyttä tehdä vapaaehtoistyötä huomattavasti muita järjestöjäsenyyksiä enemmän. Sama pätee paikalliseen yhteistyöhön sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asunotilanne ja rodullinen tasa-arvo. Näyttäisi siis siltä, että vapaaehtoistyön taustalla on myös tietty altruistinen motiivi. Johtopäätöksissä on kuitenkin syytä olla varovainen. Vapaaehtoistyöllä ja järjestöjäsenyyksillä mitataan siinä määrin samaa asiaa, että on otettava huomioon multikollinearisuuden mahdollisuus, mikä heikentää tulosten luotettavuutta.

Viimeisessä mallissa, mallissa 8, on lopulta tuotu yhteen vapaaehtoistyö ja edellisessä kappaleessa yksinään tarkasteltu mielipide yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Tämän tutkimuksen perusteella näillä kahdella ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Mitä tämä kertoo hyvinvoinnin vastuunjaosta? Ainakin vaikuttaa siltä, että julkisen vallan vastuuta korostavat liberalistiset tai konservatiiviset asenteet, eivät tilastollisesti lisää vapaaehtoistyöaktiivisuutta. Voidaan siis olettaa, että asenteissaan liberalistiset vastaajat toivoivat peräänkuuluttamansa yksityinen vastuunoton tapahtuvan joko markkinoiden tai perheen välityksellä. Tai sitten on kyse klassisesta tilanteesta, jossa kyllä periaatteessa kannatetaan liberalistista mallia ja valtion kevyempää roolia, mutta nähdään että vapaaehtoistyön tekevät tuntemattomat ”toiset”.

8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Yksittäisen ihmisen hyvinvoinnin tuottamiseen osallistuvat tänä päivänä lukuisat organisaatiot, auttajat ja maksajat. Tutkielman teoriaosassa perehdyttiin siihen miten hyvinvointia erilaisissa yhteiskunnissa tuotetaan ja miten Suomi sijoittuu tässä kentässä. Hyvinvoinnin voidaan nähdä ikään kuin lepäävän neljän pilarin, markkinoiden, valtion, perheen ja yhteisön, varassa. Meillä Suomessa valtio-pilarin osuus vastuutaakasta on 1900-luvun aikana kasvanut merkittäväksi samalla, kun muiden pilarien suhteellinen osuus on vähentynyt. On syntynyt se, mitä nimitämme hyvinvointivaltioksi; yhteiskunta, jossa julkinen valta puuttuu markkinavoimien toimintaan ja yksilön vapautteen jakaakseen elinmahdollisuuksia uudelleen kansalaisten välillä. Suomen hyvinvointivaltiorakenne luokitellaan yleensä Esping-Andersenin (1990) typologiaa käyttäen sosiaalidemokraattiseksi hyvinvointivaltioksi, jonka keskeisiä piirteitä ovat laajat, universaalit, kansalaisuuteen perustuvat palvelut sekä aktiivinen tuloerojen tasaaminen. Me hyväksymme hyvinvointivaltion järjestelyn yhtäältä, koska muuttuvassa, monimutkaistuvassa maailmassa riskien jakaminen on välttämättömyys, toisaalta, koska koemme yhteenkuuluvuutta ja solidaarisuutta toisia kansalaisia kohtaan. Solidaarisuus hyvinvointivaltiossa on siis sekä välttämättömyys että arvopohjainen valinta. Tai kuten tutkielman alussa huomasimme, usein molempia.

Yllä mainittujen hyvinvoinnin tuottajapilarien suhteet toisiinsa eivät kuitenkaan ole ruostuneet paikoilleen, vaan hyvinvoinnin vastuunjako on jatkuvassa liikkeessä. Vastuunjakoa kyseenalaistetaan, uudellen harkitaan ja uudistetaan sitä mukaa, kun ulkoinen toimintaympäristömme ja arvomaailmamme muuttuu. Meitä haastetaan jatkuvasti ajattelemaan mikä on tarkoituksenmukaista, tehokasta, mahdollista ja, mikä tärkeintä, tavoittelemisen arvoista. Valtion voimakas huolehtiva rooli on perustunut vakaaseen, teollistumisen vauhdittamaan talouden ja tuottavuuden kasvuun, suuriin työssäkäyviin ikäluokkiin ja sosiaalidemokraattiseen solidarismiin. Näiden hyvinvointivaltion kivijalkojen horjuessa globalisaation, palvelutalouden, väestön ikääntymisen ja keskiluokkaistumisen sekä individualisaation ristitulesa, julkisille hyvinvointiratkaisuille etsitään nyt vaihtoehtoja. Puhutaan hyvinvointiyhteiskunnasta, hyvinvoinnin sekataloudesta ja hyvinvointipluralismista. Näiden käsitteiden puitteissa pyritään löytämään uusia, aikaamme ja ympäristöömme paremmin sopivia, hyvinvoinnin tuottamisen muotoja sekä jakamaan vastuuta julkisen sektorin ulkopuolelle. Suuntana ovat painotuksista riippuen joko markkinat tai kolmas sektori. 1990-luvulta alkaen markkinoilla tuotettujen palvelujen määrä onkin lisääntynyt. Ja vaikka kolmannen sektorin palveluntuotanto ei ole kasvanut samaa vauhtia, on se saanut viimeisen vuosikymmenen aikana enemmän palstatilaa. Yksityistämisen tavoitteena ovat yleensä sekä kustannussäästöt ja tehokkuus että palveluvalikoiman monipuolistuminen. Vaikka markkinoilla tuotettujen palvelujen määrä on 1990-luvulta

alkean lisääntynyt, ei hyvinvointipalvelujen yksityistäminen ole Suomessa toistaiseksi saanut suurta kannatusta. Myös kolmannelle sektorille on ladattu yhä uusia odotuksia. Yhteisöllisesti tuotetuilta palveluilta toivotaan paitsi säästöjä myös henkilökohtaisuutta, joustavuutta ja innovatiivisuutta. Suomalaiset tekevät vapaaehtoistyötä aktiivisesti, mutta järjestöissä pelätään mm. kiihtyvän elämänrytmin ja sirpaloituvien inressien vähentävän innostusta vapaaehtoisuuteen.

Tämän tutkimuksen perusteella muutosta hyvinvointivastuusta kertovissa asenteissa ja käyttäytymisessä ei kuitenkaan ole tapahtunut samassa määrin, tai edes samaan suuntaan, kuin keskustelu aiheesta antaisi odottaa. Vastuuasenteissa on aineiston perusteella tapahtunut pientä muutosta, mutta ei odotetusti yksilön vastuuta vaan päinvastoin julkisen vallan vastuuta korostavaan suuntaan. Vapaaehtoinen vastuunotto vapaaehtoistyöaktiivisuudella mitattuna puolestaan oli odotusten mukaisesti lisääntynyt, mutta tuskin havaittavasti. Vaikuttaakin siltä, että käynnissä oleva keskustelu ja kiinnostus jakaa hyvinvointivastuuta uudelleen, on enemmän haasteiden painaman valtion tapa yrittää kontrolloida julkisia menoja kuin heijastus muutoksesta kansalaisten arvopohjassa. Kiinnostavaa olisi tutkia edelleen miten paljon vuoden 2000-asenteissa näkyvät vielä 1990-luvun laman haavat ja muuttuvatko asenteet hyvinvointivaltiota kohtaan kriittisemmiksi, kun välimatka laman leikkauksiin on saatu kurottua umpeen. Vasta sitten näemme löytyykö todella tukea niille tieteellisessä keskustelussa sitkeästi ylläpidetyille olettamukselle, että yhteiskuntamme individualistoinen, postmaterialisoituminen ja keskiluokkaistuminen vääjäämättä vaikuttavat heikentävästi luottamukseen julkisia ratkaisuja kohtaan ja murentavat siten hyvinvointivaltion legitimitettä.

Aikaisempien tutkimusten tavoin tämä tulos vahvistaa sitä näkemystä, että kiivaasta keskustelusta huolimatta kolmas sektori ei ole kovin nopeasti omaksumassa valtion tarjoamaa laajempaa roolia hyvinvoinnin sekataloudessa (mm. Helander 2001, Matthies 2006d). Keskustelu ja toiveet on ristiriidassa kansalaisten mielipiteiden ja toiminnan kanssa. Suomessa voidaankin pahimmillaan ajautua kohti Ivan Svetlikin (1993, 30–41) kuvaamaa hyvinvointityhjiötä, mikäli julkista vastuuta ryhdytään nopeasti hajauttamaan yhteisöille. Vaikka kolmas sektori ei olekaan aktiivisesti lähtenyt kasvattamaan rooliaan kansalaisten hyvinvoinnissa, on suomalaisilla kuitenkin tämän tutkimuksen valossa kiinnostusta ja halua omalla toiminnallaan parantaa kanssaihmmisten elinoloja. Tällä altruistisella taipumuksella oli myös yhteys vapaaehtoistyön tekemiseen, vaikka suuri osa hyvistä aikeista ei siirrykään toiminnan tasolle. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on tullut esille, että vapaaehtoistyöhön olisi enemmän kiinnostusta kuin sitä hyödynnetään (mm. Yeung 2002; 2004). Onkin kiinnostava kysymys, kuinka paljon tässä tutkimuksessa todetusta solidaarisuudesta on pelästään hyviä aikomuksia ja kuinka paljon siitä olisi aktivoitavissa kolmannen sektorin käyttöön, mikäli vapaaehtoisten tarpeet ja toiminnan muodot saataisi paremmin kohtaamaan. Tulisi löytää niitä meganismeja ja

motiiveja, joiden kautta altruistiset ja solidaariset asenteet muuntautuvat yhteisölliseksi vastuunkantamiseksi eli vapaaehtoistyöksi.

Jotta vastuuasenteiden kehitystä olisi helpompi ennustaa, on tärkeää tiedostaa niihin liittyviä taustamuuttujia. Ei ollut yllätys, että asenteisiin yksilön ja julkisen vallan vastuusta olivat yhteydessä suhteellisen samat tekijät kuin perinteisesti hyvinvointivaltion kannatukseen. Tämä tutkimus viittaa ensinnäkin siihen, että poliittinen kanta ei ole vanhentunut ideologian mittari, vaan on edelleen vahvassa yhteydessä asenteisiin yksilön ja julkisen vallan vastuusta. Koska Suomen poliittisessa kentässä on vuoden 2000 jälkeen siirrytty oikealle, muodostaa tämä kiinnostavan jatkotutkimuksen aiheen. Viime vaaleissa tapahtuneen porvaripuolueiden kannatuksen nousun, voidaan siis odottaa tulevaisuudessa näkyvän myös julkisten hyvinvointiratkaisujen kannatuksessa. Tässä tutkimuksessa toinen keskeinen vastuuasenteisiin vaikuttava muuttuja oli elämäntilanne. Elämäntilanteen voitiin nähdä heijastavan erityisesti riippuvuutta hyvinvointivaltiosta. Ideologisten näkemysten lisäksi siis myös tietynlaiset käytännön hyötynäkökulmat ovat voimakkaassa yhteydessä asenteisiin. Voidaan siis puhua sekä aate- että kokemuspohjaisesta julkisen vastuun kannattamisesta.

Tämän tutkimuksen perusteella sosiodemografiset tekijät eivät juuri selittäneet vapaaehtoistyöhön osallistumista. Ainoastaan siviilisäädyn ja elämäntilanteen voitiin katsoa jotenkin liittyvän vapaaehtoistyön tekemiseen ja niidenkin selitysvoima jäi vähäiseksi. Usein arvellaan postmaterialististen arvojen yhtäältä heikentävän luottamusta instituutioihin ja perinteisiin poliittisiin puolueisiin, ja toisaalta kannustavan ihmisiä omaloitteiseen vastuunottoon pienemmissä, vapaammin organisoituneissa yhden asian rymissä (mm. Inglehart 1990, 373–375 Fukuyama 1999, 49). Tämän tutkimuksen perusteella kuitenkin luottamuksella, sen paremmin toisiin ihmisiin kuin instituutioihin, ei näyttänyt olevan merkittävää yhteyttä vapaaehtoistyöhön. Epäluottamus instituutioihin ei siis vastoin oletuksia heijastu henkilökohtaisena kansalaisaktiivisuutena eikä myöskään yksilön vastuuta korostavina asenteina. Toisaalta vapaaehtoistoiminta Suomessa on hyvin järjestäytyntä, tapahtuu organisoidun järjestötoiminnan puitteissa ja on siis jo itsessään pitkälle institutionalisoitunutta. On siis mahdollista, että instituutioita kohtaan tunnettu epäluottamus heijastuisi epäformaaliin vapaaehtoiseen auttamiseen ja toimimiseen uusissa sosiaalisissa liikkeissä, jotka ovat perinteistä järjestötoimintaa löyhemmin organisoituneita.

Sosiodemografisten muuttujien ja luottamuksen sijaan vapaaehtoistyöaktiivisuudesta suuri osa selittyy järjestöihin kuulumisella. Tämä ei tietenkään ole yllätys ja sitä voidaan jopa pitää eräänlaisena kehäpäätelmänä. Tulosten pohjalta voidaan kuitenkin pohdita suomalaisen vapaaehtoistyön luonnetta suhteessa hyvinvointivastuun jakoon. Suomalaiset ovat tunnetusti talkoo-kansaa, joten kun ihmiset kiinnostuksen ja harrastuneisuuden pohjalta lähtevät mukaan järjestötoimintaan, niin he myös helposti ajautuvat tekemään yhtä ja toista ”pientä” järjestön pyörittämiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi.

Vapaaehtoistyö voidaan tältä kannalta nähdä lähinnä osana harrastetoimintaa, ei niinkään tietoisena valinta kantaa vastuuta ympäristöstään. Vapaaehtoistyötä sinällään ei siis ehkä voida nähdä vapaaehtoisen vastuunkantamisen mittarina yhteiskunnassa, vaan tulisi tarkastella joko erityisesti sosiaali- ja terveysalalla tapahtuvaa vapaaehtoistyötä tai ottaa analyysissä huomioon vapaaehtoistyön motiivit ja tarkoitus. Pitäisi pyrkiä paremmin määrittelemään sellainen vapaaehtoinen osallistuminen, mikä suoraan voidaan nähdä vastuunottamisena hyvinvoinnista siinä merkityksessä kuin siitä hyvinvointipluralismissa puhutaan. Kolmannen sektorin sisään mahtuu Suomessakin monenlaista toimintaa, josta varmasti kaikki on hyödyllistä ja rakentaa arvokasta sosiaalista pääomaa, mutta vain osa voidaan nähdä suoraan vastauksena hyvinvointivaltion ongelmiin. Esimerkiksi vanhusten ystävöimintään tai pelastusarmeijan ruoka-avun jakamiseen osallistuminen ovat selvästi tavoitteiltaan ja hyvinvointivaltiollisilta vaikutuksiltaan erilaista toimintaa kuin vaikkapa kirjallisuuspiirin vetäminen tai koripallojoukkueen valmentaminen.

Pohdittaessa kolmannen sektorin hyvinvointia tuottavaa roolia ja sen tulevaisuutta, tulee huomioida, että tässäkin tutkimuksessa tuli selvästi ilmi, että kiinnostus vapaaehtoiseen auttamiseen vaihteli suuresti riippuen siitä, millaisesta autettavien ryhmästä oli kysymys. Esimerkiksi paljon useampi vastaaja oli valmis käyttämään omaa aikaansa maamme vanhusten kuin maahanmuuttajien elämäntilanteen parantamiseen. Tässä tulee esille vapaaehtoistyön keskeinen luonne, sen voimavara ja kompastuskivi. Vapaaehtoinen auttaminen on sananmukaisesti juuri vapaata, pakotonta. Ketään ei voida pakottaa tuntemaan solidaarisuutta tai sympatiaa. Näin kiinnostus eri ryhmien hyvinvoinnista ei jakaudu tasapuolisesti, vaan siihen vaikuttavat niin tässä havaittu autettavan ryhmän läheisyys, ihmisten käytettävissä oleva aika kuin potentiaalisten autettavien ja auttajien maantieteellinen sijoittuminen. Kolmannen sektorin vastuita suunniteltaessa on otettava huomioon se, että ketään ei voida pakottaa tuntemaan solidaarisuutta tiettyä ihmisryhmää kohtaan. Ei ainakaan niin syvää solidaarisuutta, että se näkyisi henkilökohtaisena kohtaamisena, suorana auttamisena ja välittämisenä. Keskusteltaessa kolmannen sektorin roolin lisäämisestä olisikin ehkä hyvä pysähtyä miettimään tarkemmin, millä sosiaalipolitiikan kentillä vapaaehtoinen auttaminen olisi, niin työmuotojensa kuin resurssiensä puolesta, parhaiten nivottavissa merkittävämmäksi osaksi hyvinvoinnin sekataloutta.

Uudenlaisesta vastuunjaosta keskusteltaessa unohtuu usein, että kolmannen sektorin toimintakenttä ei ole helppo. Edellä on jo puhuttu kahdesta keskeisestä ongelmasta: tekijöiden ja työn muotojen kohtaamisesta sekä autettavien ja auttajien kohtaamisesta. Luvussa kolme tehdyn kirjallisuusanalyysin pohjalta, myös julkisen sektorin työntekijöiden ja kolmannen sektorin vapaaehtoisten on pystyttävä löytämään toimivia yhteistyön muotoja ja luomaan keskinäinen arvostus. Nykymaailman elämänrytmin ja arvostusten olisi myös joustettava, jotta yhä useammalla olisi mahdollisuus osallistua

vapaaehtoistyöhön. Keskeisin ongelma vapaaehtoistyöhön ryhtymisessä kun monella on ajan puute.

Ihmisen hyvinvointi on kuitenkin kiinni monista ulottuvuuksista, joista vain osassa on kyse palvelujärjestelmän toimivuudesta ja kattavuudesta. Taloudellisen toimeentulon lisäksi ihmiset kaipaavat sosiaalisia kontakteja ja ihmissuhteita. Sellaista vuorovaikutuksen mukanaantua huolenpitoa on julkisen sektorin kiristyvässä rahoitustilanteessa entistä vaikeampi tarjota. Ja kuitenkin jatkuvasti pirstaloituvat työsuhteet, parisuhteet ja naapuruussuhteet luovat yhä enemmän yksinäisyyttä ja turvatomuutta, yhä enemmän kysyntää juuri sellaisille tuen muodoille, joissa sosiaalisilla suhteilla on suuri painoarvo. Nykypäivän ongelmia luonnehtii myös yhä suurempi monimutkaisuus ja erilaisten ongelmien päällekkäisyys. Julkisen sektorin suuret avustuskoneistot toimivat usein sellaisten jaottelujen ja luokitusten puitteissa, jotka sopivat suurimmalle osalle väestöstä, mutta ovat heikkoja joustamaan esimerkiksi moniongelmaisten asiakkaiden tai uusien tarpeiden huomioonottamiseksi. (Särkelä, Vuorela, Peltosalmi 2005) Uudet yhteisölliset hyvinvoinnin tuottamisen muodot pystyisivät kenties paremmin vastaamaan juuri tällaisiin nouseviin tarpeisiin luomalla palveluja, joissa ihmiskontaktilla ja kohtaamisella on suurempi painoarvo, sekä tarjoamalla paikan jossa yhteisen tekemisen kautta luoda sosiaalisia suhteita. Kolmannen sektorin joustavuus ja riippumattomuus luovat lisäksi mahdollisuuksia innovatiivisten ratkaisujen luomiseen sellaisissa ongelmissa, joihin kankean julkisen koneiston on vaikea reagoida. Monien mielestä kolmannen sektorin ominaisuudet tuntuvat sopivan jälkiteolliseen maailmaan tavalla, jota on vaikea sivuuttaa. Haasteena on siis löytää keinoja vapaaehtoisen auttamisen hyödyntämiseen jättämättä liian suuria aukkoja yhteiskunnan turvaverkkoon.

Yksityinen, julkinen ja yhteisöllinen vastuunotto nähdään usein vastakohtina. Ne nähdään ikään kuin muodostavan hyvinvoinnin kokonaisuuden, jossa osien suhteet voivat vaihdella, mutta kakun koko pysyy muuttumattomana. Tämän tutkimuksen valossa kollektiivinen, institutionaalinen ja yksityinen vastuu eivät ole kutistettavissa tällaiseen muotiin. Asenteet kutakin ulottuvuutta kohtaan voivat liikkua myös riippumatta toisista. Vastaajat kannattivat yksilön vastuun lisäämistä samalla, kun yhteiskunnan rooli monissa sosiaalipoliittisissa kysymyksissä nähtiin tärkeänä. Lisäksi oltiin valmiita panostamaan myös omaa aikaa erilaisten ryhmien hyvinvoinnin parantamiseen. Melko varmasti jos olisimme kysyneet esimerkiksi kirkon tai yritysten vastuusta, olisimme saaneet samansuuntaisia vastauksia. Lieneekö syynä nyky maailman epävarmuus ja jatkuva muutos, mutta kaikkien sektorien vastuu näyttää nykyään saavan lämpimän kannatuksen. Tutkimuksissa (mm. Helenius 1971; Judge, Smith & Taylor-Gooby 1983, 471) on aikaisemminkin tultu siihen tulokseen, että kansalaiset voivat kannattaa yhtä aikaa sekä omavastuun että yhteisvastuun ideaaleja tai samanaikaisesti kannattaa sekä yksityistämistä että hyvinvointivaltiota. Hyvinvointipluralismista siis oltaisiin ideaalitapauksessa valitsemassa muoto, jossa valtion vastuu pysyy vahvana, mutta yksilöt ja yhteisöt

aktivoituvat samalla pitämään huolta itsestään ja toisistaan. Mutta onko tämä ideaalikuva käytännössä mahdollinen? Mitä tapahtuu, kun tämä optimistinen käsitys kohtaa reaali maailman poliittiset ja henkilökohtaiset valinnat, joissa on yleensä käytettävissä rajallinen määrä aikaa ja rahaa? Olisikin hedelmällistä tutkia vastuukysymyksiä aineistolla, jossa asenteet kolmeen vastuu-ulottuvuuteen olisivat mitattavissa sekä itsenäisesti että suhteessa toisiinsa. Tällöin saataisiin realistisempi kuva siitä, minkä sektorin vastuuta pidetään tärkeimpänä ja miten vastuuta sektorien kesken haluttaisiin jakaa.

Lopuksi on vielä syytä huomioda että tässä tutkimuksessa oli mahdollista käsitellä yksityistä ja yhteisöllistä vastuunottoa hyvin rajallisesti. Sekä yksityisen, että yhteisöllisen vastuun kenttä on laaja ja monimutkainen. Hedelmällistä olisikin saada lisätietoa siitä, mitä yksilön tai yhteisön vastuun lisäämisellä konkreettisemmin tarkoitetaan. Tarkoitetaanko yksilön vastuulla yksityisten sairastus- ja eläkevakuutusten lisäämistä? Lisää yksityisiä palveluita kuten sairaaloita, kouluja, hoitokoteja ja päiväkoteja? Lisää tarvehakintaa ja aktivointiin tähtääviä rajoitteita ja kannustimia julkisiin tulonsiirtoihin? Lisää perheen ja suvun vastuuta sairaista ja vanhoista omaisista? Nämä kaikki toimenpiteet lisääisivät yksilön vastuuta omasta ja lähimpiensä hyvinvoinnista, mutta johtaisivat erityyppisiin seurauksiin sekä sosiaalipolitiikassa että markkinoilla. Kovin laaja on myös yhteisöllisen vastuun kenttä. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin lähinnä auttamista (järjestöissä tehtävän) vapaaehtoistyön muodossa, mutta vaikka se onkin yksi tärkeimpiä yhteisöllisen vastuunoton muotoja, on sen rinnalla monia muita vapaaehtoisen vastuun kantamisen tapoja. Erilaiset keräykset ovat, ainakin tiedotusvälineistä tulevan kuvan perusteella, lisääntyneet viime vuosikymmeninä. Vapaaehtoisten lahjoitusten avulla voidaan palkata henkilökuntaa tuottamaan sellaisia palveluita, joita pelkästään vapaaehtoisen työpanoksen varaan ei voida rakentaa. Lahjoituksen tekeminen on välillistä huolenpitoa siinä, missä verojen maksu valtiolle, mutta siinä auttajalla on vapaus antaa tai olla antamatta, vapaus kohdentaa panoksensa niin kuin parhaaksi näkee. Myös epäviralliset tukiryhmät, erilainen naapurien ja ystävien tarjoama apu ja oma-apuryhmät ovat viime vuosikymmeninä vilahdelleet tutkimuksissa. Niiden uskotaan sopivan postmoderniin elämänmenoon perinteistä järjestöjä paremmin ja niiden merkityksen uskotaan kasvavan. Tutkimuskohteena välittävät, epäviralliset verkostot ovat epäilemättä haastavia, joten tutkimuksissa on ollut vaikeaa mitata, kuinka paljon tällaista epävirallista auttamista on. Hyvinvointivastuun näkökulmasta olisi kiinnostava tietää enemmän asenteista suhteessa tällaiseen epäviralliseen apuun sekä siitä, miten epävirallinen toiminnan kenttä ihmisten mielissä suhteutuu yhtäältä järjestäytyneeseen vapaaehtoistyöhön toisaalta oma-vastuuseen. Uskonkin, että kolmannen sektorin ja yhteisöllisen auttamisen kentän tutkimus tulee tulevaisuudessa monipuolistumaan ja kehittymään johtuen siihen kohdistuvasta huomiosta ja odotuksista. Se, miten realistisia odotukset ovat ja miten ne tulevaisuudessa toteutuvat, jää nähtäväksi. Tämän tutkimuksen perusteella oma näkemykseni on, että Suomalaisessa yhteiskunnassa on,

niin asenteiden kuin toimintatapojenkin suhteen, vielä pitkä matka aitoon hyvinvointipluralismiin.

LÄHTEET

- Alkula, Tapani – Pöntinen, Seppo – Ylöstalo, Pekka (1994) *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. WSOY: Juva.
- Allart, Monica – Sihvo, Tuire – Uusitalo, Hannu (1992) *Mitä mieltä hyvinvointivaltiosta? Suomalaisten sosiaaliturvamielipiteet 1975-1991*. Sosiaali ja terveyshallituksen tutkimuksia 17. Helsinki.
- Andersen, Jorgen Goul – Pettersen, Per Arnt –Svallfors, Stefan – Uusitalo, Hannu (1999) The legitimacy of the Nordic welfare states. Trends, variations and cleavages. Teoksessa: *Nordic social policy. Changing welfare states*, toim. Mikko Kautto – Matti Heikkilä – Bjørn Hvinden – Steffan Marklund –Niels Ploug, 235–261. Routledge: New York.
- Andersson, Jan Otto (1993) Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle. Teoksessa: *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa: arvot ja tosiasiat*, Sitran julkaisuja 131, toim. Jan Otti Andersson – Antti Huhtamäki – Riitta Jallinoja – Ilkka Niiniluoto – Hannu Uusitalo, 247–284. WSOY: Porvoo Helsinki.
- Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa: *Naisten hyvinvointivaltio*, toim. Anneli Anttonen – Lea Henriksson – Ritva Nätkin, 203–226. Gummerus: Jyväskylä.
- Anttonen, Anneli – Sipilä, Jorma (1992) Julkinen, yhteisöllinen ja yksityinen sosiaalipolitiikassa - Sosiaalipalvelujen toimijat ja uudelaistet yhteensovittamisen strategiat. Teoksessa: *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*, toim. Olavi Riihinen, 435–461. WSOY: Porvoo.
- Arts, Wil – Gelissen, John (2001) Welfare states, solidarity and justice principles: Does the type really matter? *Acta Sociologica*, Vol. 44, No. 4, 283–299.
- Arts, Wil – Gelissen, John (2002) Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report, *Journal of European Social Policy*, Vol. 12, No. 2, 137–58
- Bauman, Zygmunt (1995) *Life in fragments: Essays in postmodern morality*. Routledge: London.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk society. Towards a new modernity*. Sage Publications Ltd: London.
- Beck, Ulrich – Giddens, Anthony – Lash, Scott (1994) *Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Polity Press: Cambridge.
- Bergmark, A. – Thorslund, M. – Lindberg, E. (2000) Beyond benevolence – solidarity and welfare state transition in Sweden. *International Journal of Social Welfare*, Vol. 9, No. 4, 238–249.

- Bonoli, Giuliano (1997) Classifying welfare states: a two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, Vol 26, No. 3, 351–372.
- Castles, F. G (1996) Needs-based strategies of social protection in Australia and New Zealand. Teoksessa: *Welfare States in Transition*, toim. Gøsta Esping-Andersen, 88–115. Sage: London.
- Castles, Francis G (1998) *Comparative public policy: Patterns of post-war transformation*. Edward Elgar: Cheltenham.
- Castles, Francis G. (2004) *The future of welfare state. Crisis myths and crisis realities*. Oxford University Press: Oxford.
- Cousins, Mel (2005) *European welfare states. Comparative perspectives*. Sage Publications: London.
- Crozier, Michael – Huntington, Samuel – Watanuki, Joji (1975) *The Crisis of Democracy*. New York University Press : New York.
- Deitch, Cynthia (1988) Sex differences in support for government spending. Teoksessa: *The politics of the gender gap*, toim. Carol M. Mueller, 192–216. Sage Publications: Newsbury Park.
- Deth, Jan W., van (1995) Introduction: the impact of values. Teoksessa: *The impact of values. Beliefs in government. Volume four*, toim. Jan W. van Deth – Elinor Scarborough, 1–18. Oxford university press: Oxford.
- Erola, Jani (2004) Suuret ikäluokat ja solidaarisuus. Teoksessa: *Yhteiskunnan moottori vai kivireki. Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus*, toim. Jani Erola ja Terhi-Anna Wilska. Minerva: Jyväskylä.
- Eronen, Anne – Londén, Pia – Perälähti, Anne – Siltaniemi, Aki – Särkelä, Riitta (2006) *Sosiaalibarometri 2006: hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilann ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto: Helsinki.
- Ervasti, Heikki (1996) *Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista legitimitetin näkökulmasta*. Stakes, Tutkimuksia 62. Gummerus. Jyväskylä.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press: Cambridge.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999) *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press: Oxford.
- Euroopan komissio (2003) *Communication on Immigration, Integration and Employment*. Luxembourg: Office of Official Publications of the EC.

- Eurostat (2007) Population and social conditions: Total fertility. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C1/C12/cab12048> haettu 2.10.2007.
- Ferrera, Maurizio (1996) The “southern model” of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, Vol 6, No. 1, 17-37.
- Forma, Pauli (1999) *Interests, institutions and the welfare state. Studies on public opinion towards the welfare state*. STAKES research report 102. STAKES: Jyväskylä.
- Forma, Pauli (2004) Opinions on social security and social services in Finland 2002. Teoksessa: *Welfare in Finland*, toim. Matti Heikkilä – Mikko Kautto, 145–162. STAKES: Helsinki.
- Fukuyama, Francis (1999) *The great disruption. Human nature and the reconstruction of social order*. Profile Books Ltd: London.
- Garrett and Michell (1999) *Globalization and the welfare state*. Working paper 1999-04. Yale: Leitner Program.
- Giddens (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony (1998) *The third way. The renewal of social democracy*. Polity Press: Cambridge.
- Gilljam, Mikael – Nilsson, Lennart (1985) Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn – two förklaringsansatser. *Statsvetenskaplig tidskrift*, Vol. 88, 123–139.
- Goodin, Robert E. – Rein, Martin (2001) Regimes on pillars: Alternative welfare state logics and dynamics. *Public Administration*, Vol. 79, No. 4, 769–801.
- Goodman, Robert – Ito Peng (1996) The East Asian welfare states: Peripatetic learning, adaptive change, and nation-building. Teoksessa: *Welfare states in transition*, toim. Gøsta Esping-Andersen, 192–224. Sage: London.
- Goul-Andersen, Jørgen (2002) Change without challenge? Welfare states, social construction of challenge and dynamics of path dependency. Teoksessa: *What future for social security?*, toim. Jochen Clasen, 121-138. The Polity Press: Bristol.
- Halleröd, Björn – Heikkilä, Matti (1999) Poverty and social exclusion in the Nordic countries. Teoksessa: *Nordic social policy. Changing welfare states*, toim. Mikko Kautto – Matti Heikkilä – Björn Hvinden – Staffan Marklund – Niels Ploug, 185–214. Routledge: London.
- Hansfield, Yeheskel – Rafferty, Jane (1989) The determinants of public attitudes toward the welfare state. *Social Forces*, Vol. 67, No. 4, 1027–1048

- Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio (2004) *Hyvinvointivaltio: Houkutteleva lupaus vai karvas pettymys*. Tampere University Press: Vammala.
- Harju, Ulla-Maija – Niemelä, Pauli – Ripatti, Jaakko – Siivonen, Teuvo, – Särkelä, Riitta (2001) *Vapaaehtoistoiminta seurakunnissa ja järjestöissä*. Edita: Helsinki.
- Hautamäki, Antti (2003) Yhteisöllisyys ja hyvinvointi(valtio). Teoksessa: *Meillä Euroopassa. Juhlakirja professori Päivi Setälälle 20.1.2003*, toim. Laura Kolbe – Katariina Mustakallio – Juha Sihvola – Liisa Savikumpu, 224–236. Otava: Keuruu.
- Hautamäki, Antti (2005) Johdanto. Teoksessa: *Yhteisöllisyyden paluu*, toim. A. Hautamäki – T. Lehtonen – J. Sihvola – I. Tuomi – H. Vaaranen – S. Veijola. Gaudeamus: Helsinki
- Hechter, Michael (1987) *Principles of group solidarity*. University of California Press: Berkeley.
- Heikkilä, Matti (1999) Kuinka perustella sosiaalipoliittisia supistuksia. Teoksessa: *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*, toim. Matti Heikkilä – Hannu Uusitalo, 19–32. STAKES: Saarijärvi.
- Heikkilä, Matti – Karjalainen, Jouko (1999) *Leaks in the safety net. The role of civic dialogue in the Finnish inclusion policy*. Themes 1/1999. Sosiaali- ja terveystieteen tutkimus- ja kehittämiskeskus: Helsinki.
- Helander, Voitto (1998) *Kolmas sektori: käsitteistöä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista*. Gaudeamus: Saarijärvi
- Helander, Voitto – Laaksonen, Harri (1999) *Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu*. Sosiaali- ja terveystieteen tutkimuskeskus: Helsinki.
- Helander, Voitto – Sivesind, Karl Henrik (2001) Frivilligsektorns betydelse i Norden. Teoksessa: *Frivillighedens urdfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*, toim. Lars Skov Henriksen – Bjarne Ibsen, 49–65. Odense Universitetsforlag: Odense.
- Helenius, Yrjö (1971) *Omavastuu vai yhteisvastuu*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 19: Porvoo.
- Hellsten, Katri (2004) Sosiaalisen turvallisuuden hallinta. Teoksessa: *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!*, toim. Tuula Helne – Sakari Hänninen – Jouko Karjalainen, 219–248. Minerva, Jyväskylä.
- Hernes, Helga (1987) *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Norwegian University press: Oslo.
- Hoel, Marit – Knutsen, Oddbjorn (1989) Social class, gender, and sector employment as political cleavages in Scandinavia. *Acta Sociologia*, Vol. 32, No. 2 181–210.

- Hokkanen, Liisa (2003) *Vapaaehtoinen ja vertainen auttaminen*. Teoksessa: *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. toim. Merja Laitinen – Anneli Pohjola, 254–275. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Hosmer, David W. – Lemeshow, Stanley (2000) *Applied logistic regression. Second edition*. John Wiley & sons inc: New York.
- Hyväri, Susanna (2005) Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa: *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*, toim. Marianne Nylund – Anne Birgitta Yeung, 214–235. Gummerus: Jyväskylä.
- Inglehart, Ronald (1977) *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton University Press: Princeton N.J.
- Inglehart, Ronald (1990) *Culture Shift in advanced industrial society*. Princeton University Press: Princeton.
- Jarva, Vuokko (2000) Mitä ovat uudet heimot? *Futura* 3/2000, 41–50.
- Jeppson Grassman, Eva (2006) What is the role of the third sector in Nordic care for elderly people? Teoksessa: *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?*, toim. Aila-Leena Matthies, 324–342. Nordic council of ministers: Copenhagen.
- Johnson, Norman (1987) *The welfare state in transition. The theory and practice of welfare pluralism*. Wheatsheaf books: Brighton.
- Jonninen, Pentti (1995) *Julkisten palveluiden yksityistäminen – edellytykset ja kokemukset. Liiketaloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja*. Sarja B 113: Helsinki.
- Judge, Ken – Smith, Jillian – Taylor-Gooby, Peter (1983) Public opinion and the privatization of welfare: some theoretical implications. *Journal of Social Policy*, Vol. 12, No. 4, 469–490.
- Julkunen, Raija (1991) Hyvinvointivaltion ja hyvinvointipluralismin ristiriidat. Teoksessa: *Valtion varjossa: katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen*, toim. Aila-Leena Matthies, 51–69. Sosiaaliturvan keskusliitto: Helsinki.
- Julkunen, Raija (1992) *Hyvinvointivaltio käännekohtassa*. Vastapaino: Tampere
- Julkunen, Raija (1993) Onko se nyt ohi? Teoksessa: *Hyvinvointivaltio ja historia oikut* toim. Pertti Haapala, 128–153. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Tampere.
- Julkunen, Raija (2000) Social Background of the rise of the third sector. Teoksessa: *The third sector in Finland. Review to research of Finnish third sector*, toim. Martti Siisiäinen – Petri Kinnunen – Elina Hietanen, 52–69. The Finnish Federation for Social Welfare and Health: Helsinki
- Julkunen, Raija (2001) Jälkiekspansiivinen hyvinvointivaltio. *Janus*, Vol. 9, No. 4, 277–292.

- Julkunen, Raija (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. STAKES: Helsinki.
- Kangas, Olli (1991) Amerikkalaisen sairaskuutuksen kehityspiirteitä. *Sosiaalivakuutus* Vo. 29, No. 2, 45–48.
- Kangas, Olli (2003) *Laman varjo ja nousun huuma*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia. KELA: Helsinki.
- Kanniainen, Vesa (2002) *Puhtia hyvinvointivaltion purjeisiin: peruspalveluja uudella tavalla*. Taloustieto: Helsinki.
- Kantola, Anu – Kautto, Mikko (2002) *Hyvinvoinnin valinnat: Suomen malli 2000-luvulla*. Edita: Helsinki.
- Karp, David R. (2000) Sociological Communitarism and the just community. *Contemporary Justice Review*, Vol. 3, No. 2, 153–173.
- Katainen, Jyrki (2004) Esipuhe julkaisuun: *Suomen terveydenhuollon tulevaisuudet. Skenaariot ja strategiat palvelujärjestelmän turvaamiseksi*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, Teknologian arviointeja 20: Helsinki
- Kauppinen, Sari – Niskanen, Tapani (2005) *Yksityinen palvelutuotanto sosiaali- ja terveydenhuollossa*. STAKES: Saarijärvi.
- Kautto, Mikko – Heikkilä, Matti – Hvinden, Bjørn – Marklund, Staffan – Ploug, Niels (toim.) (1999) *Nordic social policy. Changing welfare states*. Routledge: London.
- Kiander, Jaakko – Vartia, Pentti (1998) *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. ETLA: Helsinki.
- Korpi, Walter – Palme, Joakim (1998) The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality and poverty in the western countries. *American Sociological Review*, Vol. 63, No. 5, 661–687.
- Koskiahon, Birgitta – Nurmi, Johanna – Virtanen, Petri (1999) *Kansalaisen sosiaalipolitiikka: kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio 2000-luvulla*. WSOY: Helsinki.
- Kosonen, Pekka (1995) *Eurooppalaiset hyvinvointivaltio: yhdentymistä ja hajaantumista*. Gaudeamus: Helsinki.
- Kosunen, Virpi (1997) Lama ja sosiaaliturvan muutokset 1990-luvulla. Teoksessa: *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*, toim. Matti Heikkilä – Hannu Uusitalo, 45–102. STAKES: Helsinki.
- Kovalainen, Anne (2002) Luottamus, lama ja hyvinvointipalvelujen muutokset. Teoksessa: *Lama ja luottamus*, toim. Kaj Ilmonen – Anne Kovalainen – Martti Siisiäinen, 165–191. Yliopistopaino: Helsinki.

- Kovalainen, Anne (2004) Hyvinvointipalvelujen markkinoituminen ja sukupuolisopimuksen muutos. Teoksessa: *Hyvinvoinnityön ammatit*, toim. Lea Henriksson – Sirpa Wrede. Gaudeamus: Helsinki.
- Lehto, Markku (2003) Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion tulevaisuus. Teoksessa: *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*, toim. Merja Laitinen – Anneli Pohjola, 15–35. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Leisering, Lutz (2003) Nation state and welfare state: An intellectual and political history. *Journal of European Social Policy*, Vol. 13, No. 2, 175–85.
- Lewis, Jane (1992) Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, Vol 2, No. 3, 159–73
- Londén, Pia – Perälähti, Anne – Selkälä, Arto – Siltaniemi, Aki – Särkelä, Riitta (2004) *Sosiaalibarometri 2004: hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto: Helsinki.
- Maffesoli, Michel (1996) *The time of tribes: The decline of individualism in mass society* (translated by Don Smith). London: Sage.
- Malmstedt, Mattias (2002) *Tillhörighet och sociala förmåner från 1600-talets Laws of Settlement till förordningar nr 1408/71*. Juristförlaget: Lund.
- Martin, Brendan (1994) *Kenen etu? Yksityistäminen ja julkisen sektorin uudistaminen*. Vastapaino: Tampere.
- Matthies, Aila-Leena (1996) Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa: *Välittävät verkostot*, toim. Aila-Leena Matthies – Ulla Kotakari – Marianne Nylund, 11–33. Vastapaino: Tampere.
- Matthies, Aila-Leena (2006a) A comparative overview of the Nordic research. Teoksessa: *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?*, toim. Aila-Leena Matthies, 45–50. Nordic council of ministers: Copenhagen.
- Matthies, Aila-Leena (2006b) Civic society organisations and the challenges of welfare services. Teoksessa: *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?*, toim. Aila-Leena Matthies, 95–102. Nordic council of ministers: Copenhagen
- Matthies, Aila-Leena (2006c) Introduction. Teoksessa: *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?*, toim. Aila-Leena Matthies, 31–44. Nordic council of ministers: Copenhagen.
- Matthies, Aila-Leena (2006d) Selected aspects of the area of citizens' organisations. Teoksessa: *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?*, toim. Aila-Leena Matthies, 59–94. Nordic council of ministers: Copenhagen

- Moisio, Olli-Pekka (2004) Sääli sosiaalisena siteenä – uudesta solidaarisuudesta. Teoksessa: *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!*, toim. Tuula Helne –Sakari Hänninen – Jouko Karjalainen, 67–95. Minerva, Jyväskylä.
- Möttönen, Sakari – Niemelä, Jorma (2005) *Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot*. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Niemelä, Pauli (2004) *Sosiaalinen pääoma Suomen kunnissa*. Kunnallisan kehittämissäatiö: Vammala.
- Nordean rahanarvotaulukko (2005)
 <<http://www1.nordea.fi/appx/fin/eco/include/fimtable.asp>> Haettu
 15.12.2005.
- Nordfeldt, Marie (2000) De frivilliga organisationernas roll för de hemlösa. Teoksessa: *Hemlöshet. En analogi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*, toim. Wedding Runqvist – Hans Swärd, 151–168. Carlssons Bokförlag: Stockholm.
- Nylund, Marianne (2005) Vertaisryhmät kokemuksen ja tiedon jäsentäjinä. Teoksessa: *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*, toim. Marianne Nylund – Anne Birgitta Yeung, 195–213. Gummerus: Jyväskylä.
- Nylund, Marianne (2006) Research trends and future challenges in Finnish third sector – Examples of voluntary work and self-help groups. Teoksessa: *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?*, toim. Aila-Leena Matthies, 180–193. Nordic council of ministers: Copenhagen.
- Nylund, Marianne – Yeung, Anne Birgitta (2005) Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa: *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*, toim. Marianne Nylund – Anne Birgitta Yeung, 13–38. Gummerus: Jyväskylä.
- Oorschot, Wim, van (2001) Popular support for social security .A sociological perspective. Teoksessa: *What future for social security? Debates and reforms in national and cross-national perspective*, toim. Jochen Clasen, 33–52. The Polity Press: Bristol.
- Orloff, Ann Shola (1993) Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and Welfare States. *American Sociological Review*, Vol. 58, No. 3, 303–28
- Orloff, Ann Shola (2002) Equality, employment, and state social policies: a gendered perspective. Teoksessa: *What future for social security? Debates and reforms in national and cross-national perspective*, toim. Jochen Clasen, 69–85. The Polity Press: Bristol.

- Palier, Bruno (2002) Beyond Retrenchment: four problems in current welfare state research and one suggestion how to overcome them. Teoksessa: *What future for social security? Debates and reforms in national and cross-national perspective*, toim. Jochen Clasen, 105–119. The Polity Press: Bristol.
- Parkkinen, Pekka (1999) *Hyvinvointivaltio ja väetönkehitys*. Teoksessa: *Hyvinvointivaltio 2000-luvun kynnyksellä* toim. Reino Hjerppe – Saija Ilmakunnas – Pirkko Valppu – Iikko B. Voipio, 13–27. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.
- Pearson, Mark – Martin, John P. (2005) *Should we extend the role of private social expenditure*. IZA Discussion paper No. 1544.
- Peillon, Michael (1996) A qualitative comparative analysis of welfare state legitimacy. *Journal of European Social Policy*, Vol 6, No 2, 175–190.
- Pestoff, Victor (1992) Third sector and co-operative services – an alternative to privatization. *Journal of Consumer Policy* Vol. 15, No.1, 21–45.
- Pettersen, Per Arnt (1995) The welfare state: The security dimension. Teoksessa: *The scope of government* toim. Ole Borre – Elinor Scarborough, 198–233. Oxford University Press: Oxford.
- Pierson, Christopher (1998) *Beyond the welfare state? The new political economy of welfare*. Polity Press: Cambridge.
- Pierson, Paul (1996) The new politics of the welfare state. *World Politics*, Vol. 48, No. 2, 143–179.
- Pierson, Paul (2001) Investigating the welfare state at century's end. Teoksessa: *The new politics of the welfare state*, toim. Paul Pierson, 1–17. Oxford University Press: Oxford.
- Platt, John (1973) Social traps. *American Psychologist*, Vol. 28, 641–51.
- Pohjola, Anne (2000) Arenas for civic action. Teoksessa: *The third sector in Finland. Review to research of Finnish third sector*, toim. Martti Siisiäinen – Petri Kinnunen – Elina Hietanen, 36–51. The Finnish Federation for Social Welfare and Health: Helsinki.
- Rantanen, Pertti (2002) Yhteisöllisyys ja ay-liike. Teoksessa *Yhteisöllisyydestä: perusteluja, tulkintoja, menetelmiä*, toim. Raine Mäkelä, 12–19. Kiljavan opisto: Kiljava.
- Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa: *Naisten hyvinvointivaltio*, toim. Anneli Anttonen – Lea Henriksson – Ritva Nätkin, 9–30. Gummerus: Jyväskylä.
- Rintala, Taina – Heikkilä, Matti (2004) Is the quality of life diverging geographically? Teoksessa: *Welfare in Finland*, toim. Matti Heikkilä – Mikko Kautto, 145–162. STAKES: Helsinki

- Rothstein, Bo (2002) Sweden: Social capital in the social democratic state. Teoksessa: *Democracies in flux. The evolution of social capital in contemporary society*, toim. Robert D. Putnam. Oxford University Press: Oxford.
- Räsänen, Pekka – Erola, Jani (1998) Postmoderni individualismi – perusteeton argumentti. *Tiedepolitiikka*, 1/1998, 31–40.
- Savela, Olli (2006) *Kunnallisia vai yksityisiä palveluja? Toteuttamistapaa ei tule tarkastella vain kunnan talouden kannalta*. Kuntapuntari 2/2006.
- Schweigert, Francis J. (2002) Solidarity and subsidiarity: Complementary principles of community development. *Journal of Social Philosophy*, Vol. 33, No. 1, 33–44.
- Sihvo, Tuire (1990) *Suomalainen sosiaalihuolto: mielikuvat ja todellisuus*. Sosiaalihuollituksen väestötiedustelun raportti II. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 1/1990. Sosiaalihuollitus: Helsinki.
- Sihvo, Tuire – Uusitalo, Hannu (1993) *Mielipiteiden uudet ulottuvuudet. Suomalaisten hyvinvointivaltiota, sosiaaliturvaa sekä sosiaali- ja terveyspalveluja koskevat asenteet vuonna 1992*. STAKESin tutkimuksia nro 33. STAKES: Jyväskylä.
- Siisiäinen, Martti – Kinnunen, Petri – Hietanen, Elina (eds.) (2000) *The third sector in Finland. Review to research of Finnish third sector*. The Finnish Federation for Social Welfare and Health: Helsinki.
- Spicker, Paul (1991) The principle of subsidiary and the social policy of the European Community. *Journal of European Social Policy*, Vol. 1, No. 1, 3–14.
- Suomen kielen perussanakirja*. Kolmas osa S–Ö. (1994) Painatuskeskus: Helsinki.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2001* (2001) Tilastokeskus: Helsinki.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 2005* (2005) Tilastokeskus: Helsinki.
- Särkelä, Riitta – Vuorinen, Marja – Peltosalmi, Juha (2005) *Sosiaali- ja terveysjärjestöjen mahdollisuudet palvelujen ja tuen tuottamisessa*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry: Helsinki.
- Tabachnick, Barbara G. – Fidell, Linda S. (2007) *Using multivariate statistics*. Pearson/Allyn and Bacon: Boston.
- Taylor-Gooby, Peter (1983) Legitimation deficit, public opinion and the welfare state, *Sociology*, Vol. 17, No. 2, 165–184.
- Taylor-Gooby, Peter (1985) Attitudes to welfare. Review article. *Journal of Social Policy*, Vol 14, No. 1, 73–81.
- Titmuss, Richard M. (1974) *Social policy: An introduction* (edited by Brian Abel-Smith and Kay Titmuss). London: Allen & Unwin.

- Uusitalo, Hannu (1993) Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa: *Hyvinvointivaltio ristiallokossa: arvot ja tosiasiat* toim. Jan Otto Andersson – Antti Huhtamäki – Riitta Jallinoja – Ilkka Niiniluoto – Hannu Uusitalo, 59–96. Sitran julkaisuja 131. WSOY: Porvoo.
- Uusitalo, Hannu (1997) Neljä laman vuotta: mitä on tapahtunut tulonjaossa? Teoksessa: *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*, toim. Matti Heikkilä – Hannu Uusitalo, 135–151. STAKES: Helsinki
- Vuorinen, Marja – Särkelä, Riitta – Perälähti, Anne – Peltosalmi, Juha – Londén, Pia (2004) *Paikkansa pitävät. Sosiaali- ja terveysjärjestöt paikallisina toimijoina*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.: Helsinki.
- Vähätalo, Kari (1998) *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus: Tampere.
- Wilensky, Harold L. (1975) *The welfare state and equality. Structural and ideological roots of public expenditures*. University of California Press: Berkley.
- World Values Study Group (1999) *World values survey, 1981-1984 and 1990-1993 (computer file). 2nd ICPSR version*. Institute for Social Research & Inter-university Consortium for Political and Social Research: Ann Arbor.
- World Values Survey 2000: Suomen aineiston koodikirja* (2003) Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto: Tampere.
- Yeung, Anne Birgitta (2002) *Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa – ihanteita vai todellisuutta?: tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan*. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys: Helsinki
- Yeung, Anne Birgitta (2004) *Individually together. Volunteering in late modernity: Social work in the Finnish church*. The Finnish Federation for Social Welfare and Health: Helsinki.

LIITE 1 Muuttujien vastaavuustaulukko aineistojen yhdistämiseen

	2000	1990
Teettekö vapaaehtoistyötä?		
vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi	q5b_a =	v37
kirkko tai muu uskonnollinen yhteisö	q5b_b =	v38
opinto-, taide-, musiikki- tai kulttuurijärjestö	q5b_c =	v39
ammattiyhdistys	q5b_d =	v40
puolue tai puolueyhdistys	q5b_e =	v41
paikallinen yhteistyö sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asuntotilanne, rodullinen tasa-arvo	q5b_f =	v42
kehitysmaiden auttaminen tai ihmisoikeudet	q5b_g =	v43
luonnonsuojelu-, ympäristö- ja eläintenoikeusliikkeet	q5b_h =	v44 ja v50
muu ammatillinen yhdistys kuin ammattijärjestö (esim. tieteellinen seura yms.)	q5b_i =	v45
nuorisotyö (partio, nuorisoseura yms.)	q5b_j =	v46
urheilu- tai virkistystoiminta	q5b_k =	v47
naisryhmät	q5b_l =	v48
rauhanliike	q5b_m =	v49
terveyteen liittyvät vapaaehtoisjärjestöt	q5b_n =	v51
muut ryhmät	q5b_o =	v52
ei mikään näistä	q5b_1 =	v53
ei osaa sanoa	q5b_2 =	v54
Kuulutteko vapaaehtoisjärjestöön?		
vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi	q5a_a =	v19
kirkko tai muu uskonnollinen yhteisö	q5a_b =	v20
opinto-, taide-, musiikki- tai kulttuurijärjestö	q5a_c =	v21
ammattiyhdistys	q5a_d =	v22
puolue tai puolueyhdistys	q5a_e =	v23
paikallinen yhteistyö sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asuntotilanne, rodullinen tasa-arvo	q5a_f =	v24
kehitysmaiden auttaminen tai ihmisoikeudet	q5a_g =	v25
luonnonsuojelu-, ympäristö- ja eläintenoikeusliikkeet	q5a_h =	v26 ja v32
muu ammatillinen yhdistys kuin ammattijärjestö (esim. tieteellinen seura yms.)	q5a_i =	v27
nuorisotyö (partio, nuorisoseura yms.)	q5a_j =	v28
urheilu- tai virkistystoiminta	q5a_k =	v29
naisryhmät	q5a_l =	v30
rauhanliike	q5a_m =	v31
terveyteen liittyvät vapaaehtoisjärjestöt	q5a_n =	v33
muut ryhmät	q5a_o =	v34
ei mikään näistä	q5a_1 =	v35
ei osaa sanoa	q5a_2 =	v36
Tuntuuko Teistä, että ihmisiin voi luottaa vai että ei voi olla liian varovainen?	q8 =	v94

Mihin kohtaan sijoittaisitte oman kantanne vasemmisto-oikeisto asteikolla?	q53	=	v248
Mielipiteenne yksilön ja julkisen vallan vastuusta	q54a	=	v252
Luottamus			
kirkko	q58a	=	v272
puolustusvoimat	q58b	=	v273
koulutusjärjestelmä	q58c	=	v274
lehdistö	q58d	=	v276
ammattiliitot	q58e	=	v277
poliisi	q58f	=	v278
eduskunta	q58g	=	v279
valtion virkamieskunta	q58h	=	v280
sosiaaliturvajärjestelmä	q58i	=	v282
Euroopan unioni	q58j	=	v283
oikeuslaitos	q58n	=	v275
suuryritykset	q58o	=	v281
Vastaajan sukupuoli	q84	=	v353
Vastaajan syntymävuosi	q85	=	v354
Vastaajan siviilisääty	q89	=	v181
Mikä seuraavista sopii Teidän elämäntilanteeseenne?	q96	=	v358
Mihin tuloluokkaan taloutenne kuuluu?	q110	=	v363

LIITE 2 Yhdistetyn tulomuuttujan muodostaminen

Nordean rahanarvokertoimet (Nordean rahanarvotaulukko 2005)

1990	1,266
2000	1,053
2004	1

vuoden 1990 tulomuuttujan rajat mk/kk	1990 rajat muutettuna vuoden 2000 tasolle	vuoden 2000 tulomuuttujan rajat mk/kk
36000	43272	40000
48000	57696	60000
60000	72120	80000
72000	86544	110000
84000	100968	150000
102000	122604	180000
120000	144240	210000
150000	180300	250000
200000	240400	300000

Uuden tulomuuttujan luokat (vuoden 2000 hinnoissa) :

1 = alle 60 00 mk/kk

2 = 60 0000 - 180 0000 mk/kk

3 = yli 180 0000 mk/kk

LIITE 3 Selittävien muuttujien jakaumat ja tunnusluvut

	N	%
Luottamus toisiin ihmisiin [N=1550]		
Useimpiin voi luottaa	926	59,8
Ei voi olla liian varovainen	624	40,2
Sukupuoli [N=1611]		
Mies	774	48,0
Nainen	837	52,0
Siviilisääty [N=1586]		
Naimisissa	799	50,4
Avoliitossa	243	15,3
Leski	133	8,4
Eronnut tai asumuserossa	119	7,5
En ole koskaan ollut naimisissa	293	18,5
Tulot (mk/vuosi) [N=1493]		
alle 60 000 mk	239	16,0
60 000 mk - 180 000 mk	736	49,3
yli 180 000 mk	518	34,7
tutkimuksen tekovuosi [N=1611]		
1990	588	36,5
2000	1023	63,5
Elämäntilanne [N=1564]		
kotiäiti ja muut	60	3,8
Eläkkeellä	374	23,9
opiskelija	197	12,6
työtön	98	6,3
työllinen	835	53,4
Onko vastaajalla lapsia [N=1538]		
Ei	447	29,0
Kyllä	1091	71,0
Kuuluuko johonkin vapaaehtoisjärjestöön [N=1611]		
Kyllä	1262	78,3
Ei	349	21,7
Vastaaja kuuluu vapaaehtoisjärjestöön: [N=1611]		
vapaaehtoistyö vanhusten, vammaisten tai huono-osaisten hyvinvoinnin parantamiseksi	165	10,2
kirkko tai muu uskonnollinen yhteisö	600	37,2
opinto-, taide-, musiikki- tai kulttuurijärjestö	269	16,7
ammattiyhdistys	512	31,8
puolue tai puolueyhdistys	148	9,2
paikallinen yhteistyö sellaisissa asioissa kuten köyhyys, työttömyys, asuntotilanne, rodullinen tasa-arvo	43	2,7
kehitysmaiden auttaminen tai ihmisoikeudet	98	6,1
luonnonsuojelu-, ympäristö- ja eläintenoikeusliikkeet	85	5,3
muu ammatillinen yhdistys kuin ammattijärjestö (esim. tieteellinen seura yms.)	150	9,3
nuorisotyö (partio, nuorisoseura yms.)	105	6,5
urheilu- tai virkistystoiminta	366	22,7
naisryhmät	64	4,0
rauhanliike	31	1,9
terveyteen liittyvät vapaaehtoisjärjestöt	128	7,9
muut ryhmät	188	11,7

	keski- arvo	keski- hajonta	keski- virhe
luottamus instituutioihin [N=1606] (min=1= hyvin paljon/ max=4=ei lainkaan)	2,41	0,409	0,010
Poliittinen kanta [N=1412] (min=1=vasemmisto/ max=10=oikeisto)	5,90	2,122	0,056
Ikä [N=1611] (min=18/ max=102)	46,70	17,539	0,437

LIITE 4 Vapaaehtoistyön tekemisen yhteys valmiuteen auttaa eri väestöryhmiä: ristiintaulukot ja Khin neliö –testi

	Valmis tekemään jotain parantaakseen perheensä elinoloja			
	Kyllä	Ehkä, ehkä ei	Ei	Yhteensä
Ei tee vapaaehtoistyötä	563 90 %	54 9 %	11 2 %	628 100 %
Tekee vapaaehtoistyötä	369 94 %	18 5 %	6 2 %	393 100 %

(Pearson $\chi^2= 6,086$; $df=2$; $p\text{-arvo}=0,0477$)

	Valmis tekemään jotain parantaakseen naapurustoni/lähialueen ihmisten elinoloja			
	Kyllä	Ehkä, ehkä ei	Ei	Yhteensä
Ei tee vapaaehtoistyötä	249 40 %	287 46 %	92 15 %	628 100 %
Tekee vapaaehtoistyötä	220 55 %	150 38 %	27 7 %	397 100 %

(Pearson $\chi^2= 29,696$; $df=2$; $p\text{-arvo}=0,000$)

	Valmis tekemään jotain parantaakseen maamme vanhusten elinoloja			
	Kyllä	Ehkä, ehkä ei	Ei	Yhteensä
Ei tee vapaaehtoistyötä	415 67 %	184 30 %	24 4 %	623 100 %
Tekee vapaaehtoistyötä	317 80 %	66 17 %	13 3 %	396 100 %

(Pearson $\chi^2=22,642$; $df=2$; $p\text{-arvo}=0,000$)

	Valmis tekemään jotain parantaakseen maahanmuuttajien elinoloja			
	Kyllä	Ehkä, ehkä ei	Ei	Yhteensä
Ei tee vapaaehtoistyötä	124 20 %	282 45 %	220 35 %	626 100 %
Tekee vapaaehtoistyötä	109 28 %	185 47 %	100 25 %	394 100 %

(Pearson $\chi^2=14,073$; $df=2$; $p\text{-arvo}=0,001$)

	Valmis tekemään jotain parantaakseen sairaiden ja vammaisten elinoloja			
	Kyllä	Ehkä, ehkä ei	Ei	Yhteensä
Ei tee vapaaehtoistyötä	427 68 %	180 29 %	17 3 %	624 100 %
Tekee vapaaehtoistyötä	321 81 %	66 17 %	9 2 %	396 100 %

(Pearson $\chi^2=20,365$; $df=2$; $p\text{-arvo}=0,000$)